

***METODINĖS REKOMENDACIJOS PAGRINDINIO UGDYMO BENDRŲJŲ
PROGRAMŲ ĮGYVENDINIMUI***

PILIETIŠKUMO UGDYMAS

Parengė:

Irena Zaleskienė

Saulius Bužinskas

Ginta Orintienė

Ramunė Badaukienė

Pastabas teikė:

Aldona Gailienė

Rimantas Jokimaitis

TURINYS

IVADAS

1. KAS NAUJO PILIETIŠKUMO UGDYMO BENDROJOJE PROGRAMOJE?.....	3
2. PILIETIŠKUMO KOMPETENCIJOS UGDYMAS	4
3. UGDYMO PLANAVIMAS, PROCESAS IR VERTINIMAS.....	6
3.1. UGDYMO PLANAVIMAS.....	7
3.1.1. Pagrindiniai pilietiškumo ugdymo planavimo principai	7
3.1.2. Pilietiškumo kompetencijos (žinių, gebėjimų, nuostatų) ugdymo planavimas. Ilgalaikio (metų) plano, trumpalaikių planų ir pamokos planų pavyzdžiai.....	9
3.2. UGDYMO PROCESAS.....	48
3.2.1. Aktyvaus mokymosi metodų panaudojimas pilietiškumo ugdymui.....	49
3.2.1.1. Diskusija.....	49
3.2.1.2. Grupinis darbas.....	52
3.2.1.3. Akademinė struktūruota kontroversija (kontroversijos metodas).....	58
3.2.1.4. Projektinė veikla.....	63
3.3. VERTINIMAS.....	68
3.3.1. Formuojamasis, diagnostinis ir apibendrinamasis vertinimas.....	69
3.3.2. Kaupiamasis vertinimas.....	77
4. LITERATŪROS ŠALTINIAI.....	82

IVADAS

Ši metodinė medžiaga skirta bendrojo lavinimo mokyklos pilietiškumo ugdymo mokytojams. Metodinėje priemonėje pateiktos rekomendacijos padės geriau suprasti atnaujintoje Pilietiškumo ugdymo bendrojoje programoje (toliau Bendroji programa) numatytus siekius bei remiantis šia programa organizuoti ugdymo procesą.

Šioje priemonėje apibrėžtos Bendrosios programos naujovės, numatytos pilietiškumo kompetencijos ugdymo galimybės, pateikiami ugdymo turinio planavimo pavyzdžiai, įvairūs vertinimo ir įsivertinimo būdai, kurie padeda mokiniui mokytis bei siekti vis geresnių rezultatų. Šia medžiaga siekiama parodyti, kaip labiau individualizuoti ugdymą, didinti ugdymo turinio integraciją, kaip organizuoti ugdymo procesą, kad mokiniai ištrauktų į aktyvų ir sąmoningą mokymąsi, kaip dalykų turinį labiau susieti su socialine ir mokinių gyvenamąja aplinka bei kaip ugdymo procese taikyti mokytis padedantį vertinimą. Visa tai būtina norint pilietiškumo ugdymą orientuoti ne tik į žinių perteikimą, bet ir gebėjimų bei vertybinių nuostatų ugdymą.

1. KAS NAUJO PILIETIŠKUMO UGDYMO BENDROJOJE PROGRAMOJE?

2008 m. atnaujintoje Bendrojoje programoje, lyginat su 2004 m. Pilietinio ugdymo bendrąja programa ir išsilavinimo standartais 8 ir 10 klasėms, atsirado šie esminiai pakeitimai:

- Pilietiškumo pagrindų dalykas iš 8 klasės perkeltas į bendrą 9–10 klasės koncentrą, jam skiriamos 2 savaitinės valandos. Mokykla savo nuožiūra planuoja, kaip 9–10 klasės centruose paskirstyti 2 savaitines valandas (1 val. skirti 9 kl. ir 1 val. 10 kl., 2 val. 9 kl. arba 2 val. 10 kl.).
- Išskirtos trys ugdomosios veiklos sritys: 1) *visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas* (pabrėžiama pažintinė mokinių veika, mokiniai įgyja pilietinio raštingumo pagrindus ir ugdosi tyrinėjimo gebėjimus); 2) *dalyvavimas ir pokyčių inicijavimas bendruomenėje* (skirta bendruomeniškumui ir praktiniams mokinių atsakingo pilietinio dalyvavimo gebėjimams ugdyti) bei 3) *socialinių ryšių kūrimas ir palaikymas* (sudaromos sąlygos mokiniams ugdytis demokratines, pilietines, tautines nuostatas, mokiniai mokosi išreikšti savo požiūrius ir nuostatas, taikiai sugyventi bendruomenėje). Siekiant išlaikyti pilietiškumo ugdymo tęstinumą *Mokinių gebėjimų raidos lentelėje* aprašyti šių veiklų integracijos į kitus mokomuosius dalykus (5–8; 9–10 klasės) bei atskiro pilietiškumo pagrindų kurso (9–10 klasės) rezultatai (esminių mokinių gebėjimų augimas).
- *Mokinių pasiekimų ir ugdymo gairių lentelėje* aprašant mokinių pasiekimus tarpusavyje susieta ugdytinios nuostatos, gebėjimai ir žinios, siekiant parodyti pilietiškumo kompetencijos ugdymą. Šalia mokinių pasiekimų aprašytos ugdymo gairės, t. y. Rekomendacijos, kaip būtų galima planuoti ugdymo procesą ir siekti numatytų rezultatų. Mokytojas šias gaires turėtų taikyti kūrybiškai. Jis gali numatyti ir kitokį ugdymo procesą, svarbiausia, kad jis būtų aktyvus.

- Aprašytas minimalus ugdymo turinys akcentuojant individualius mokinių poreikius. Mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymių lentelėje aprašyti patenkinamas, pagrindinis ir aukštesnysis pasiekimų lygiai 9–10 klasėms, kurie turėtų padėti mokytojams įvertinti kiekvieno mokinio gebėjimus ir siekti geresnių mokymo (-si) rezultatų.
- Bendroji programa orientuota ne tik į esminių dalykinių, bet ir į bendrųjų kompetencijų ugdymą:

mokymąsi mokytis – mokiniai ugdomi gebėjimus planuoti mokymosi, socialinių tyrimų ir organizacinę veiklą, taikyti mokymosi strategijas, pasirinkti išteklius, įsivertinti mokymosi rezultatus;

pažinimo kompetenciją – mokiniai dirbdami aktyviais mokymosi metodais, nagrinėdami informacijos šaltinius ir naudodamiesi įvairiais informacijos paieškos šaltiniais, taip pat žiniasklaida ir informacinėmis komunikacinėmis technologijomis, įgyja supratimą apie asmens teises ir pareigas, bendruomenės ir visuomenės struktūrą, jų tvarkymosi būdus, pagrindines valdžios institucijas ir jų funkcijas, demokratijos vertybes ir principus;

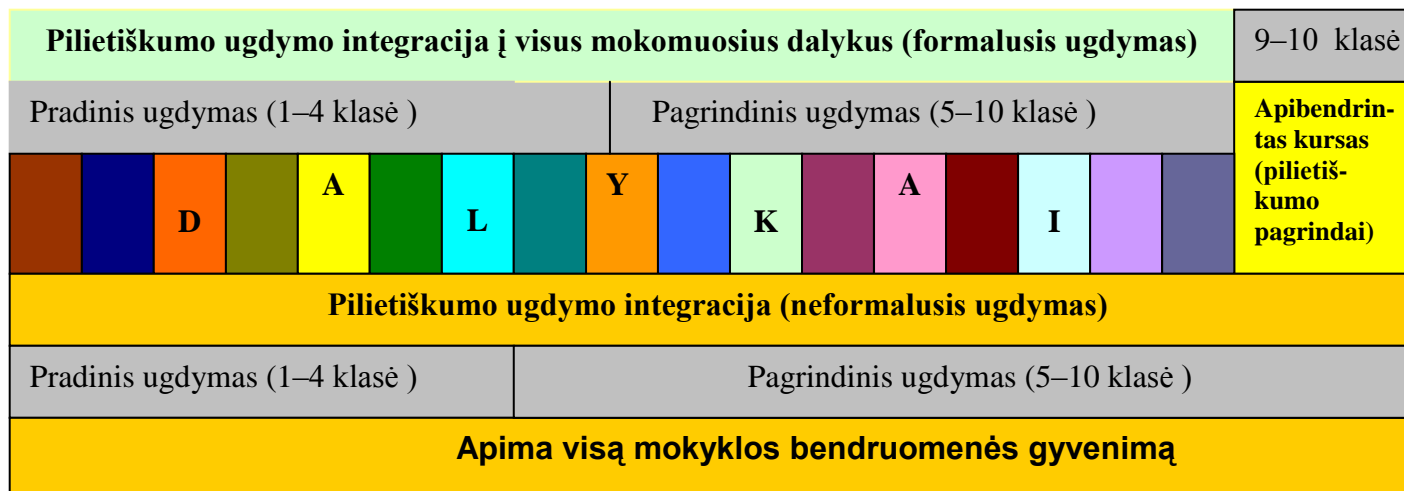
socialinę, komunikavimo, iniciatyvumo ir kūrybingumo – kritiškai nagrinėdami įvairias socialines problemas bei dalyvaudami mokyklos savivaldoje, sprendžiant mokyklos ir vietos bendruomenės problemas, organizuodami renginius mokiniai ugdomi socialinio dalyvavimo, bendravimo ir bendradarbiavimo, iniciatyvumo ir kūrybingumo gebėjimus.

- Bendrosiose programose pabrėžiamas socialiai orientuoto pilietiškumo aspektas. Nuo 5 iki 10 klasės atsiranda privaloma socialinė veikla.

2. PILIETIŠKUMO KOMPETENCIJOS UGDYMAS

Pilietiškumo ugdymo turinys konstruojamas remiantis trimis ugdomosios veiklos sritimis (*visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas, dalyvavimas ir pokyčių inicijavimas bendruomenėje, socialinių ryšių kūrimas ir palaikymas*), kurias pasitelkiant ugdymo procesas turėtų būti orientuotas į *pilietiškumo ir socialinės kompetencijų ugdymą*. Pilietiškumo ugdymas turėtų ne tik perteikti žinias ir formuoti supratimą, bet ir ugdyti socialinio bendravimo ir bendradarbiavimo, problemų sprendimo, kritinio mąstymo, komunikavimo, kūrybiškumo, iniciatyvumo, mokėjimo mokytis gebėjimus bei formuoti pilietines ir tautines vertybines nuostatas. Žinios savaime nekeičia mokinio elgesio. Šiai kaitai reikalingi gebėjimai ir vertybinių nuostatų kaita. Todėl labai svarbu pilietiškumo ugdymo turinį orientuoti gebėjimų ir vertybinių nuostatų ugdymo link, nes tai yra svarbiausias ugdymo rezultatas.

Pilietiškumo kompetencijos ugdymas yra svarbus visos mokyklos bendruomenės tikslas, todėl pilietiškumas turėtų būti integruojamas į visus mokomuosius dalykus bei į visą mokyklos bendruomenės gyvenimą pradinėje ir pagrindinėje mokykloje. 9–10 klasėje atsiranda atskiras pilietiškumo pagrindų kursas, kuriam skiriamos 2 savaitinės valandos (iš viso 74 val.) (žr. 1 pav.).

1 pav. Pilietiškumo ugdymo integracija

Pasitelkiant formalųjį ir neformalųjį ugdymą mokiniai turėtų būti skatinami aktyviai veikti dalyvaujant mokyklos ir vietos bendruomenių gyvenime. Mokykla yra ta vieta, kur mokiniai gali mokytis iš realios gyvenimiškos patirties. Mokyklos bendruomenė yra socialinė aplinka, kurioje mokiniai gali mokytis, kaip dalyvauti priimant demokratinius sprendimus ir imtis atsakomybės. Tokiu būdu mokiniams suteikiama galimybė ugdyti praktinės veiklos gebėjimus. Šiems gebėjimams ugdyti mokytojai gali pasitelkti *socialinę veiklą*, kuri yra neatskiriama bendrojo pagrindinio ugdymo dalis ir siejama su pilietiškumo ugdymu, mokyklos bendruomenės projektais, kultūrinėmis bei socializacijos programomis. Socialinė veikla pagrindiniame ugdyme yra privaloma ir jai skiriama ne mažiau kaip 5 pamokų (valandų) trukmės veikla per mokslo metus (metodinius patarimus, kaip organizuoti socialinę veiklą, galite rasti I. Zaleskienės parengtoje metodinėje priemonėje *Socialinės veiklos vadovas. Knyga mokytojui*. Šį leidinį rasite elektroniniu adresu: <http://www.upc.smm.lt/ugdymas/pagrindinis/rekomendacijos/>).

Tikimasi, kad baigęs pagrindinę mokyklą mokinys gebės:

• *Tyrinėti ir keisti savo artimiausią socialinę aplinką ir bendruomeninį gyvenimą. Daryti itaka sprendimams bendruomenėje.*

• *Aktyviai ir atsakingai dalyvauti vietos bendruomenės ir visuomenės gyvenime; įgyvendinti ir ginti savo teises, laisves ir įsitikinimus; sąžiningai atlikti savo pilietines pareigas.*

• *Konstruktiviai bendrauti ir bendradarbiauti su kitais bendruomenės nariais, siekiant bendrų tikslų.*

• *Kritiškai mąstyti ir vertinti žiniasklaidos priemonių ir viešosios nuomonės teikiamą informaciją; rasti geriausią problemos sprendimą.*

• *Savo elgesį ir veiklą grįsti demokratinėmis, pilietinėmis ir tautinėmis vertybinėmis nuostatomis.*

3. UGDYMO PLANAVIMAS, PROCESAS IR VERTINIMAS

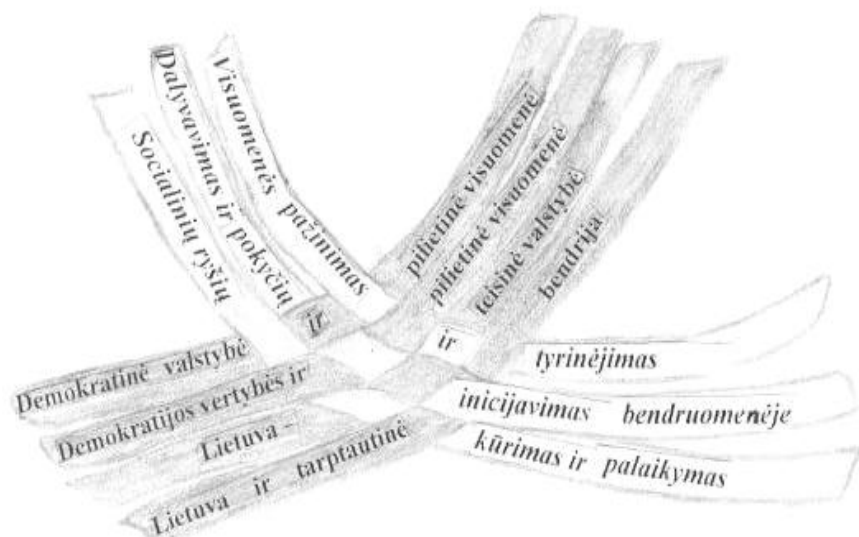
Siekiant efektyvaus pilietiškumo ugdymo, svarbu tinkamai suplanuoti mokinių pasiekimus, veiklas ir vertinimą metams, konkrečiam mokymosi etapui ir pamokai. Bendrojoje programoje numatytiems pasiekimams įgyvendinti būtina įtraukti mokinius į aktyvią mokymosi veiklą, vertinti ir padėti mokiniams patiems įsivertinti mokymosi rezultatus, kurių pagrindu planuojamas tolimesnis mokymas ir mokymasis.

3.1. UGDYMO PLANAVIMAS

3.1.1. Pagrindiniai pilietiškumo ugdymo planavimo principai. Planuodamas pilietiškumo pagrindų dalyko ugdymo turinį mokytojas turėtų tarpusavyje derinti:

A Dalyko vidinę integraciją:

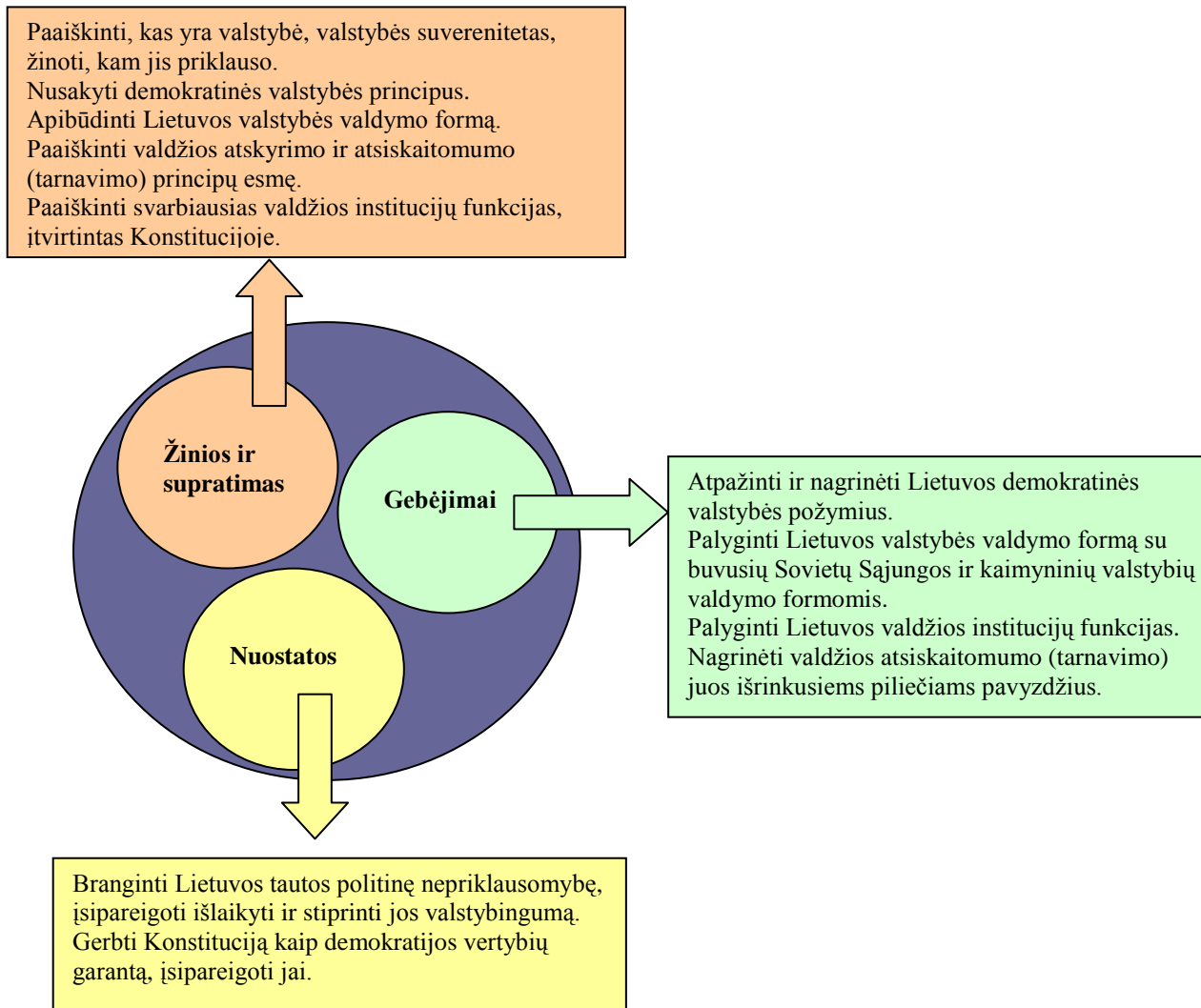
- *Ugdomosios veiklos ir temines sritis.* Bendrojoje programoje išskirtos 4 teminės sritys: *demokratinė valstybė ir pilietinė visuomenė; demokratijos vertybės ir pilietinė visuomenė; Lietuva – teisinė valstybė; Lietuva ir tarptautinė bendrija.* Planuojant kiekvieną teminę sritį svarbu integruoti 3 pilietiškumo ugdomosios veiklos sritis: *visuomenės pažinimą ir tyrinėjimą, dalyvavimą ir pokyčių inicijavimą bendruomenėje bei socialinių ryšių kūrimą ir palaikymą* (žr. 2 pav.).

2 pav. Turinio sričių ir ugdomosios veiklos integracija

- *Mokinių pasiekimus* (žinias, gebėjimus, nuostatas). Schemoje pateiktas pavyzdys iš Bendrosios programos, kuris apima nedidelę jos dalį (3–5 pamokas) (žr. 3 pav.).

3 pav. Žinių, gebėjimų ir nuostatų integracija

B. Dalyko išorinę integraciją:

- *Dalyko integracija su kitais dalykais, integruojamosiomis programomis ir prevencinėmis programomis;*
- *Formaliojo ir neformaliojo ugdymo integracija.* Pamokos veikla derinama su popamokine veikla: mokinių dalyvavimu socialinėje veikloje, mokyklos savivaldoje, projektinėje veikloje (mokyklos ir vietos bendruomenių problemų sprendimas), visuomeninių organizacijų veikloje, švenčių ir renginių organizavimas, akcijų organizavimas; valstybinių institucijų lankymas ir kt.

3.1.2. Pilietiškumo kompetencijos (žinių, gebėjimų, nuostatų) ugdymo planavimas

Ugdymas ir mokymas, kaip ir bet kokia kita veikla, turi būti planuojamas, permąstomas ir koreguojamas. Tai, kas vyksta klasėje, kaip pasirengęs mokyti kiekvienas konkretus moksleivis, geriausiai žino mokytojas. Todėl tik jis, remdamasis moksleivių poreikiais ir interesais, gali tinkamai suplanuoti ir organizuoti ugdymą ir mokymą (-si) savo pamokose. Gairės šiam planavimui yra Bendrosios programos, mokyklos veiklos planas ir ištekliai.

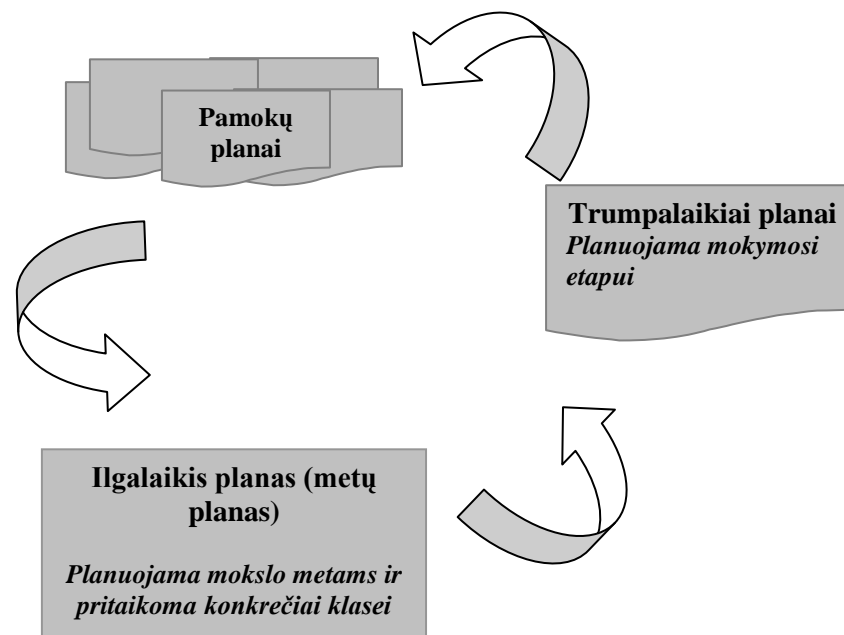
Planuodamas savo darbą mokytojas permąsto, ko turės išmokyti mokinius, kaip organizuos pamokas, kokias užduotis skirs moksleiviams, kokių priemonių jam reikės, kur vyks pamokos ir kt. Šalia dalyko žinių, supratimo ir gebėjimų formavimo mokytojas turėtų planuoti ir mokinių bendrųjų gebėjimų bei nuostatų ugdymą.

Planavimas priklauso nuo mokytojo patirties, moksleivių amžiaus ir pasirengimo, mokomojo dalyko, jam skiriamo pamokų skaičiaus ir daugelio kitų veiksnių. Mokytojo darbo planavimo nereikėtų visiškai tapatinti su plano užrašymu, nes ne viską galima, būtina ir verta užsirašyti. Užsirašytas planas turėtų būti naudingas ruošiantis pamokoms ir jas vedant, reflektuojant ugdymo procesą ir koreguojant savo darbą, derinant ugdymo procesą su kitais mokytojais ir vadovais.

Siekiant ugdyti mokinių pilietiškumo kompetenciją ir pasiekti kuo geresnių ugdymo rezultatų planuojant pilietiškumo pagrindų dalyko ugdymo turinį, siūloma sudaryti ilgalaikį planą metams (keliami keli bendrieji ilgalaikiai tikslai visiems metams), trumpalaikį planą mokymosi etapui arba pamokų ciklui (keliami apibendrinti trumpalaikiai tikslai mokymosi etapui), pamokos planą (keliami konkretūs mokymosi uždaviniai) (žr. 4 pav.). Planai koreguojami atsižvelgiant į prarastų pamokų pastabas.

Raštu suplanuoti trumpalaikį planą ir detalų pamokos planą *neprivaloma*. Pamokos planą užsirašyti rekomenduojama pradedančiam dirbti ar naujoves diegiančiam mokytojui.

4 pav. Siūloma planavimo schema

Turinys, kuris apibrėžtas *Programos* skyrelyje „*Turinio apimtis*“, yra priemonė numatytiems mokinių pasiekimams įgyvendinti, nes Bendrosios programos orientuotos ne į dalykų turinio išdėstymą, o į numatomus mokinių mokymosi rezultatus, bendrąsias ir esmines dalykines kompetencijas. Jei pilietiškumo pagrindų dalyko mokoma 9 arba 10 klasėje, tuomet nekyla mokinių pasiekimų planavimo problemos. Bet, jei pasirinkta 1 valandą mokyti 9 klasėje ir 1 valandą 10 klasėje, tuomet mokytojui reikia suplanuoti pasiekimus 9 ir 10 klasei. Nepaisant to, kad toliau pateiktame Ilgalaikio plano pavyzdyje 9 klasei (1 savaitinė valanda) pasiekimai suplanuoti einant nuo viršaus į apačią (pagal *Programoje* pateiktas turinio apimtis) ir sustojant ties viduriu, galimi įvairūs kiti pasiekimų planavimo modeliai, kurie priklauso nuo klasės pasirengimo lygio, dalyko vidinės ir išorinės integracijos derinimo bei nuo išsikeltų ugdymo tikslų.

Pavyzdžiui:

1. Pirmoje *Programos* teminėje srityje (*Demokratinė valstybė ir pilietinė visuomenė*) pradedama nuo valstybės ir einama prie mokyklos ir vietos bendruomenės, o antroje teminėje srityje (*Demokratijos vertybės ir pilietinė visuomenė*) pereinama prie abstrakčių sąvokų (demokratijos vertybės, pilietinė visuomenė ir kt.) nagrinėjimo, t. y. nuo konkretaus konteksto (valstybės, mokyklos ir vietos bendruomenės) pereinama prie abstraktaus. Jei klasės pasiekimų lygis yra pakankamai aukštas, mokytojas mokymą (ir mokymąsi) gali planuoti atvirkščiai – nuo abstraktaus turinio eiti prie konkretaus.
2. Planuodamas mokinių rezultatus mokytojas gali lengvesnes tos pačios teminės srities (pavyzdžiui: *Demokratinė valstybė ir pilietinė visuomenė*) temas išdėstyti 9 klasėje, o sudėtingesnes palikti 10 klasei
3. Planuojamas temas 9 ar 10 klasei, mokytojas taip pat gali pakoreguoti integraciją su kitais dalykais. Pavyzdžiui, jei derinant teisės problematiką su kitais dalykais palankesnės sąlygos integracijai yra 9 klasėje, tuomet teminė sritis (*Lietuva – teisinė valstybė*) gali būti nagrinėjama 9 klasėje; turinys taip pat gali būti derinamas su planuojama projektine veikla, renginiais ir t. t.

Ilgalaikio (metų) plano, trumpalaikių planų ir pamokos planų pavyzdžiai

Ilgalaikis planas

Ilgalaikiame plane numatomi esminiai pilietiškumo ugdymo proceso etapai. Kadangi pateiktas Ilgalaikio plano pavyzdys parengtas 1 savaitinei valandai 9 klasėje, o dar 1 savaitinė valanda paliekama 10 klasei, todėl įvade suformuluoti uždaviniai nėra perrašyti iš Bendrosios programos ir atliepia šiame ugdymo etape norimą pasiekti rezultatą.

Ilgalaikio plano įvade galėtų atsirasti dar viena dalis – *klasės charakteristika*, kurią reikėtų trumpai užpildyti aprašant klasės gebėjimų lygį, kadangi planas turėtų būti *pritaikytas atsižvelgiant į konkrečios klasės mokinių poreikius, galimybes ir pasirengimą mokytis*. Atsižvelgiant į klasės charakteristiką turėtų būti koreguojami ir plane numatyti mokinių pasiekimai.

Kadangi kiekviename ugdymo etape atsiranda pasiekimai iš 2 ir 3 ugdomosios veiklos srities, kurie yra skirti praktiniams mokinių gebėjimams ugdyti, daugelis šių ugdomųjų veiklų pasiekimų yra suskaidomi per atskirus ugdymo proceso etapus.

Ilgalaikiame plane siūloma planuoti ir nepamokinę veiklą (dalyvavimas mokyklos savivaldoje, valdžios institucijų lankymas, renginių, projektinės veiklos organizavimas ir kt.), kadangi ši veikla sudaro sąlygas praktiškai mokytis demokratinės gyvensenos ir ugdytis praktinės veiklos gebėjimus. Nepamokinę veiklą mokykla planuoja ir įgyvendina pagal savo poreikius ir galimybes.

Kodėl pateikta būtent tokia *Plano* lentelės struktūra? Tokia lentelės struktūra yra pasirinkta siekiant parodyti pagrindinius (ankščiau aprašytus) pilietiškumo ugdymo planavimo principus remiantis atnaujinta Bendrąja programa. *Plano* sudarymui galima naudoti ir kitokios struktūros lentelę (žr. 5 pav.). Paliktose tuščiose skiltyse mokytojas gali įvardyti ir užpildyti jam reikalingas papildomas skiltis.

5 pav. Ilgalaikio plano lentelės struktūros alternatyva

Mokinių pasiekimai (BP)		Vertinimas / kontroliniai darbai			
Nuostatos	Gebėjimai				
1 etapas, ... val.					
2 etapas, ... val.					

Pilietiškumo ugdymo pagrindų mokytojai gali pasinaudoti pateiktu Ilgalaikiu planu, pritaikyti jį savo ir mokinių poreikiams, arba gali parengti savo planą. Svarbiausia, kad mokytojas planuotų pagal atnaujintą *Pilietiškumo ugdymo bendrąją programą* ir keistų mokymą nuo žinių suteikimo praktinių gebėjimų ir nuostatų ugdymo link.

ILGALAIKIS (METU) PLANAS

Dalykas: Pilietiškumo pagrindai

Klasė: 9 klasė

Pamokų skaičius: 37 pamokos

Uždaviniai:

1. Nagrinėti demokratiškas vertybes ir principus, pilietinių teisių, laisvių, pareigų esmę; mokyklos, vietos bendruomenės, Lietuvos visuomenės struktūrą ir jų tvarkymosi būdus; piliečių dalyvavimo demokratinės visuomenės kūrimo galimybes ir perspektyvas; Lietuvos demokratinės valstybės požymius, valstybės institucijų paskirtį, funkcijas, jų demokratiškumo stiprinimo galimybes.
2. Aktyviai naudotis savo teisėmis, sąžiningai atlikti pilietines pareigas; aktyviai dalyvauti mokyklos, vietos bendruomenės gyvenime; reikšti savo poziciją įvairiais bendruomenės ir valstybės gyvenimo klausimais.
3. Gerbti žmogaus teises ir laisves, vadovautis demokratinėmis vertybėmis ir principais; branginti Lietuvos nepriklausomybę, stiprinti jos valstybingumą; savo kasdienėje veikloje vadovautis pilietinės kultūros principais: tolerancija, atsakomybe, kritiškumu ir dalyvavimu.

Vertinimas: vertinami ne kiekybiniai, bet kokybiniai mokinių žinių, supratimo ir gebėjimų lygių požymiai. Tai reiškia, kad vertinami ne tik mokinių pasiekimai lygiais (vertinimas balais), bet stebima ir vertinama (formuojamasis vertinimas) kiekvieno mokinio gebėjimas atpažinti pilietinės visuomenės požymius, demokratinės sistemos privalumus ir kylančias problemas; gebėjimas aktyviai dalyvauti mokyklos ir vietinės bendruomenės gyvenime, organizuoti renginius mokykloje ir už jos ribų, išreikšti poziciją įvairiais bendruomenės ir valstybės gyvenimo klausimais. Remdamiesi užfiksuotais rezultatais mokytojas ir mokiniai planuoja, kaip pasiekti geresnių mokymo (-si) rezultatų.

Neformalusis ugdymas: neformalusis pilietiškumo ugdymas apima mokinių dalyvavimą mokyklos ir vietos bendruomenių veikloje bei kitą papildomojo ugdymo veiklą. Pilietiškumo ugdymui įgyvendinti 9 klasėje mokytojai turėtų sudaryti mokiniams sąlygas dalyvauti socialinėje veikloje, kurią planuojant turi būti atsižvelgta į mokinių amžiaus tarpsnių ypatumus, mokinių interesus, mokyklos ir vietos bendruomenių galimybes.

Kiekviename ugdymo etape derinamos atskiros ugdomosios veiklos sritys:

1* – Visuomenės pažinimas ir tyrinėjimas.

2** – Dalyvavimas ir pokyčių inicijavimas bendruomenėje.

3*** – Socialinių ryšių kūrimas ir palaikymas.

Pamokų skaičius (min. – maks.)	Ugdomosios veikos sritys		Etapo pavadinimas / tema	Laukiami rezultatai (planuojami metams)			Pastabos
	Formalusis ugdymas	Neformalusis ugdymas		Nuostatos	Gebėjimai	Ugdymo gairės (veiklos, integracija, vertinimas)	
1. Demokratinė valstybė ir pilietinė visuomenė							
5–7	1*		<p>1.1. Lietuva – demokratinė valstybė.</p> <p>Branginti Lietuvos tautos politinę nepriklausomybę, išsipareigoti išlaikyti ir stiprinti jos valstybingumą.</p> <p>Gerbti Konstituciją, kaip demokratijos vertybių garantą, ir išsipareigoti jai.</p> <p>Pripažinti, gerbti ir remti pagrindines demokratines vertybes ir principus.</p> <p>Išsipareigoti skleisti demokratines vertybes ir principus asmeniniame bei visuomeniniame gyvenime.</p> <p>Nusiteikti aktyviai naudotis savo teisėmis ir sąžiningai atlikti savo pilietines pareigas.</p> <p>Siekti būti atsakingu, išsipareigojusiu,</p>	<p>1.1. Atpažinti ir nagrinėti Lietuvos demokratinės valstybės požymius. Palyginti Lietuvos valstybės valdymo formą su buvusiomis Sovietų Sąjungos, kaimyninėmis ir kitomis valstybėmis. Palyginti Lietuvos valdžios institucijų funkcijas. Nagrinėti valdžios atsiskaitomumo (tarnavimo) juos išrinkusiems piliečiams pavyzdžius.</p> <p>1.2. Analizuoti, kaip valstybė padeda išlikti tautai. Nagrinėti piliečio teises ir pareigas, įtvirtintas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Atpažinti ir analizuoti pavyzdžius, kuriuose ginamos ar pažeidžiamos konstitucinės piliečių teisės.</p> <p>1.3. Atpažinti ir analizuoti pavyzdžius, kuriuose ginamos ar pažeidžiamos konstitucinės piliečių teisės Lietuvoje.</p>	<p>Mokiniai aplanko valdžios institucijas, parengia valdžios institucijų veiklos aprašą, stebi teismo procesą.</p> <p><i>Integracija su istorija</i> (žmogaus padėtis demokratinėje ir totalitarinėje visuomenėje, tautinių valstybių kūrimasis, antrosios Sovietų okupacijos poveikis visuomenei) ir <i>geografija</i> (valstybės grupavimo kriterijai).</p>		
	2**			2.1. Aktyviai reikšti savo	Suformuluoja ir viešai diskutuoja		

				<p>informuoti ir aktyviu pilietinės visuomenės nariu.</p> <p>Savo kasdienėje veikloje vadovautis pilietinės kultūros principais: atsakomybe, tolerancija, kritiškumu ir dalyvavimu.</p>	<p>poziciją (rašyti laiškus, raginimus, priminimus, naudotis elektroninės valdžios teikiamomis paslaugomis, kreiptis į žmogaus teises ginančias institucijas ir pan.) socialinio gyvenimo klausimais.</p>	<p>pateikia konkrečius probleminius klausimus, parašo kreipimąsi į valdžios institucijas.</p> <p><i>Integracija su informacinėmis technologijomis</i> (kaip naudodamiesi el. valdžios teikiamomis paslaugomis piliečiai gali dalyvauti demokratiniuose procesuose).</p>	
	3***				<p>3.1. Diskutuoti pilietinės visuomenės gyvenimo klausimais, išklausti kito nuomonę, pareikšti savąją, ją argumentuoti.</p>	<p><i>Integracija su lietuvių kalba</i> (dialoginis kalbėjimas).</p>	
						<p><i>Vertinimas etapo eigoje ir jo gale: apklausa raštu, kontrolinis darbas.</i></p>	
5–6	1*		<p>1.2. Žiniasklaida ir demokratija.</p> <p>Informacinė ir žinių visuomenė.</p>	<p>Kritiškai ir konstruktyviai vertinti žiniasklaidos priemonių ir viešosios nuomonės teikiamą informaciją apie valstybės gyvenimo reiškinius ir pilietinės visuomenės būklę.</p>	<p>1.4. Analizuoti ir kritiškai vertinti žiniasklaidoje svarstomas problemas ir pateikiamą informaciją.</p> <p>1.23. Kryptingai siekti iškeltų mokymosi uždavinių.</p>	<p>Kontroversinių problemų svarstymui naudojama specialiai tam skirta metodika „Akademinė struktūruota kontroversija“.</p> <p><i>Integracija su etika</i> (internetas ir bendravimas virtualioje aplinkoje).</p>	Derinama individualaus ir grupinio darbo veikla.
	2**			<p>Nuolat domėtis aktualiomis Lietuvos ir pasaulio visuomenės problemomis, sprendimų paieškomis, socialinėmis, kultūrinėmis, ekonominėmis ir politinėmis aktualijomis.</p>	<p>2.1. Aktyviai reikšti savo poziciją (rašyti laiškus, raginimus, priminimus, naudotis elektroninės valdžios teikiamomis paslaugomis, kreiptis į žmogaus teises ginančias institucijas ir pan.) socialinio gyvenimo klausimais.</p>	<p>Mokiniai suformuluoja ir viešai diskusijai pateikia konkrečius probleminius klausimus, parašo kreipimąsi į valdžios institucijas</p> <p><i>Integracija su informacinėmis technologijomis</i> (kaip naudodamiesi el. valdžios teikiamomis paslaugomis piliečiai gali dalyvauti demokratiniuose procesuose).</p>	
	3***			<p>Sąžiningai ir atsakingai skleisti informaciją.</p>	<p>3.1. Diskutuoti pilietinės visuomenės gyvenimo klausimais, išklausti kito nuomonę, pareikšti savąją, ją</p>		

				Sąmoningai, valingai nuolatos mokytis, tobulėti.	argumentuoti.		
						<i>Vertinimas etapo gale: apklausa raštu.</i>	
7–10	1*		1.3. Kaip veikia mokyklos ir vietos bendruomenė?	Nusiteikti aktyviai naudotis savo teisėmis ir sąžiningai atlikti pilietines pareigas.	1.5. Tyrinėti, kokius klausimus ir problemas sprendžia mokyklos ir vietos bendruomenė.		Derinama individualaus ir grupinio darbo veikla.
	2**	2**		Kasdienėje veikloje vadovautis pilietinės kultūros principais. Tai atsakomybė, tolerancija, kritiškumas ir dalyvavimas. Gerbti kitą, atsižvelgti į kito poreikius ir interesus. Prisiimti atsakomybę už taikaus sambūvio kūrimą ir stiprinimą, nusiteikti taikiai spręsti konfliktus. Toleruoti kitą ir kitoki, rūpintis kitais. Puoselėti socialinį solidarumą.	2.1. Dalyvauti mokyklos ir vietos bendruomenės veikloje. Kelti bendrus tikslus ir jų siekti sprendžiant mokyklos ir vietos bendruomenės problemas. Organizuoti tyrimą siekiant išsiaiškinti mokyklos ar vietos bendruomenėje egzistuojančią problemą, pateikti problemos sprendimo planą. 1.4. Informacijai pristatyti naudoti IKT.	Mokiniai kuria mokyklos savivaldos nuostatus, renka atstovus į mokyklos savivaldą, organizuoja jų atsiskaitymą bendruomenės nariams. Projektinė veikla: mokiniai atlieka tyrimą pokyčiams bendruomenėje inicijuoti, organizuoja renginį, kuriame bendruomenei pristato tyrimo rezultatus. Organizuoja ir dalyvauja pilietinėje akcijoje. <i>Integracija su informacinėmis technologijomis</i> (informacijos pristatymas panaudojant IKT) ir <i>lietuvių kalba</i> (viešasis kalbėjimas).	
	3***	3***			3.1. Kūrybiškai ir konstruktyviai bendrauti ir bendradarbiauti su mokyklos ir vietos bendruomenės nariais. Taikyti demokratinio poveikio priemones (dialogą, susitarimą, derybas, kompromisą ir pan.). Taikiai spręsti nesutarimus ir konfliktus mokyklos ir vietos bendruomenėje. Diskutuoti pilietinės	Mokiniai bendradarbiauja vienas su kitu, nagrinėdami įvairias mokyklos ir vietos bendruomenės problemas, mokosi išklaudyti, gerbti ir įvertinti kito nuomonę, dalyvauti grupės ar klasės diskusijoje, debatuose, tartis ir susitarti dėl bendrų sprendimų. Mokiniai projektuoja, organizuoja renginius ir jiems vadovauja pasiskirstę vaidmenimis.	

					<p>visuomenės gyvenimo klausimais, išklausti kito nuomonę, pareikšti savąją, ją argumentuoti.</p> <p>Pasitelkus reikiamą įstatymą, įrodyti socialinės neteisybės atvejį bendruomenėje bei numatyti problemos sprendimo būdą.</p>		
4–6	1*		<p>1.4. Lietuvos nacionalinis saugumas. Grėsmės demokratiškai valstybei.</p>	<p>Branginti Lietuvos tautos politinę nepriklausomybę, įsipareigoti išlaikyti ir stiprinti jos valstybingumą.</p> <p>Suvokti, kad tautos gerovė ir išlikimas priklauso ir nuo asmeninio indėlio.</p>	<p>1.6. Nagrinėti Lietuvos saugumo politiką, jos uždavinius, užtikrinimo būdus ir priemones.</p> <p>Nagrinėti Lietuvos demokratinei valstybei kylančius vidaus ir išorės pavojus.</p> <p>Analizuoti ir vertinti pilietinės drašos ir pilietinio pasipriešinimo pavyzdžius iš Lietuvos valstybės praeities ir dabarties bei nagrinėti pilietinio pasipriešinimo reikšmę demokratinėje valstybėje.</p>	<p><i>Kaupiamasis vertinimas</i></p>	<p>Derinama individualaus ir grupinio darbo veikla.</p>
	3***	3***				<p>3.1. Diskutuoti pilietinės visuomenės gyvenimo klausimais, išklausti kito nuomonę, pareikšti savąją, ją argumentuoti.</p>	
2. Demokratijos vertybės ir pilietinė visuomenė							
5–7	1*		2.1.	Suvokti, kad tautos gerovė	1.7. Atpažinti ir nagrinėti	<i>Integracija su etika</i> (demokratinės)	Derinama

			<p>Demokratijos vertybės ir demokratinio bendrabūvio priemonės. Pilietinė visuomenė.</p> <p>ir išlikimas priklauso ir nuo asmeninio indėlio.</p> <p>Pripažinti, gerbti ir remti pagrindines demokratijos vertybes ir principus: asmens ir tautos teises, laisves, teisingumą, lygybę, solidarumą, atsakomybę ir pan.</p> <p>Siekti būti atsakingu, įsipareigojusiu, informuotu ir aktyviu pilietinės visuomenės nariu.</p>	<p>demokratiųjų vertybių pavyzdžius artimiausioje socialinėje aplinkoje ir Lietuvos visuomenėje. Analizuoti ir vertinti savo ir kitų asmeninę atsakomybę skleidžiant demokratines vertybes.</p> <p>1.8. Atrasti ir nagrinėti politinės bendruomenės raiškos pavyzdžius artimiausioje socialinėje aplinkoje ir Lietuvos visuomenėje.</p> <p>1.9. Analizuoti konstruktyvaus ir destruktivaus piliečių dalyvavimo valstybės gyvenime pavyzdžius bei jų pasekmes pilietinės visuomenės formavimuisi.</p> <p>Nagrinėti ir vertinti, kaip nuo piliečio dalyvavimo valstybės kūrime ir valdyme priklauso demokratinės valstybės ateitis.</p>	<p>visuomenės principai ir vertybės, bendruomeninė tapatybė, demokratijos įgyvendinimas bendruomenėje).</p>	<p>individualaus ir grupinio darbo veikla.</p>
3***	3***	<p>3.1. Taikyti demokratinio poveikio priemones (dialogą, susitarimą, derybas, kompromisą ir pan.). Diskutuoti pilietinės visuomenės gyvenimo klausimais, išklausti kito nuomonę, pareikšti savąją, ją argumentuoti.</p>		<p>Apskritojo stalo diskusija.</p>	<p><i>Vertinimas ciklo gale: apklausa raštu.</i></p>	

Trumpalaikis planas

Trumpalaikiame plane pateikimas detalesnis vieno mokymosi etapo planas. Remiantis Bendrojoje programoje numatytais mokinių pasiekimais ir turinio apimtimis, šiame plane formuluojami kiekvieno mokymosi etapo uždaviniai, kurie bus įgyvendinti konkrečiose pamokose, ir numatomos veiklos šiems uždaviniams pasiekti.

Kaip ir ilgalaikiame plane, taip ir šiame plane siūloma planuoti ir nepamokinę veiklą, kurią mokykla įgyvendina pagal savo poreikius ir galimybes. Į kiekviename etape numatytas valandas nepamokinė veikla neįeina, jai turėtų būti skiriamos papildomos valandos, pavyzdžiui, iš socialinės veiklos.

Trumpalaikio plano sudarymui galima naudoti ir kitokios struktūros lentelę (žr. 6 pav.).

6 pav. Trumpalaikio plano lentelės struktūros alternatyva

1 etapas ..... val.

Mokinių pasiekimai (BP)		Mokymosi uždaviniai / laukiami rezultatai	Mokymosi veiklos	Vertinimo veiklos	Priemonės	
Gebėjimai	Žinios ir supratimas					

Pilietiškumo ugdymo pagrindų mokytojai gali pasinaudoti pateiktu trumpalaikiu planu, pritaikyti jį savo ir mokinių poreikiams, arba gali parengti savo planą, svarbiausia, kad mokytojas planuotų pagal atnaujintą *Pilietiškumo ugdymo bendrąją programą* ir keistų mokymą nuo žinių suteikimo praktinių gebėjimų ir nuostatų ugdymo link.

TRUMPALAIKIS PLANAS (I etapas)

I etapas, 6–8 pamokos						
Eil. nr.	Etapo pavadinimas / tema	Ugdomos nuostatos	Mokymosi uždaviniai	Mokymosi veiklos	Vertinimas	Pastabos
1.	Lietuva – demokratinė valstybė.	Suvoks ir pritaris pagrindinėms demokratijos vertybėms, pripažins pilietinės pareigos ir atsakomybės svarbą demokratinėje valstybėje.	<p>Mokiniai:</p> <p>1. Paaiškins, kas yra valstybė, įvardins Lietuvos valstybės valdymo formą ir išskirs bei paaiškins Lietuvos demokratinės valstybės požymius, jų privalumus ir trūkumus.</p> <p>2. Paaiškins Konstitucijos paskirtį demokratinėje valstybėje bei įvardins ir paaiškins šias demokratines vertybes ir principus: valstybės suverenitetas, valdžios atskyrimo ir atsiskaitomumo (tarnavimo) principai, piliečių teisės, laisvės ir pareigos demokratinėje valstybėje.</p> <p>3. Pateiks pavyzdžių, kai</p>	<p>1. Atsakinėdami į pateiktus klausimus prisimena, kas yra valstybė. Nagrinėdami Lietuvos Respublikos Konstituciją ir kitus informacijos šaltinius bei lygindami Lietuvos valstybės valdymo formą su buvusių Sovietų Sąjungos ir kaimyninių valstybių valdymo formomis, išskiria Lietuvos demokratinės valstybės požymius, demokratinės valstybės privalumus ir trūkumus.</p> <p>2. Remdamiesi Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kitais informacijos šaltiniais, mokiniai grupėse aiškinasi, kam priklauso valstybės suverenitetas, kas yra valdžios atskyrimo ir atsiskaitomumo (tarnavimo) principai, kokios yra piliečių teisės, laisvės ir pareigos demokratinėje valstybėje. Nagrinėja Lietuvos valdžios institucijų atsiskaitomumo Lietuvos piliečiams būdus.</p>	<p>Vertinamos mokinių žinios, gebėjimai analizuoti įvairius šaltinius, daryti išvadas, diskutuoti. Taikomos įvairios atsiskaitymo formos: atsakinėjimas žodžiu, darbo grupėje rezultatai, apklausa raštu. Baigus etapą kontrolinis darbas – testas.</p>	

		<p>Lietuvoje yra ginamos ar pažeidžiamos konstitucinės piliečių teisės.</p> <p>4. Paaiškins valdžios institucijų struktūrą bei lygindami Lietuvos valdžios institucijų funkcijas išskirs ir apibūdins svarbiausias valdžios institucijų funkcijas.</p> <p>5. Paaiškins, kaip valstybė padeda išlikti tautai, įvertins pilietinės atsakomybės ir pareigos svarbą demokratinėje valstybėje.</p> <p>6. Išvardins ir apibūdins kelis pilietinės pozicijos reiškimo būdus bei gebės pasinaudoti vienu iš jų.</p> <p>7. Gebės diskutuoti, argumentuoti savo nuomonę, pareikšti savo poziciją socialinio gyvenimo klausimais.</p>	<p>3. Mokiniai nagrinėdami pavyzdžius atranda pažeistas arba įgyvendintas konstitucines piliečių teises.</p> <p>5. Remdamiesi Lietuvos Respublikos Konstitucija, mokiniai grupėse nagrinėja ir lygina Lietuvos valdžios institucijų struktūrą ir funkcijas; parengia jų veikos aprašą (mokiniai galėtų apibrėžti pasirinktas valdžios institucijas: Seimas, teismas ir kt.).</p> <p>5. Remdamiesi informacijos šaltiniais nagrinėja valstybės ir tautos santykių bei tautos išlikimo sąlygas, pilietinės atsakomybės ir pareigos svarbą demokratinėje valstybėje.</p> <p>6. Aiškinasi pilietinės pozicijos išraiškos būdus ir galimybes, parašo atvirą laišką. Nagrinėja demokratinio bendravimo formų – dialogo, diskusijos ir debatų taisykles ir reikalavimus.</p> <p>Mokiniai galėtų organizuoti akciją – poziciją aktualiui demokratinei visuomenei klausimu (pvz.: tolerancijos, žmogaus teisių klausimais ir kt.).</p> <p>7. Diskutuoja pasirinktu aktualiui demokratinės valstybės klausimu (pvz.: pilietinio sąmoningumo problema ir jos įtaka demokratijai).</p>		
--	--	--	--	--	--

Pamokos planavimas

Paskutinis planavimo etapas yra pamokos planavimas, kurioje turėtų būti numatyti aiškūs, suprantami ir realūs pamokos uždaviniai ir vertinimo kriterijai, parinkta medžiaga, metodai ir priemonės. Keliant pamokos uždavinius *svarbu*, kad uždavinys apibrėžtų ne mokytojo, o konkrečią mokinio veiklą (ką mokinys po mokymo gebės atlikti), kurią galima būtų pamatuoti ir įvertinti. Pavyzdžiui: išvardyti ir paaiškinti pagrindines vaiko ir žmogaus teises; palyginti vaiko teises su suaugusio žmogaus teisėmis.

Ypač pilietiškumo ugdymui svarbūs emocinės srities ugdomieji tikslai, kurie orientuoti į nuostatų ugdymą, vertybių ir požiūrio keitimą. Šie tikslai keliami Ilgalaikiame ir Trumpalaikiame planuose, tačiau jie gali būti keliami ir atskirose pamokose, dar labiau juos sukonkretinant.

Emocinės srities tikslų formulavimo pavyzdžiai:

- Priimti savo atžvilgiu kritiką.
- Pripažinti kito žmogaus teises ir suprasti jo jausmus.
- Aktyviai reaguoti į socialinę neteisybę (savo ir kitų atžvilgiu).
- Pripažinti prigimtinus, tautinius, kultūrinius skirtingumus.
- Aktyviai dalyvauti grupės, klasės veikloje.

Po kiekvienu Trumpalaikiu planu bus pateikta vienos ar poros pamokų pavyzdžiai. Trumpalaikio plano atskiruose mokymosi etapuose nurodytas norimas pasiekti rezultatas suplanuotam mokymo etapui įgyvendinti ir reikalingas pamokų skaičius, todėl pateikti keli pamokų planų pavyzdžiai padeda įgyvendinti tik nedidelę dalį mokymosi etapui iškeltų uždavinių.

Pamokos planas

Tema: Pilietinės teisės, laisvės ir pareigos Lietuvoje.

Uždaviniai:

paaiškins pilietinių teisių, laisvių ir pareigų sąvokų reikšmę ir jų tarpusavio ryšį;

paaiškins pilietinių teisių, laisvių ir pareigų demokratinėje valstybėje svarbą;

naudodamiesi šaltiniais suras ir įvertins pilietinių teisių ir laisvių puoselėjimo ir pažeidimo, pareigų vykdymo ir nepaisymo atvejus Lietuvoje.

Pamokos eiga:

1. Mokytojas paaiškina sąvokų *pilietinė teisė* ir *pareiga* reikšmę (**medžiaga Nr.1**).
2. Mokytojas akcentuoja teisės ir pareigos santykio reikšmę. Mokiniai išvardija jiems žinomas 4–5 pilietines teises ir laisves bei suformuluoja šias teises atitinkančias pareigas (pavyzdys: teisė į nuosavybę – pareiga tausoti savo, kitų žmonių ir valstybės nuosavybę).
3. Mokiniai nagrinėja 1776 m. *JAV nepriklausomybės deklaracijos* ir 1789 m. *Prancūzijos Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos ištraukas (dalijamoji medžiaga Nr. 2)*, suranda šiuose dokumentuose pateiktas prigimtines ir pilietines teises ir paaiškina jų reikšmę (**dalijamoji medžiaga Nr. 3**).
4. Mokiniai nagrinėja 1992 m. *LR Konstitucijos skyrius – Žmogus ir valstybė, Visuomenė ir valstybė, Tautos ūkis ir darbas* ir toliau pildo anksčiau pateiktą lentelę, kurioje mokiniai iš kiekvieno Konstitucijoje pateikto skyriaus suranda ir parašo po 3–4 teisių ar laisvių pavyzdžius ir apibūdina jų reikšmę ir svarbą (**dalijamoji medžiaga Nr. 3**).
5. Mokiniai nagrinėja žiniasklaidos šaltinį (**dalijamoji medžiaga Nr. 4**) ir atsako į klausimus: Kokios piliečio teisės yra ginamos? Kieno teisės yra pažeidžiamos? Kas atlieka savo pareigas, o kas savo pareigų nevykdo?
6. Mokytojas apibendrina pamoką, akcentuoja pilietinių teisių, laisvių ir pareigų svarbą kuriant demokratiją savo valstybėje.

Vertinimas:

Pamokos metu mokytojas vertina:

mokinių gebėjimą suprasti teisės ir pareigos tarpusavio ryšį ir jo svarbą;

mokinių gebėjimą nagrinėti šaltinius ir daryti išvadas;

mokinių gebėjimą bendrauti, bendradarbiauti, pateikti argumentuotą atsakymą, apginti savo nuomonę.

Medžiaga Nr. 1

Pilietinė teisė – asmens laisvė turėti tam tikrus įsitikinimus, atlikti tam tikrus veiksmus nepažeidžiant kito žmogaus laisvės.

Pilietinė pareiga – nuostata, kurios pageidautina arba privalu laikytis, veiksmai, kuriuos pageidautina arba privalu atlikti savo ir kitų žmonių labui.

Dalijamoji medžiaga Nr. 2

1776 m. liepos 4 d. trylikos JAV Nepriklausomybės deklaracijos įžanga

Mes laikome akivaizdžiomis šias tiesas: visi žmonės sukurti lygūs ir visi jie apdovanoti neatimamomis teisėmis, kurioms priklauso gyvybė, laisvė ir laimės siekimas. Šioms teisėms garantuoti žmonės sudarė vyriausybes, kurių teisėtą valdžios šaltinį yra valdinių sutikimas. Jei kuri nors valdymo forma tampa pragaištinga jų tikslams, tai tauta turi teisę ją pakeisti arba panaikinti ir sudaryti naują vyriausybę, paremtą tokiu pagrindu ir tokiu valdžios sutvarkymu, kuris, tos tautos manymu, įstengs kiek galint labiau padėti jos saugumui ir laisvei.<...>

Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija (1789 m.)

1 straipsnis. Žmonės gimsta laisvi ir lygiateisiai, tokie ir išlieka. Visuomeniniai skirtumai gali būti grindžiami tik bendra nauda.

2 straipsnis. Visų politinių susivienijimų tikslas – saugoti prigimtines ir neatimamas žmogaus teises. Šias teises sudaro laisvė, nuosavybė, saugumas ir priešinimasis engimui.

3 straipsnis. Suverenios valdžios šaltinis yra tauta. Jokia žmonių grupė, joks asmuo negali turėti valdžios, jei ji nėra suteikta tautos.

5 straipsnis. Įstatymas turi teisę drausti tik tuos veiksmus, kurie kenkia visuomenei. Viskas, ko nedraudžia įstatymas, yra leidžiama, ir niekas negali būti verčiamas daryti tai, ko įstatymas nenurodo.

9 straipsnis. Kadangi kiekvienas žmogus, neįrodžius jo kaltės, yra nekaltas, tai pripažinus, jog jį reikia suimti bet kokiomis griežtomis priemonėmis, įstatymu reikia užkirsti tam kelią.

10 straipsnis. Niekas negali būti persekiojamas dėl savo pažiūrų, net ir religinių, tik svarbu, kad jų pasireiškimas nepažeistų visuomenės tvarkos, kurią nustato įstatymas.

12 straipsnis. Nuosavybė yra šventa ir neliečiama, niekas negali jos atimti, išskyrus tuos atvejus, kai to reikalauja teisiškai apibrėžti visuomenės poreikiai, su sąlyga, kad bus teisingai ir iš anksto atlyginta.

Dalijamoji medžiaga Nr. 3

Pilietinės teisės	Reikšmė ir svarba
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

Dalijamoji medžiaga Nr. 4

...Antradienį apie du šimtus jaunuolių, nešini stilizuota nacistine simbolika, paslėpę šalikais veidus, netrukdomi juos lydinti policijos pražygiavo Gedimino prospektu. Jie rėkavo antisemitinius ir antirusiškus šūksnius.<...> Tuo tarpu policijos atstovai visą dieną posėdžiavo, tačiau savo pozicijos dėl skustagalvių veiksmų taip ir nepareiškė. Pareigūnai tik paprašė lrytas.lt filmuotos medžiagos, kurioje buvo užfiksuotos skustagalvių eitynės. Nors medžiaga buvo perduota prieš pietus, iki darbo valandų pabaigos nepavyko sulaukti policijos įvertinimo. Per nesankcionuotas nacionalistų eitynes, kurių metu buvo skanduojami šūkių, kviečiantys susidoroti ir išvyti iš Lietuvos kitataučius, dalis jaunuolių šalikais dengė ir kitaip bandė paslėpti savo veidus. Masiniuose susibūrimuose tai daryti draudžia įstatymas. Tačiau panašu, kad pareigūnai ne visada vienodai reaguoja į konfliktines situacijas...

Lrytas.lt 2008-03-13

TRUMPALAIKIS PLANAS (II etapas)

II etapas, 5–6 pamokos						
Eil. nr.	Etapo pavadinimas / tema	Ugdomos nuostatos	Mokymosi uždaviniai	Mokymosi veiklos	Vertinimas	Pastabos
2.	Žiniasklaida ir demokratija. Informacinė ir žinių visuomenė.	Susiformuos kritišką požiūrį žiniasklaidos atžvilgiu, domėsis aktualiomis Lietuvos ir pasaulio problemomis, įvertins nuolatinio mokymosi demokratinėje valstybėje svarbą.	Mokiniai: 1. Paaiškins, kas yra žiniasklaida, kokia jos reikšmė visuomenės gyvenime, pateiks teigiamų ir neigiamų žiniasklaidos įtakos asmeniui ir atskiroms grupėms pavyzdžių. Įvardins ir paaiškins demokratinės žiniasklaidos principus. 2. Gebės kritiškai vertinti žiniasklaidoje pateiktą informaciją ir svarstomas	1. Prisimins, kas yra žiniasklaida. Remdamiesi įvairiais žiniasklaidos šaltiniais nagrinės žiniasklaidos reikšmę visuomenės gyvenime bei žiniasklaidos įtaką (teigiamą ir neigiamą) asmeniui ir atskiroms grupėms. Dirbdami grupėmis ir nagrinėdami LR įstatymus, apibrėžiančius ir reglamentuojančius žiniasklaidos veiklą, išskirs demokratinės žiniasklaidos principus. 2. Diskutuodami ir dirbdami mažose grupėse, mokiniai aiškinasi ryšį tarp	Vertinamas gebėjimas skirti faktą ir nuomonę remiantis įvairiais žiniasklaidos šaltiniais. Vertinamas gebėjimas pažinti ir naudotis elektroninės valdžios teikiamomis paslaugomis. Taikomos įvairios	

		<p>problemas, skirs faktą ir nuomonę, pateiks skirtingos informacijos interpretavimo pavyzdžių ir galimas to pasekmes.</p> <p>3. Pateiks argumentų, kuo svarbi demokratinei valstybei nepriklausoma žiniasklaida, informacinės ir žinių visuomenės kūrimas bei nuolatinis piliečių mokymasis. Pateiks informacinės visuomenės problemų ir pavojų pavyzdžių bei pavyzdžių, kaip pasinaudojant elektronine valdžia galima dalyvauti demokratijoje.</p> <p>4. Gebės diskutuoti, argumentuoti savo nuomonę, pareikšti savo poziciją socialinio gyvenimo klausimais.</p>	<p>žiniasklaidos ir tikrovės, aiškinasi, kaip ruošama naujiena, kokie yra žiniasklaidos apribojimai. Faktų ir nuomonės santykio analizė nagrinėjant konkrečius žiniasklaidos šaltinius – laikraščių straipsnius, radijo ir televizijos pranešimus. Dirbdami pagal akademinės struktūruotos kontroversijos metodą svarstys žiniasklaidoje pateiktą aktualią kontroversinę problemą (siejasi su 4 veikla).</p> <p>3. Remdamiesi informacijos šaltiniais aiškins nepriklausomos žiniasklaidos, informacinės visuomenės ir žinių visuomenės esmę. Naudodamiesi informacinėmis komunikacinėmis technologijomis susipažins su elektroninės valdžios teikiamomis galimybėmis dalyvauti demokratijoje.</p> <p>4. Suformuluos probleminį klausimą ir organizuos debatus (pvz.: žodžio laisvė demokratinėje valstybėje ir kt.) Taip pat gali būti diskutuojama ir apie žiniasklaidoje aptartą konkrečią socialinę problemą Lietuvos valstybėje.</p>	atsiskaitymo formos.	
--	--	---	---	----------------------	--

Daliai šiame etape iškeltų uždavinių įgyvendinti galima pasinaudoti žiniasklaidos ir kitomis pamokomis, kurias rasite adresu <http://www.upc.smm.lt/ugdymas/pagrindinis/rekomendacijos/> integruojamųjų ir prevencinių programų dalyje – informacinis raštingumas.

Pamokų planai

1 Tema: Žodžio laisvė

Uždaviniai:

suformuluos probleminį klausimą, susijusį su žodžio laisve;
pateiks argumentus *už* ir *prieš* dėl žodžio laisvės užtikrinimo ir apribojimo;
pasirengs debatams žodžio laisvės tema.

Pamokos eiga:

1. Mokiniai dirba individualiai arba mažose grupėse.
2. Nagrinėdami A ir B šaltinius mokiniai suformuluoja klausimą-problemą, pasiruošia lentelę užrašams bei sudaro argumentų *už* ir *prieš* sąrašą. Jei mokiniai dirba grupėse, jie gali pasiskirstyti darbais: vieni ieškotų argumentų *už*, kiti *prieš*. Po to pasidalintų informacija ir bendrai užpildytą lentelę. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymus mokiniai galėtų susirasti patys internete bei peržiūrėti mokytojo nurodytus straipsnius.

Klausimas-problema?

Taip (argumentai <i>už</i>)	Ne (argumentai <i>prieš</i>)
1.	1.
2.	2.
3.	3.
....	....

3. Užpildę lentelę mokiniai gauna šaltinį C, kuriuo remdamiesi patikslina ir papildo argumentų *už* ir *prieš* sąrašą bei kiekvienas padaro savo išvadą:

Išvada (trumpa): Taip, kadangi _____
Ne, kadangi _____

4. Mokiniai išskiria po 3 prioritetinius argumentus ir juos pristato.
5. Kitą pamoką šiuo klausimu gali būti organizuojama diskusija ar debatai. Taip pat mokiniai gali parašyti rašinį, kuriame būtų išdėstyta:

- mokinio pozicija;
- trumpas pagrindimas;
- galimi prieštaravimai;
- savo pozicijos teisingumo įrodymas;
- apibendrinimas.

Vertinimas:

Problemos iškėlimo ir nagrinėjimo vertinimo forma		
Pamokos tema: _____		Vardas: _____
Kriterijai	Savęs / grupės darbo vertinimas	Mokytojo vertinimas
Ar pavyko iškelti probleminį klausimą?		
Ar kiekvienas pateiktas argumentas susijęs su nagrinėjama problema?		
Ar pateikėte argumentų <i>už</i> ir <i>prieš</i> ?		
Ar argumentai pakankami paremti faktais ir pavyzdžiais?		
Ar argumentus <i>už</i> ir <i>prieš</i> suskirstėte pagal prioritetus?		
Ar padarei argumentuotą išvadą?		

Šaltinis A

Beveik visos 192 Jungtinių Tautų valstybės pasirašė Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją. Šios Deklaracijos 19 straipsnis sako, jog „Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę...“. Ši teisė apima ir teisę kiekvienam turėti savo nuomonę ir stengtis ją išreikšti skleidžiant informaciją žiniasklaidoje.

Žodžio laisvė yra laikoma pagrindiniu skirtumu tarp demokratijos ir ne demokratijos. Netgi demokratijoje žodžio laisvė ne visada yra absoliuti teisė. Demokratija riboja arba netgi draudžia tam tikros rūšies kalbas, jeigu jos gali būti įžeidžiančios arba pavojingos visuomenei.

Žodžio laisvės vaidmuo demokratinėje visuomenėje. Demokratijoje asmenys, institucijos ir žiniasklaida tenkina laisvo žodžio poreikį. Žodžio laisvė užtikrina, kad piliečiai gautų įvairią informaciją, kuri reikalinga priimant politinius sprendimus. Ši laisvė leidžia piliečiams informaciją išgirsti, patikrinti ar netgi ja suabejoti. Laisva spauda nurodo valdžios klaidas, nesusipratimus, kuriuos ji galbūt būtų linkusi nutylėti. Žodžio laisvė taip pat leidžia visuomenei saugiai „išlieti“ susikaupusį pyktį arba nepasitenkinimą vyriausybės sprendimais. Dėl šių priežasčių žodžio laisvė lieka viena pagrindinių žmogaus teisių.

Demokratinė valdžia: žodžio laisvės gynėja ir reguliuotoja. Demokratinės vyriausybės tiek Šiaurės Amerikoje, tiek Europoje gina žodžio laisvę, pasilikdamos sau teisę apriboti ją. Europos Taryba, kurios sudėtyje yra 48 šalys (tarp jų ir Lietuva), Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnyje teigia, kad kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus <...> valdžios pareigūnams nesikišant ir nepaisant valstybės sienos. Tačiau šiame straipsnyje yra ilgas sąrašas apribojimų, kurie taikomi esant tam tikroms sąlygoms. Taigi demokratinė valdžia pasilieka tam tikrą teisę žodžio laisvės apribojimui.

Demokratija ir žodžio laisvė: įstatymai, kuriuos pakeitė istorija.

Daugelį demokratinių visuomenių sudaro skirtingų rasių, kultūrų, kalbų, religijų, tautų žmonės. Dažnai tai kelia tam tikrą nesantaiką tarp gyventojų daugumos ir mažumos grupių (religinių, etninių, kultūrinių, ideologinių). Ši nesantaika sustiprėja socialinių ir ekonominių krizių laikotarpiu arba, kai mažumų bendruomenės įsitikina, jog jos yra nelygiaverčiai priimamos. Iš esmės demokratinių visuomenių įstatymams turėjo įtakos istorinis patyrimas.

Žodžio laisvė ir nesantaikos kurstymas Europoje. Daugelis demokratijų Europoje Antrojo pasaulinio karo metais kovojo prieš nacizmą. Nacizmas įrodinėjo vokiečių rasės viršenybę ir išstis asmenų grupes laikė nevertomis gyventi. Kadangi naciai nužudė milijonus žmonių dėl jų rasinės, etninės, religinės priklausomybės, šiandieninė Europos demokratija deda pastangas, kad išvengtų tokių baisių įvykių pasikartojimo. Pavyzdžiui, Čekijos, kurią naciai okupavo Antrojo pasaulinio karo metais, Baudžiamojo kodekso straipsniuose teigiama, jog bus baudžiamas kiekvienas, kuris viešai šmeižia gyventojų ar jų grupių tautą bei jos kalbą; viešai kursto prieš tautą arba rasę; ragina įvesti teisių ar laisvių apribojimus šių tautų atstovams. Tačiau kai kurie čekų politiniai vadovai turėjo problemų dėl pasisakymų prieš čigonus. Pavyzdžiui, 2007 metų balandį čigonų advokatai padavė Čekijos premjerą Jiri Cuneką į teismą. Buvo cituojami premjero žodžiai, kad bet kuris, norintis gauti valstybės paramą, turėtų nudegti saulėje, padaryti netvarką savo šeimoje ir aikštėse deginti laužus {Čekijos čigonų skundas, 2007}. Nors Cunekas gynėsi, kad pastarieji žodžiai buvo skirti politikams, ne čigonams, stebėtojai teigė, kad prieš čigonus nusistatę ekstremistai palankiai įvertino jo pastabas.

Lietuvoje taip pat priimtas įstatymas, kuriuo nacistinės Vokietijos, SSRS ar tarybinės Lietuvos vėliavos, herbai, ženklai ar uniformos, šių režimų organizacijų simbolika – svastikos, SS ženklas, sovietinis kūjis ir pjautuvas, raudona penkiakampė žvaigždė, nacionalsocialistų ir komunistų partijos vadovų atvaizdai yra uždrausti naudoti ar rodyti viešuose renginiuose.

Šaltinis B

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas

4 straipsnis. Informacijos laisvė

1. Kiekvienas asmuo turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus, nevaržomai rinkti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė rinkti, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei yra būtina apsaugoti konstitucinę santvarką, žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę.
<...>.

5 straipsnis. Teisė rinkti ir skelbti informaciją

1. Kiekvienas asmuo turi teisę:

1) rinkti informaciją ir ją skelbti visuomenės informavimo priemonėse <...>.

9 straipsnis. Teisė viešai kritikuoti valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų ir pareigūnų veiklą

Kiekvienas asmuo turi teisę viešai kritikuoti valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų, taip pat pareigūnų veiklą. Lietuvos Respublikoje draudžiama persekioti už kritiką.

10 straipsnis. Draudimas taikyti neteisėtus informacijos laisvės apribojimus

Viešosios informacijos cenzūra Lietuvos Respublikoje draudžiama. Draudžiami bet kokie veiksmai, kuriais siekiama kontroliuoti visuomenės informavimo priemonėse skelbiamos informacijos turinį iki šios informacijos paskelbimo, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus.

13 straipsnis. Asmens teisių, garbės ir orumo apsauga

1. Siekiant nepažeisti asmens teisių, apsaugoti jo garbę ir orumą, renkant ir viešai skelbiant informaciją draudžiama:

1) be asmens sutikimo filmuoti, fotografuoti, daryti garso ir vaizdo įrašus fizinio asmens gyvenamojoje patalpoje, fizinio asmens privačioje namų valdoje ir jai priklausančioje aptvetoje ar kitaip aiškiai pažymėtoje teritorijoje <...>;

5) filmuoti, fotografuoti vaiką ar daryti jo garso ir vaizdo įrašus be nors vieno iš tėvų, globėjų ar rūpintojų ir paties vaiko sutikimo. Draudžiama naudoti vaikų fotografijas, garso ar vaizdo įrašus erotinio, pornografinio ir smurtinio pobūdžio informacijose;

6) be mirusiojo ar žuvusiojo šeimos narių sutikimo filmuoti, fotografuoti mirusįjį ar žuvusįjį stambiu planu ar daryti jo vaizdo įrašus.

14 straipsnis. Privataus gyvenimo apsauga

1. Rengiant ir platinant viešąją informaciją, privaloma užtikrinti žmogaus teisę į privataus pobūdžio informacijos apsaugą.

2. Informaciją apie privatą gyvenimą galima skelbti, <...> tik jei tas žmogus sutinka.

3. Informacija apie privatą gyvenimą gali būti skelbiama be žmogaus sutikimo tais atvejais, kai ji padeda atskleisti įstatymų pažeidimus ar nusikalstamas veikas, taip pat kai informacija yra pateikiama viešai nagrinėjant bylą.

15 straipsnis. Atsakymo teisė

Kiekvienas fizinis asmuo, kurio garbę ir orumą žemina visuomenės informavimo priemonėje paskelbta tikrovės neatitinkanti, netiksli ar šališka informacija apie jį, <...> turi teisę atsakyti, paneigdamas tikrovės neatitinkančią informaciją ar patikslindamas paskelbtą informaciją, arba pareikalauti, kad viešosios informacijos rengėjas ir (ar) skleidėjas <...> paneigtų tikrovės neatitinkančią informaciją.

19 straipsnis. Neskelbtina informacija

1. Visuomenės informavimo priemonėse draudžiama skelbti informaciją, kurioje:

1) raginama prievarta keisti Lietuvos Respublikos konstitucinę santvarką;

2) skatinama kėsintis į Lietuvos Respublikos suverenitetą, jos teritorijos vientisumą, politinę nepriklausomybę;

3) kurstomas karas ar neapykanta, tyčiojimasis, niekinimas, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų <...>;

6) draudžiama platinti dezinformaciją ir informaciją, šmeižiančią, įžeidžiančią žmogų, žeminančią jo garbę ir orumą.

Šaltinis C

Kurstančios kalbos draudimas: šalininkai ir priešininkai

Žmonės, agituojantys už kurstančios kalbos leidimą, teigia, jog ją draudžiantys įstatymai suvaržys teisę į laisvą žodį. Jie pateikia argumentą, jog vieną kartą leidus valdžiai nubausti už pasireiškimą, kalbos bus draudžiamos vis dažniau ir dažniau. Kadangi tiek demokratinė, tiek nedemokratinė valdžia priešinosi turimos galios mažinimui, todėl jai turi būti leista kontroliuoti tai, ką žmonės daro, o ne tai, ką jie kalba arba kuo jie tiki.

Kurstančių kalbų šalininkai taip pat teigia, jog draudžiantys įstatymai dažnai neveikia. Šie įstatymai padeda valdžiai įsitraukti į niekada nesibaigiantį „leidimų“ ir „draudimų“ sąrašo kūrimą. Toks užsiėmimas būtų visuomenės pastangų ir pinigų švaistymas. Policija ir teismai gali panaudoti šį laiką persekiojant ir baudžiant veiksmus, o ne mintis.

Kai kurie šalininkai taip pat teigia, jog tai nėra dar kriminalas. Kol tam tikri žodžiai yra skausmingi ir įžeidžiantys, jie yra tik žodžiai, ir šis skausmas yra tik menka kaina, kurią mes mokame už laisvę. Geresnis kelias kovoti su kurstančia kalba ir idėjomis yra pasmerkti tokias mintis ir vengti jas skleidžiančių asmenų. Be to, pateikiamas argumentas, kad kiekvienas, pasinaudodamas teise į žodžio laisvę, galėtų kurti tokią visuomenę, kokios norėtų. Tokiu būdu sumažėtų kurstančių kalbų kiekis.

Žmonės, pasisakantys prieš kurstančias kalbas, pateikia argumentus, kad nėra absoliučios žodžio laisvės. Visuomenė, leisdama įstatymus, privalo apibrėžti laisvo žodžio ribas. Drausdama kurstančius pasisakymus, valdžia derina išsireiškimo laisvę ir tokias demokratines vertybes kaip pagarbą ir toleranciją. Jeigu suderinti nepasiseka, žmonės visada gali pakeisti šią situaciją.

Oponentai taip pat mano, jog bausmės padidins piliečių lygiavertę apsaugą visiems, o ne tik galingiesiems. Kai kurstantys pasisakymai yra nukreipti į silpnesnius arba į niekinamas grupes, jos kenčia ne tik dėl ižeidinėjimų, bet ir dėl daugumos galios neturėjimo. Be to, oponentai pažymi, kad vienkartinis kurstymas žodžiu gali būti daug veiksmingesnis už daugkartinį tolerancijos pasireiškimą, ir kad lyderiai istorijos eigoje, įvardindami persekiojamus asmenis ir jų grupes taip pat naudojo „žodį“. Laikui bėgant įvyksta visuomeninis arba teisinis persekiojimas, bet jau būna per vėlu. Baudimas teisingai atskleidžia tikruosius visuomenės ketinimus. Pusiausvyros tarp žodžio laisvės ir orumo bei pagarbos išlaikymas lieka svarbiausiu demokratijos iššūkiu.

2 tema: Informacinės ir žinių visuomenės kūrimas – svarbi ateities perspektyva.

Uždaviniai:

paaiškins, kas yra informacinė ir žinių visuomenė;

paaiškins, kodėl šiuolaikinei demokratinei valstybei būtinas informacinės ir žinių visuomenės kūrimas;

paaiškins informacinių komunikacinių technologijų ir elektroninės valdžios esmę;

pateiks po 2–3 elektroninės valdžios privalumus, trūkumus ir perspektyvas.

Pamokos eiga:

1. Mokytojas paaiškina sąvokų informacinė ir žinių visuomenė, informacinės komunikacinės technologijos (IKT), elektroninė valdžia reikšmę (*medžiaga Nr. 1*).

2. Mokiniai, padedami mokytojo, nagrinėja informacijos ir žinių santykį. Mokiniai, dirbdami grupėse arba poromis, pateikia įvairios informacijos, kurią teikia žiniasklaida, pavyzdžių (pavyzdžiai gali būti labai konkretūs – politiniai, ekonominiai įvykiai, kriminalinė kronika ir t. t.) Atlikę šią užduotį mokiniai nustato, kuri informacija yra pozityvi, skatinanti tobulėti, orientuojanti į tolesnį žinojimą, o kuri informacija neturi išliekamosios vertės arba daro neigiamą įtaką visapusiškam žmogaus vystymuisi ir tobulėjimui. Atsakymus būtina motyvuoti. Mokytojas kartu su mokiniais padaro išvadas dėl mus pasiekiančios informacijos vertingumo, jos panaudojimo galimybių.

3. Mokiniai, nagrinėdami informacinių komunikacinių technologijų naudojimo mokykloje, darbe, namuose ypatumus (*dalijamoji medžiaga Nr. 2*), atsako į klausimus: Kaip keičiasi namų ūkių ir asmenų, turinčių asmeninius kompiuterius ir naudojančių internetinį ryšį, skaičius? Kokio amžiaus asmenys naudojami kompiuteriu ir internetiniu ryšiu; kokiais tikslais žmonės Lietuvoje naudojami kompiuteriu ir internetiniu ryšiu? Ar dažnai Lietuvoje yra naudojama elektronine prekyba?

4. Mokiniai, remdamiesi šaltiniu (***dalijamoji medžiaga Nr. 3***), aiškinasi neigiamo informacinių komunikacinių technologijų poveikio vaikams pasekmes ir atsako į klausimus: Kokie yra priklausomybės ligų nuo neriboto naudojimosi kompiuteriu ir internetiniu ryšiu požymiai? Kokias pasekmes vaikui turi minėta priklausomybė nuo neriboto naudojimosi kompiuteriu ir internetiniu ryšiu?

5. Mokiniai perskaito šaltinį (***dalijamoji medžiaga Nr. 4***) ir trumpai apibūdina keturis elektroninės valdžios lygmenis bei kiekvienam iš jų pateikia konkrečių pavyzdžių. Esant galimybei klasėje (turint kompiuterį, internetinį ryšį, multimedijos įrangą) mokiniai pabando imituoti tam tikros prekės arba paslaugos pirkimą – atliekami prekių pasirinkimo, pirkimo veiksmai, analizuojama, kokius duomenis turi pateikti pirkėjas užpildydamas konkrečius duomenų laukus internete.

6. Mokiniai, dirbdami grupėse, perskaito šaltinį (***dalijamoji medžiaga Nr. 5***) ir atsako į šiuos klausimus: Kokias galimybes dalyvauti demokratijoje teikia elektroninė demokratija? (pavyzdžiui, pasitelkiant elektronines priemones balsuoti rinkimuose, reikšti nuomonę įvairiais savivaldybių ar regiono gyvenimo klausimais, teikti pastabas dėl valdžios institucijų rengiamų teisės aktų, susipažinti su aktualia informacija apie valdžios institucijų rengiamus ir priimtus sprendimus, diskutuoti, keistis nuomonėmis tarpusavyje ir kt.); išskirkite po vieną kiekvienos numatytos galimybės privalumą ir trūkumą. Darbo grupėse pristatymas.

7. Mokiniai, dirbdami grupėse, išskiria po 2–3 informacinių komunikacinių technologijų naudojimo kasdieniame gyvenime privalumus, trūkumus ir perspektyvas. Grupės atstovas pristato grupės atsakymus klasei ir atsako į klausimus. Mokytojas apibendrina atsakymus ir padaro išvadą.

Vertinimas:

Pamokos metu mokytojas vertina:

- mokinių gebėjimą nagrinėti įvairius šaltinius ir daryti išvadą;
- mokinių gebėjimą atsakyti į klausimus;
- mokinių gebėjimą dirbti grupėje, bendrauti, bendradarbiauti ir pristatyti grupės darbą.

Medžiaga Nr. 1

Sąvokos:

Informacinė ir žinių visuomenė – atvira, išsilavinusi, nuolat besimokanti ir žiniomis savo veiklą grindžianti visuomenė, kurios nariai turi galimybę ir geba visose savo veiklos srityse efektyviai naudotis šiuolaikinių informacinių komunikacinių technologijų priemonėmis, kompiuterizuotais šalies ir pasaulio informacijos ištekliais, o valdžios institucijos – garantuoti šalies gyventojams prieinamą ir patikimą viešąją informaciją.

Informacinės komunikacinės technologijos (IKT) – informacijos kaupimo, laikymo, apdorojimo, pateikimo, perdavimo būdų ir priemonių visuma, naudojant modernias technines priemones – kompiuterius, internetą, mobiliuosius ryšio priemones ir t. t.

Elektroninė valdžia – informacinių ir komunikacinių technologijų (kompiuterių, interneto, mobiliųjų įrengimų ir pan.) naudojimas viešajame gyvenime, siekiant pagerinti valstybės organizacijų veiklos efektyvumą, valdymą, supaprastinti piliečiams ir verslui teikiamų paslaugų prieinamumą.

Dalijamoji medžiaga Nr. 2

Namų ūkių apsirūpinimas asmeniniais kompiuteriais ir naudojimas internetu

Procentais

	2000	2001	2002	2003 I ketv.	2004 I ketv.	2005 I ketv.	2006 I ketv.	2007 I ketv.
Namų ūkiai, turintys asmeninį kompiuterį	5,3	8,5	12,0	19,3	25,0	29,0	36,5	42,0
Namų ūkiai, turintys interneto prieigą namuose	2,3 ¹	3,2 ¹	4,1 ¹	6,2	10,6	14,4	31,7	40,3

¹ Tik per asmeninį kompiuterį, t. y. neįskaitant naudojimosi internetu per mobilųjį telefoną ar kitus prietaisus.

Asmenys, kurie naudojami kompiuteriu ir internetu

Visi asmenys atitinkamos amžiaus grupės = 100, procentais

	Visi 16–74 metų amžiaus asmenys	iš jų pagal amžiaus grupes, metų					
		16–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74
Asmenys, kurie naudojami kompiuteriu							
2004 m. I ketvirtis	37,0	82,5	44,3	36,5	26,3	11,2	3,1
2005 m. I ketvirtis	41,5	80,6	54,8	44,1	32,9	12,1	2,4
2006 m. I ketvirtis	46,7	88,1	63,0	50,3	36,9	14,8	3,6
2007 m. I ketvirtis	51,8	91,1	70,9	59,0	41,3	18,6	4,5
Asmenys, kurie naudojami internetu							
2004 m. I ketvirtis	29,2	71,9	34,5	26,2	18,0	8,0	2,1
2005 m. I ketvirtis	34,3	73,7	44,9	32,7	25,6	8,8	1,9
2006 m. I ketvirtis	42,0	84,2	56,9	42,8	31,2	12,3	2,9
2007 m. I ketvirtis	48,7	89,8	67,0	53,6	37,8	16,1	3,7

Interneto naudojimo tikslai

Visi 16–74 metų amžiaus asmenys = 100, procentais

	2004 m. I ketvirtis	2005 m. I ketvirtis	2006 m. I ketvirtis	2007 m. I ketvirtis
Asmenys, kurie naudojami internetu šiais tikslais:				
ryšiams	24,6	27,1	33,8	40,8
informacijos paieškai ir tiesioginėms (<i>online</i>) paslaugoms	26,9	31,7	40,8	47,3
švietimui, mokymuisi	19,6	21,9	27,1	23,6
klausėsi radijo, žiūrėjo TV programas	8,3	10,9	16,9	19,5
žaidė, siuntė žaidimus ar muzikos įrašus	15,3	17,5	24,4	26,9
skaitė, siuntė laikraščius, žurnalus	21,0	24,2	30,3	31,7

Naudojimas elektronine prekyba asmeniniais tikslais

	Visi 16–74 metų amžiaus asmenys	iš jų pagal amžiaus grupes, metų					
		16–24	25–34	35–44	45–54	55–64	65–74
Visi atitinkamos amžiaus grupės asmenys, kurie naudojami internetu = 100, procentais							
Asmenys, kurie pirko ar užsakė prekes ir paslaugas internetu							
2004 m. I ketvirtis	2,2	2,3	2,2	1,5	3,0	-	/
2005 m. I ketvirtis	3,7	4,0	4,6	3,4	2,1	3,1	-
2006 m. I ketvirtis	5,4	5,0	8,1	4,9	3,2	2,0	0,6
2007 m. I ketvirtis	7,2	6,5	11,8	6,4	4,4	1,9	1,3

Visi atitinkamos amžiaus grupės asmenys = 100, procentais

naudojosi internetinės bankininkystės paslaugomis	6,7	10,3	14,7	21,0	Asmenys, kurie pirko ar užsakė prekes ir paslaugas internetu								
naudojo informaciją iš valstybės institucijų tinklalapių	8,9	11,3	12,6	17,6	2004 m. I ketvirtis	0,7	1,7	0,8	0,4	0,6	-	/	
ieškojo informacijos, susijusios su sveikatos priežiūra	5,1	8,5	15,4	19,2	2005 m. I ketvirtis	1,4	3,3	2,4	1,2	0,6	0,3	-	
					2006 m. I ketvirtis	2,5	4,6	5,1	2,3	1,1	0,3	0,0	
					2007 m. I ketvirtis	3,7	6,1	8,3	3,6	1,8	0,3	0,1	

Dalijamoji medžiaga Nr. 3

... Psichologai perspėja dėl priklausomybės nuo internetinio bendravimo, kai žmonės nebėgali kontroliuoti savo buvimo internete laiko, ignoruoja savo poreikius ir panašiai. Jų nuomone, priklausomybė nuo kompiuterio tolygi toksikomanijai. Į priklausomybės ligų specialistus kreipiasi nemažai žmonių dėl priklausomybės nuo kompiuterinių žaidimų. Priklausomybės ligų požymiai-agresyvus, piktas, nekantrus, pavargęs, atskalbinajantis vaikas, neturintis intereso mokslui, saviruošai bei neskiriantis dėmesio savo išvaizdai. Tokių vaikų mokymosi rezultatai blogėja, atsiranda papildomas pinigų poreikis, vyresnio amžiaus draugai ir pablogėja santykiai šeimoje. www.draugiskasinternetas.lt

Dalijamoji medžiaga Nr. 4

Elektroninės valdžios priemonės galima suskirstyti į **keturis lygmenis**. **Pirmojo lygmens** paslaugos – informacijos interneto tinklalapiuose pateikimas apie tai, ką ir kaip reikia daryti, norint gauti vieną ar kitą paslaugą, kad žmogus, būdamas namie ar darbo vietoje, galėtų sužinoti atsakymus į jam rūpimus klausimus. Pavyzdžiui, kaip registruoti naują gimimą, įsteigti bendrovę, užsiregistruoti pas gydytoją ir t. t. Kitaip tariant, pirmasis lygmuo įgyvendina žmogaus teisę į informaciją. **Antrasis lygmuo** – tai ne tik pradinė informacija, bet ir paaiškinimai bei konkreti pagalba, kaip vieną ar kitą viešąją paslaugą galima atlikti internetu. Virtualioje erdvėje rasime tam tikras formas, kurias galima ne tik atspausdinti, bet ir čia pat kompiuterio pagalba užpildyti. Jei šias formas ir kitus užklausimus galima pateikti elektroniniu būdu, tai jau galima laikyti **trečiojo lygmens** paslauga, o jei neatsitraukus nuo kompiuterio galima atlikti ne tik visas paslaugos užsakymo operacijas, bet ir gauti reikalingus patvirtinimus bei rezultatus – tai jau **ketvirtojo lygmens** paslauga. Pasiekus, kad didelė dalis viešųjų paslaugų Lietuvoje būtų teikiama naudojantis informacinėmis, komunikacinėmis technologijomis, pagerės tiek privačių asmenų, tiek verslininkų gyvenimo kokybė, nes žmonės sutaupys daugiau laiko ir pinigų. Taigi elektroninės valdžios įgyvendinimas – viena iš informacinės ir žinių visuomenės kūrimo priemonių.

Dalijamoji medžiaga Nr. 5

Elektroninė demokratija Europos Sąjungoje
Elektroninės demokratijos forma apima elektroninį balsavimą, tiesioginį konsultavimą, tiesioginį išrinktų tautos atstovų bendravimą su rinkėjais ir kt. Vienas iš svarbiausių elektroninės demokratijos tikslų yra pritaikyti informacinių ir telekomunikacinių technologijų galimybes bei iširti jų potencialą stiprinti demokratinį piliečių dalyvavimą bei demokratinį sprendimų priėmimą Europoje. Elektroninė demokratija yra viena iš priemonių, galinčių padėti spręsti vadinamąją „demokratijos deficito“ problemą, kuri pasireiškia piliečių nepasitenkinimu šiuo metu vykstančiais demokratijos procesais tiek visos Europos Sąjungos mastu, tiek nacionaliniu valstybių narių mastu. Vienas iš pagrindinių „demokratijos deficito“ požymių yra žemas piliečių dalyvavimo rinkimuose lygis.
Internetas suteikia galimybes piliečiams ir valstybinėms institucijoms užmegzti naujo tipo ryšius. Ėjimas elektroninės vyriausybės, arba elektroninės demokratijos, link verčia mus atsakyti į keletą svarbių klausimų. Ar lokali, regioninė, nacionalinė ir Europos lygio administracija teiks paslaugas tokiu būdu, kuris atitinka piliečių bei organizacijų poreikius ir lūkesčius? Ar viešojo

administravimo sektoriaus informacija bus teikiama per internetą? Ar ši informacija bus tinkamai pateikta ir prieinama visiems? Ar viešojo sektoriaus informacija garantuos patikimumą ir konfidencialumą? „Elektroninės Europos“ veiksmų plane yra numatyti pagrindiniai elektroninės vyriausybės tikslai. Konkrečiai yra sakoma, kad visuomenei turi būti prieinama mažiausiai keturių pagrindinių tipų informacija – teisinė bei administracinė, kultūrinė, aplinkos apsaugos, transporto sąlygų. Piliečiams turi būti suteiktos galimybės ne tik susipažinti su atitinkama informacija (mokesčių, finansavimo ir pan.), tačiau ir patiems pareikšti savo pageidavimus bei pateikti informaciją, tą patį galima pasakyti ir apie piliečių dalyvavimą šalies politiniame gyvenime. Bandytas Lietuvoje skubos tvarka įvesti balsavimą internetu prieš artėjančius savivaldos rinkimus sukėlė nemažai diskusijų tiek tarp politikų, tiek visuomenėje. Vieni rinko parašus peticijai, raginančiai kuo skubiau sudaryti galimybę Lietuvos piliečiams balsuoti internetu, kiti pasisakė prieš balsavimo internetu koncepciją. Peticiją pasirašę balsavimo internetu šalininkai vienu balsu tvirtino, kad balsavimas internetu būtinas, nes jis padidintų krentantį balsuojančiųjų per rinkimus skaičių, skatintų susidomėjimą modernia balsavimo forma, sudarytų sąlygas išeiviams aktyviau balsuoti, paskatintų užsienio lietuvius aktyviau dalyvauti politiniame Lietuvos gyvenime ir išlaikyti ryšius su Tėvyne. Koncepcijos priešininkai nesutiko su tokiu optimizmu ir tvirtino, kad koncepcijoje aprašyta informacinė sistema yra nesaugi, nes neįvertintas sistemos, kaip visumos, saugumas ir abejojo valdžios institucijų kompetentingumu, siekiant užtikrinti patikimą tokios sistemos veikimą.

3 tema: Asmens duomenų apsauga

Uždaviniai:

paaiškinti, kas yra asmens duomenys ir kuo jie svarbūs;
paaiškinti, kodėl asmens duomenis būtina saugoti;
nurodyti, kur kreiptis asmens duomenų vagystės ir jų neteisėto panaudojimo atvejais.

Pamokos eiga:

1. Mokytojas paaiškina sąvokų – *asmens duomenys*, *asmens kodas*, *PIN kodas*, *duomenų tvarkymas* reikšmę (**medžiaga Nr. 1**).
2. Mokiniais nagrinėja LR Konstitucijos 22 ir 23 straipsnius, susijusius su asmens privataus gyvenimo ir privačios nuosavybės apsauga (**dalijamoji medžiaga Nr.2**) ir atsako į klausimus: Kaip 22 straipsnis gina žmogaus privatų gyvenimą? Kaip 23 straipsnis gina asmens privatinę nuosavybę?
3. Mokiniai nagrinėja LR Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo straipsnius, susijusius su privačios nuosavybės, privataus žmogaus gyvenimo, asmens duomenų klausimais (**dalijamoji medžiaga Nr. 3**) ir atsako į klausimus: Kaip turi būti tvarkomi asmens duomenys? Kokiais atvejais galima tvarkyti asmens duomenis? Kokiais atvejais gali būti naudojamas asmens kodas?
4. Mokiniai nagrinėja šaltinius apie asmens duomenų vagystes ir jų pasekmes (**dalijamoji medžiaga Nr. 4**) ir atsako į klausimus: Kaip nusikaltėliai nuskaitė banko kortelių duomenis ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių atvejų nebūtų? Kaip nusikaltėliai pasinaudojo konkretais asmens duomenimis, kokią žalą patyrė nukentėjęs žmogus?
5. Mokiniai nagrinėja AB Ūkio banko sukurtas saugaus naudojimosi mokėjimo kortelėmis taisykles (**dalijamoji medžiaga Nr. 5**) ir atsako į klausimus: Kaip naudoti banko mokėjimo korteles prekybos centruose? Kaip naudoti slaptažodžius ir PIN kodus? Kaip elgtis su atsiskaitymo kvitais?

6. Mokiniai, dirbdami grupėse, sukuria naudojimosi bankomatais viešose vietose taisykles ir jas pristato klasei.
7. Mokytojas kartu su mokiniais apibendrina darbo grupių atsakymus ir padaro išvadas.
8. Mokytojas pateikia Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos adresą www.ada.lt ir paaiškina, kokiais avejais ir kaip juo galima būtų pasinaudoti.

Vertinimas

Pamokos metu mokytojas vertina:

- mokinių gebėjimą nagrinėti LR įstatymus, su asmens duomenimis susijusius šaltinius ir daryti išvadas;
- mokinių gebėjimą atlikti kūrybinį darbą;
- mokinių gebėjimą dirbti grupėse ir pristatyti grupės atsakymą.

Medžiaga Nr. 1

Sąvokos:

Asmens duomenys – bet kuri informacija, susijusi su fiziniu asmeniu – duomenų subjektu, kurio tapatybė yra žinoma arba gali būti tiesiogiai ar netiesiogiai nustatyta pasinaudojant tokiais duomenimis kaip asmens kodas ir kt.

Asmens kodas – unikali vienuolikos dešimtainių skaitmenų seka, skirta asmeniui identifikuoti, duomenims apie jį kaupti. Asmens kodas asmeniui suteikiamas Gyventojų registro įstatymo nustatyta tvarka.

PIN kodas – (Personal Identification Number) – asmens identifikacijos numeris, specialus apsaugos kodas, naudojamas mobiliuosiuose telefonuose, bankų paslaugose ir kt.

Duomenų tvarkymas – bet kuris su asmens duomenimis atliekamas veiksmas: rinkimas, užrašymas, kaupimas, saugojimas ir t. t.

Dalijamoji medžiaga Nr. 2

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija

22 straipsnis

Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsimosi į jo garbę ir orumą.

23 straipsnis

Nuosavybė neliečiama. Nuosavybės teises saugo įstatymai. Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.

Dalijamoji medžiaga Nr. 3

Lietuvos Respublikos Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas

ASMENS DUOMENŲ TVARKYMAS

3 straipsnis. Bendrieji duomenų tvarkymo principai

1. Asmens duomenys turi būti:

- 1) renkami apibrėžtais ir teisėtais tikslais, nustatytais prieš renkant asmens duomenis, ir paskui tvarkomi su šiais tikslais suderintais būdais;
- 2) tvarkomi tiksliai, sąžiningai ir teisėtai;
- 3) tikslūs ir, jei reikia dėl asmens duomenų tvarkymo, nuolat atnaujinami; netikslūs ar neišsamūs duomenys turi būti ištaisyti, papildyti, sunaikinti arba sustabdytas jų tvarkymas;
- 4) tapatūs, tinkami ir tik tokios apimties, kuri būtina jiems rinkti ir toliau tvarkyti;
- 5) saugomi tokia forma, kad duomenų subjektų tapatybę būtų galima nustatyti ne ilgiau, negu to reikia tiems tikslams, dėl kurių šie duomenys buvo surinkti ir tvarkomi.

2. Asmens duomenys, surinkti kitais tikslais, gali būti tvarkomi statistikos, istoriniais ar mokslinio tyrimo tikslais tik įstatymų nustatytais atvejais, kai įstatymuose nustatytos tinkamos duomenų apsaugos priemonės.

<...>

4 straipsnis. Asmens duomenų saugojimas ir sunaikinimas

Asmens duomenys saugomi ne ilgiau, nei to reikalauja duomenų tvarkymo tikslai. Kai asmens duomenys nebereikalingi jų tvarkymo tikslams, jie turi būti sunaikinami, išskyrus tuos, kurie įstatymų nustatytais atvejais turi būti perduoti valstybiniais archyvams.

5 straipsnis. Asmens duomenų teisėto tvarkymo kriterijai

1. Asmens duomenys gali būti tvarkomi, jeigu:

- 1) duomenų subjektas duoda sutikimą;
- 2) sudaroma arba vykdoma sutartis, kai viena iš šalių yra duomenų subjektas;
- 3) pagal įstatymus duomenų valdytojas yra įpareigotas tvarkyti asmens duomenis;
- 4) siekiama apsaugoti duomenų subjekto esminius interesus;
- 5) įgyvendinami oficialūs įgaliojimai, suteikti valstybės bei savivaldybių institucijoms arba trečiajam asmeniui, kuriam teikiami asmens duomenys;
- 6) reikia tvarkyti dėl teisėto intereso, kurio siekia duomenų valdytojas arba trečiasis asmuo, kuriam teikiami asmens duomenys, ir jei duomenų subjekto interesai nėra svarbesni.

2. Draudžiama tvarkyti ypatingus asmens duomenis, išskyrus atvejus, kai:

- 1) duomenų subjektas duoda sutikimą;
- 2) toks tvarkymas yra būtinas darbo ar valstybės tarnybos tikslu duomenų valdytojo teisėms ir prievolėms darbo teisės srityje įgyvendinti įstatymų nustatytais atvejais;
- 3) reikia apsaugoti duomenų subjekto arba kito asmens esminius interesus, kai duomenų subjektas nepajėgia duoti sutikimo dėl fizinės negalios arba yra neveiksnius;
- 4) asmens duomenis tvarko savo veikloje fondas, asociacija ar kita ne pelno organizacija politiniais, filosofiniais, religiniais ar su profesinėmis sąjungomis susijusiais tikslais, jei tvarkomi asmens duomenys yra susiję tikslai su šios organizacijos nariais arba su asmenimis, kurie nuolat kitaip dalyvauja jos veikloje dėl šios organizacijos siekiamų tikslų. Šie asmens duomenys negali būti teikiami trečiajam asmeniui be duomenų subjekto sutikimo;
- 5) duomenų subjektas asmens duomenis paskelbė viešai;
- 6) įstatymų nustatytais atvejais būtina užkirsti kelią nusikalstamoms ar kitoms neteisėtoms veikoms arba būtina jas tirti;
- 7) jie yra reikalingi bylai nagrinėti teisme.

<...>

4. Asmens duomenis, susijusius su asmens teistumu, nusikalstamomis veikomis ar saugumo priemonėmis, vykdamas nusikalstamų veikų prevenciją, tyrimą, taip pat kitais įstatymų nustatytais atvejais įstatymų nustatyta tvarka gali tvarkyti tik valstybės institucija ar įstaiga. Kiti fiziniai ar juridiniai asmenys tokius duomenis gali tvarkyti įstatymų nustatytais atvejais, kai yra tinkamai įgyvendintos įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytos priemonės duomenų subjekto teisėtiems interesams apsaugoti. Išsamūs duomenys apie asmenų teistumą gali būti tvarkomi tik Valstybės registru įstatymo nustatyta tvarka.

6 straipsnis. Asmens duomenų teikimo būdai

Asmens duomenys šio Įstatymo nustatytais atvejais teikiami pagal duomenų valdytojo ir duomenų gavėjo sudarytą asmens duomenų teikimo sutartį (daugkartinio teikimo atveju) arba duomenų gavėjo prašymą (vienkartinio teikimo atveju). Sutartyje turi būti nurodyta asmens duomenų naudojimo tikslas, sąlygos ir tvarka. Prašyme turi būti nurodytas duomenų naudojimo tikslas.

7 straipsnis. Asmens kodo naudojimas

1. Asmens kodas – unikali skaitmenų seka, kuri asmeniui suteikiama Gyventojų registro įstatyme nustatyta tvarka.
2. Naudoti asmens kodą tvarkant asmens duomenis galima tik gavus duomenų subjekto sutikimą.
3. Be duomenų subjekto sutikimo asmens kodą galima naudoti tik:
  - 1) jei tokia teisė yra nustatyta šiame ir kituose įstatymuose;
  - 2) atliekant mokslinį arba statistinį tyrimą šio Įstatymo 12 ir 13 straipsniuose nustatytais atvejais;
  - 3) valstybės registruose ir informacinėse sistemose, jeigu jie yra įteisinti teisės aktų nustatyta tvarka;
  - 4) juridiniams asmenims, kurių veikla susijusi su paskolų teikimu ir skolų išieškojimu, draudimu ar nuomos verslu, taip pat sveikatos apsaugos ir socialinio draudimo bei kitų socialinės globos institucijų ir švietimo įstaigų, mokslo ir studijų institucijų veikloje bei įstatymų nustatytais atvejais tvarkant įslaptintus duomenis.

Dalijamoji medžiaga Nr. 4

1 šaltinis... Vagys atakuoja bankomatus. Vakar SEB Vilniaus Bankas paskelbė užblokavęs 150 mokėjimo kortelių po to, kai paaiškėjo, kad pasinaudojus duomenų nuskaitymo įranga iš klientų sąskaitų ėmė dingti pinigai. Banko specialistai įtaria, kad sukčiai sugebėjo įsilaužti į Utenoje, Taikos g. 2, esantį bankomatą. Rugsėjo 20–21 dienomis prie jų galėjo būti pritvirtinta duomenų nuskaitymo įranga, kuri padėjo sukčiams priėti prie banko klientų sąskaitų. Spėjama, kad nusikaltėliai pinigus iš sąskaitų nuskaitė Italijos sostinėje Romoje – bankas praėjusį sekmadienį nustatė keletą dešimčių įtarimų sukėlusiu pinigų paėmimo iš kortelių sąskaitų atvejų šiame mieste.

<http://kauno.diena.lt/dienrastis/uzribis/vagys-atakuoja-bankomatus-52686>

2 šaltinis. Pardavėjoms kilo įtarimų. „Man pasisekė, nes tas žmogus buvo sugautas. Priešingu atveju būčiau turėjęs pats aiškintis“, – praėjusių metų birželio įvykius prisiminė nuo duomenų vagių nukentėjęs vilnietis V. R. Asmuo, naudodamasis suklastotu V. R. pasu, kitais dokumentais ir padirbta darbdavio pažyma apie atlyginimą, sėkmingai keliavo po telekomunikacijų bendroves ir ėmė prekes bei paslaugas išsimokėtinais. V. R. niekada nebuvo pametęs savo asmens dokumentų, beveik visur naudojami asmens identifikavimo kortele, o pasu – tik keliaudamas į užsienį. Padirbtais jo dokumentais kurį laiką naudojėsis antrininkas įtarimų sukėlė tiktai bendrovės „Eurocom“ darbuotojams. Išaiškėjus apgaulei, sukčius buvo sulaikytas. Tačiau visiškos ramybės V. R. dar neturi. Su „Tele2“ bendrove jam ir toliau tenka aiškintis, kad tai ne jis pirko telefonus. www.buhalteris.lt „Lietuvos rytas“, Aistė Griškonytė, LR korespondentė.

Dalijamoji medžiaga Nr. 5

Kaip apsisaugoti nuo sukčių, kai naudojantės mokėjimo kortelėmis?

- Ką nors pirkdami, niekada neišleiskite savo kortelės iš akių. Susigražinkite kortelę iš karto, kai tik bus užbaigta pirkimo operacija. Būtinai įsitikinkite, jog jums gražino tikrai jūsų kortelę.
- Įsiminkite savo slaptažodžius ir asmens atpažinimo numerius (PIN), niekur jų neužrašykite.
- Prieš įvesdami PIN kodą įsitikinkite, kad jūsų tikrai niekas nestebi.
- Niekada nepasirašykite neužpildyto kvito lapelio. Perbraukite bet kokias neužpildytas sumos eilutes.
- Išsaugokite visus atsiskaitymų kvitus. Niekada neišmeskite savo kvito į viešojoje vietoje esančią šiukšlių dėžę.
- Venkite garsiai sakyti savo sąskaitos numerį prekybos vietoje arba telefonu, jei šiuos duomenis gali išgirsti kiti asmenys. *(Ištrauka iš AB Ūkio banko Saugaus naudojimosi mokėjimo kortelėmis atmintinės).*

TRUMPALAIKIS PLANAS (III etapas)

III etapas, 6–8 pamokų						
Eil. nr.	Etapo pavadinimas / tema	Ugdomos nuostatos	Mokymosi uždaviniai	Mokymosi veiklos	Vertinimas	Pastabos
3.	Kaip veikia mokyklos ir vietos bendruomenė?	Sieks būti aktyviu ir atsakingu mokyklos ir vietos bendruomenių nariu. Suvoks mokyklos ir vietos bendruomenės vaidmenį demokratiškos santykių valstybėje kūrimo.	Mokiniai: 1. Paaiškins mokyklos ir vietos bendruomenės sąvokų reikšmę. Paaiškins savivaldos esmę, apibūdins mokyklos ir vietos savivaldos ypatumus, pateiks pavyzdžių, kaip savivalda prisideda prie demokratijos kūrimo mokyklos ir vietos bendruomenėje.	1. Remdamiesi įvairiais informacijos šaltiniais nagrinės mokyklos ir vietos bendruomenės struktūrą, funkcijas ir galimybes spręsti įvairias problemas.	Vertinamas gebėjimas skirti mokyklos ir vietos bendruomenės funkcijas ir galimybes spręsti įvairias problemas. Vertinamas mokinių ir	

		<p>2. Nusakys savo teises ir pareigas mokyklos ir vietos bendruomenėje bei paaiškins, kaip aktyvus dalyvavimas gali prisidėti prie demokratijos mokyklos ir vietos bendruomenėje kūrimo.</p> <p>3. Gebės diskutuoti, argumentuoti savo nuomonę, pareikšti savo poziciją socialinio gyvenimo klausimais.</p>	<p>2. Nagrinės konkrečių mokyklos ir vietos bendruomenės problemų sprendimų metodiką ir ją pritaikys sprendami pasirinktą mokyklos ar vietos bendruomenės problemą.</p> <p>Nagrinės mokinių ir mokyklos tarybos narių teises ir pareigas. Remdamiesi iš anksto numatytais kriterijais, mokiniai kuria mokinių ir mokyklos tarybos kandidato rinkimines programas, jas nagrinėja ir mokosi pristatyti.</p> <p>Mokiniai mokyklos ar vietos bendruomenėje gali organizuoti projektinę veiklą, skirtą mokyklos ar vietos bendruomenei spręsti (saugus eismas kelyje į mokyklą, patyčių mokykloje problema ir kt.).</p> <p>3. Suformuluos ir viešai diskusijai pateiks probleminį klausimą (pvz.: rūkimo problema mokyklos teritorijoje ir už jos ribų, pamokų lankomumo klausimas ir kt.).</p>	<p>mokyklos tarybos kandidato programos ir prisistatymo turinys.</p> <p>Vertinamas gebėjimas konstruktyviai dalyvauti dialoge, diskusijoje, debatuose.</p> <p>Vertinama projektinė veikla.</p>	
--	--	---	--	--	--

Pamokos planas

Tema: Mokinių taryba. Kas tai?

Uždaviniai:

išvardinti įvairias problemas, su kuriomis mokiniai susiduria savo mokykloje;
apibūdinti, kas yra Mokinių taryba, kokie jos tikslai ir uždaviniai;
paruošti kandidato į Mokyklos tarybos narius programą ir prisistatymą.

Pamokos eiga:

1. Mokiniai išvardija 5–7 problemas, su kuriomis jie susiduria mokykloje ir pasako, kas, jų nuomone, minėtas problemas turėtų spręsti (minčių lietaus metodas).
2. Mokiniai suskirstomi į atskiras grupes po 4–6 mokinius. Grupėse nagrinėjami konkrečios mokyklos Mokinių tarybos įstatai (1 grupė nagrinėja Mokinių tarybos tikslus ir uždavinius, 2 grupė – Mokinių tarybos struktūrą, 3 grupė – Mokinių tarybos teises ir pareigas. Kiekvienos grupės užduotis yra paruošti kūrybišką, vaizdų ir trumpą nagrinėtos medžiagos pristatymą. Kiekviena grupė atlieka savo darbą dideliuose popieriaus lapuose arba lentoje, vėliau grupės atstovas pristato klasei savo grupės darbą, atsako į pateiktus klausimus.
3. Sudaromos naujos sudėties mokinių grupės. Kiekvienos grupės užduotis – sukurti ir pristatyti kandidato į Mokinių tarybos narius programą ir ją pristatyti. Savo programoje mokiniai turėtų paminėti aktualiausias savo mokyklos problemas (pamokų lankomumo, drausmės, blogų mokytojų ir mokinių santykių, mokinių rūkymo ir kt.) ir pasiūlyti jų sprendimo būdus. Programoje taip pat reikėtų paminėti tas mokyklos gyvenimo sritis, kurias būtina tobulinti. Grupės atstovas pristato darbą ir atsako į papildomus klausimus. Mokytojas palygina ir apibendrina grupių darbą.
4. Mokiniai atsako į mokytojo užduotus klausimus: Kokia Mokyklos tarybos esmė? Ar taryba yra būtina? Koks jos vaidmuo mokykloje? Mokytojas apibendrina mokinių atsakymus ir akcentuoja Mokyklos tarybos svarbą tiriant demokratinę aplinką mokykloje.

Vertinimas

Pamokos metu mokytojas vertina:

mokinių gebėjimą suprasti ir vertinti savo mokyklos problemas ir rūpesčius;
mokinių gebėjimą bendrauti ir bendradarbiauti dirbant atskirose grupėse;
mokinių gebėjimą argumentuoti savo atsakymą;
mokinių gebėjimą daryti apibendrintas išvadas.

TRUMPALAIKIS PLANAS (IV etapas)

IV etapas, 4–6 pamokos						
Eil. nr.	Etapo pavadinimas / tema	Ugdomos nuostatos	Mokymosi uždaviniai	Mokymosi veiklos	Vertinimas	Pastabos
4.	Lietuvos nacionalinis saugumas. Grėsmės demokratinei valstybei.	Suvoks, kad Lietuvos nacionalinio saugumo užtikrinimas priklauso ne tik nuo valdžios ir atitinkamų institucijų veiksmų, bet ir nuo kiekvieno piliečio elgesio ir pozicijos.	<p>Mokiniai:</p> <p>1. Pateiks argumentų, įrodančių, kad Lietuvos nepriklausomybė yra vertybė. Paaškins, kas yra nacionalinis saugumas, apibūdins Lietuvos saugumo politikos uždavinius. Pateiks Lietuvos demokratinei valstybei šiuolaikiniame pasaulyje kylančių grėsmių (vidaus ir išorės) pavyzdžių.</p> <p>2. Pateiks saugumo užtikrinimo būdų ir priemonių pavyzdžių. Paaškins pilietinės drąsos ir pilietinio pasipriešinimo pavyzdžių iš Lietuvos valstybės gyvenimo, bei nusakys jų reikšmę</p>	<p>1. Šaltinio skaitymas ir diskusija – Ar Lietuvos nepriklausomybė yra vertybė? Naudodamiesi internetu ras Lietuvos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą ir Lietuvos nacionalinio saugumo strategiją bei nagrinėdami šiuos dokumentus aiškinsisi, kas yra nacionalinis saugumas, kokie yra Lietuvos saugumo politikos uždaviniai, išskirs vidines ir išorines grėsmes demokratinei valstybei. Remdamiesi informacijos šaltiniais nagrinės esamas Lietuvos vidaus ir išorės grėsmes.</p> <p>2. Naudodamiesi informacinėmis komunikacinėmis technologijomis ras ir pateiks saugumo užtikrinimo būdų ir priemonių pavyzdžių. Nagrinės pilietinės drąsos ir pilietinio pasipriešinimo pavyzdžius iš 20 a. Lietuvos istorijos bei diskutuos apie jų</p>	<p>Vertinamas gebėjimas skirti demokratinei valstybei kylančias vidaus ir išorės grėsmes, Lietuvos ginkluotųjų pajėgų ir NATO reikšmę užtikrinant saugumą. Vertinamas gebėjimas suprasti kiekvieno piliečio atsakomybę valstybės saugumo užtikrinimui. Taikomos įvairios mokinių atsiskaitymo formos.</p>	

			<p>demokratinėje valstybėje.</p> <p>3. Apibūdins Lietuvos gynybinės politikos uždavinius ir nusakys ginkluotųjų pajėgų vaidmenį užtikrinant nacionalinį saugumą.</p> <p>4. Gebės diskutuoti, argumentuoti savo nuomonę nacionalinio saugumo klausimais.</p>	<p>reikšmę.</p> <p>3. Nagrinės šiuolaikinės Lietuvos kariuomenės ir NATO karinio bloko struktūrą ir vaidmenį užtikrinant Lietuvos nacionalinį saugumą. Situacijų, kaip eilinis pilietis gali prisidėti prie Lietuvos nacionalinio saugumo stiprinimo, nagrinėjimas.</p> <p>4. Suformuluos ir viešai diskusijai pateiks probleminį klausimą (kaip Lietuvos piliečiai gali prisidėti prie demokratinės valstybės kūrimo? ir kt.). Mokiniai gali organizuoti apskritojo stalo diskusiją.</p>		
--	--	--	---	---	--	--

Pamokos planas

Tema: Grėsmės demokratinei valstybei ir nacionalinio saugumo užtikrinimas.

Uždaviniai:

nurodys, kokios grėsmės kyla kiekvienai demokratinei valstybei šiuolaikiniame pasaulyje; pateiks pavyzdžių, kokie politiniai, ekonominiai ir socialiniai valstybės gyvenimo reiškiniai gali būti vertinami kaip grėsmė Lietuvos nacionaliniam saugumui; pripažins, kad mūsų valstybės nacionalinio saugumo išsaugojimas priklauso ne tik nuo valdžios, bet ir nuo eilinių piliečių elgesio ir pozicijos.

Pamokos eiga:

1. Mokytojas paaiškina sąvokų *grėsmės valstybei*, *nacionalinis saugumas*, *korupcija*, *nelegali migracija* reikšmę (**medžiaga Nr. 1**), pateikia kelis sąvokas iliustruojančius pavyzdžius. Mokiniai, klausydami mokytojo, savais žodžiais užsirašo sąvokų paaiškinimus.
2. Mokiniai pateikia įvairių grėsmių demokratinei valstybei pavyzdžių ir argumentuoja savo atsakymus („minčių lietaus“ metodu).
3. Mokiniam pateikiami grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui pavyzdžiai (**dalijamoji medžiaga Nr. 2**). Mokiniai, dirbdami grupėse arba individuliai, atsako į klausimus: Kodėl Rusijos ambasadoriaus grasinimas gali būti vertinamas kaip grėsmė Lietuvos nacionaliniam saugumui? Kokias pasekmes šis grasinimas gali turėti Lietuvos žmonėms? Kokias pasekmes gali turėti kibernetinių įsilaužėlių atakos? Kokią žalą valstybei gali padaryti dezinformacija, susijusi su komercinių bankų stabilumu, valiutos patikimumu?
4. Trumpas mokinių atsakymų į pateiktus klausimus aptarimas.
5. Mokytojas paaiškina mokiniams kai kurias galimas Lietuvos valstybei grėsmes: didelė priklausomybė nuo užsienio valstybių strateginių žaliavų ir energijos tiekimo, korupcija, socialinė atskirtis, šešėlinė ekonomika, visuomenės sveikatos būklės blogėjimas ir kt.
6. Mokiniai, dirbdami mažose grupėse, suformuluoja po dvi grėsmes valstybei ir pateikia po kelis pasiūlymus, kaip šias grėsmes galima būtų panaikinti. Grupių atstovai pristato darbą ir atsako į klausimus, mokytojas apibendrina atsakymus, padaro išvadas.
7. Mokiniai grupėse nagrinėja ištrauką iš *LR Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo*, kuris numato įvairias priemones ir institucijas Lietuvos nacionaliniam saugumui užtikrinti įvairiose srityse (**dalijamoji medžiaga Nr. 3**). Kiekvienai grupei pateikiama po vieną ar po kelias atskiras sritis: vidaus ir viešas saugumas, ekonomika, socialinė aplinka, kultūra, švietimas ir mokslas, aplinkos apsauga, sveikatos apsauga, tautinė politika. Mokiniai, nagrinėdami dokumento ištrauką, iš kiekvienos srities išskiria po 3–4 valstybės priemones stiprinti nacionalinį saugumą, šias priemones pristato klasei.
8. Mokiniai, dirbdami porose, sugalvoja po 2–3 priemones, kaip eilinis pilietis gali prisidėti prie Lietuvos nacionalinio saugumo stiprinimo įvairiose srityse ir minčių lietaus metodu pateikia jas klasei. Mokytojas apibendrina atsakymus ir padaro išvadas.

Namų užduotis:

Žiniasklaidoje surasti 2–3 grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui pavyzdžius.

Vertinimas

Pamokos metu mokytojas vertina:

- mokinių gebėjimą analizuoti įvairius šaltinius, LR įstatymus ir daryti išvadas;
- mokinių gebėjimą atlikti kūrybinį darbą;
- mokinių gebėjimą dirbti grupėse ir pristatyti grupės atsakymą.

Medžiaga Nr. 1

Sąvokos:

Grėsmės valstybei – įvairios vidaus ir išorės problemos, keliančios pavojų valstybės ir jos piliečių saugumui.

Nacionalinis saugumas – valstybės politika, kurios tikslas – sutelktomis valstybės ir piliečių pastangomis plėtoti ir stiprinti demokratiją, užtikrinti Tautos saugų būvį ir valstybės vidaus bei išorės saugumą, atgrasyti kiekvieną potencialų užpuoliką, ginti Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką.

Korupcija – (lot. corruptio – gadinimas, papirkimas) tarnybinės padėties panaudojimas pasipelnymo tikslais; pareigūno arba politinio veikėjo papirkimas.

Nelegali migracija – (lot. migratio – kėlimasis, kraustymasis) neteisėtas gyventojų kėlimasis iš vienos vietos (teritorijos, valstybės) į kitą.

Dalijamoji medžiaga Nr. 2

1 šaltinis... Pirmadienį Rusijos ambasadorius Latvijoje išpėjo Baltijos šalis ir Lenkiją, kad jos „turės sumokėti“ už griežtą Rusijos kritiką jos konflikte su Gruzija. „Nereikia taip skubėti tokiais rimtais klausimais, kadangi galima padaryti didelių klaidų, už kurias teks ilgai mokėti“, – pareiškė Rusijos ambasadorius Rygoje. Rusijos ambasados Latvijoje atstovas spaudai naujienų agentūros „France Press“ korespondentui patvirtino ambasadoriaus žodžius, bet atsisakė juos komentuoti. **ELTA 2008-08-11, www.delfi.lt**

2 šaltinis... Ryšių reguliavimo tarnybos duomenimis, per kibernetinių įsilaužėlių atakas savaitgalį paralyžiuota daugiau nei 300 Lietuvos interneto svetainių. Pareigūnai toliau aiškinasi, kas galėjo surengti šias atakas. Pasak RRT darbuotojų, išpėjimų apie galimas Lietuvos tinklalapių atakas jie gavo dar joms neprasidėjus, praneša Lietuvos radijas. Tuomet tarnyba apie jas pranešė interneto svetainių administratoriams, kad šie imtųsi saugumo priemonių. Manoma, kad įsilaužimai buvo vykdomi iš užsienio šalių, tačiau kol kas nėra žinių, iš kokių ir kas konkrečiai tai galėjo padaryti. Pranešimų su sovietine simbolika daugiausiai pateko į privačių bendrovių ir į kelių valstybinių institucijų tinklalapius. **2008-06-30, J. Mitkaitė, D. Jursevičius, R. Gilytė, www.lrt.lt**

3 šaltinis... Valstybės saugumo departamentas(VSD) nustatė asmenį, kuris siuntinėjo trumpąsias žinutes gąsdindamas apie gresiančią bankų krizę. Šiomis žinutėmis mėginta kurstyti paniką, žmonės raginti bėgti į banką ir suskubti atsiimti savo indėlius. Informaciją apie sučiuptą žinučių siuntinėtoją šiandien patvirtino VSD direktorius, visgi jis atsisakė nurodyti žmogaus, siuntinėjusio šias žinutes, asmenybę. Žiniasklaidos duomenimis, tai – jauna, maždaug dvidešimtmetė vilnietė, aplinkiniams mėgstanti daryti išpūdį... **J. Važgauskaitė, J. Paškauskas, alfa.lt/BNS/lrt.lt**

Dalijamoji medžiaga Nr. 3

LR Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas

Medžiaga I grupei

VIDAUS SAUGUMO UŽTIKRINIMO POLITIKA

Lietuvos Respublikos vidaus politika yra orientuota į vidaus ekonominio ir socialinio stabilumo stiprinimą. Vidaus politika turi būti grindžiama teisingumu ir teisėtumu, turi ugdyti tautinę savimone, pilietiškumą, pagarbą Konstitucijai ir pasitikėjimą nacionaliniais institutais, užtikrinti visų savo piliečių ir kitų jos jurisdikcijai priklausančių asmenų tarptautinės teisės pripažintas žmogaus teises.

Valstybės vidaus politika privalo garantuoti saugią aplinką ir viešąją tvarką, sukurti palankias prielaidas piliečių švietimui, jų socialiniam ir kultūriniam aktyvumui, įvairiapusei visuomenės pažangai bei valstybės gamtinės aplinkos apsaugai. Valstybė turi sukurti tinkamas sąlygas ekonomikos augimui, kaip pagrindinei aukštesnio gyventojų gyvenimo lygio užtikrinimo sąlygai.

Valstybės valdžia privalo apsaugoti Lietuvą nuo užsienio valstybių slaptųjų tarnybų ir jų priedangos struktūrų bei teroristinių organizacijų ardomosios veiklos, teroro aktų ir sukliudyti tokioms organizacijoms pasinaudoti Lietuvos Respublikos teritorija arba kaip tranzito valstybe ardomajai veiklai ar teroro aktams prieš kitas valstybes.

VIEŠOJO SAUGUMO POLITIKA

Kova su nusikalstamumu, viešosios tvarkos bei asmens saugumo valstybėje užtikrinimas yra vienas didžiausių prioritetų užtikrinant šalies nacionalinį saugumą. Valstybė privalo sutelkti jėgas ryžtingai ir veiksmingai kovai su nusikalstamumu, ypač su organizuotu nusikalstamumu, šešėliniu verslu, korupcija bei narkomanija, ir tuo užtikrinti tinkamą šalies vidaus saugumą. Būtina stiprinti teisės saugos institucijų veiklą atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas, kurti naujus nusikalstamų veikų kontrolės ir prevencijos sistemos modelius. Vyriausybė turi užtikrinti jų bendradarbiavimą ir veiklos koordinavimą.

Kitas prioritetas – patikima, Europos Sąjungos reikalavimus atitinkanti valstybės sienos kontrolė ir apsauga, ypatingą dėmesį skiriant Europos Sąjungos išorinės sienos kontrolei ir apsaugai. Įstatymu nustatomi valstybės sienos ir pasienio teisiniai režimai, reglamentuojamas valstybės sienos apsaugos organizavimas.

Valstybės institucijos privalo imtis veiksmingų priemonių užtikrinant eismo keliuose saugumą ir garantuoti šių priemonių įgyvendinimo finansavimą, reikalingų teisės aktų bazės kūrimą, valstybės institucijų ir privačių asmenų veiklos bei kompleksinių priemonių, skirtų avaringumui mažinti, organizavimą ir koordinavimą.

Medžiaga II grupei

EKONOMINĖ POLITIKA

Lietuvos ekonominė politika yra grindžiama atvirumu, teisingumu, darnumu ir naudingumu visuomenei laisvos konkurencijos rinkoje, ekonominių laisvių užtikrinimo, privačios ūkinės iniciatyvos principais, tarnaujančiais bendrai tautos gerovei. Ūkinės veiklos apribojimai gali būti nustatyti tik įstatymais ir jeigu jie yra būtini nacionalinio saugumo interesams apsaugoti.

Vienam investuotojui draudžiama dominuoti viename ar keliuose strategiškai svarbiuose nacionaliniam saugumui ūkio sektoriuose.

Strategiškai svarbūs nacionaliniam saugumui ūkio sektoriai Lietuvoje yra:

- energetikos;
- transporto;
- informacinių technologijų ir telekomunikacijų, kitų aukštųjų technologijų;
- finansų ir kredito.

Siekdama užtikrinti nacionalinio saugumo interesų apsaugą, Vyriausybė, laikydamosi Europos Sąjungos teisės reikalavimų, teikia Seimui įstatymu tvirtinti, kurie nacionaliniam saugumui strategiškai svarbūs objektai privalo būti valstybės nuosavybė, o kuriuose ir kokiomis sąlygomis kapitalo dalį gali sudaryti privatus nacionalinis bei užsienio kapitalas, atitinkantis europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus, paliekant sprendžiamąją galią valstybei, taip pat teikia tvirtinti kitus nacionalinio saugumo užtikrinimui svarbius objektus.

Lietuvos Respublikos įstatymai gali nustatyti papildomus reikalavimus esamų ir naujai kuriamų nacionaliniam saugumui strategiškai svarbių bei kitų nacionalinio saugumo užtikrinimui svarbių objektų nuosavybės įsigysiančio ar turinčio arba jų valdyme dalyvausiančio ar dalyvaujančio privataus nacionalinio ar užsienio kapitalo kilmei, ūkio subjektų finansiniams rodikliams, jų patikimumui ar kitus reikalavimus, būtinus nacionaliniam saugumui užtikrinti. Lietuvos Respublikos įstatymai taip pat gali nustatyti apribojimus ir prievoles, taikomas ir kitoms Lietuvoje veikiančioms įmonėms bei kitiems ūkio subjektams karo, nepaprastosios padėties atveju ar kai būtina tenkinti kitus nacionalinio saugumo užtikrinimo poreikius.

Vyriausybė rūpinasi alternatyvių energetikos sektorių plėtra, tarp jų – atominės energetikos tęstinumu ir nuo monopolinio tiekėjo nepriklausomų nacionaliniam saugumui būtinų kuro ir žaliavų įsigijimo šaltinių užtikrinimu, taip pat užtikrina, kad būtų sukauptos nacionalinio saugumo interesų apsaugai krizių atveju reikalingos kuro atsargos. Aprūpinimas energetiniais ištekliais negali būti perduodamas šalių, iš kurių šie ištekliai tiekiami, subjektų kontrolei. Europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus atitinkančioms užsienio investicijoms teikiamos preferencijos.

Lietuvos bankas, Vyriausybė bei teisėsaugos institucijos pagal savo kompetenciją užtikrina ūkio bei finansų ir kredito sistemos saugumą nuo apgavysčių, nelegalios kilmės (nusikalstamu būdu įgytų) pinigų ar turto legalizavimo ir investicijų.

Lietuvos geležinkelio transporto sektorius turi būti pritaikomas integracijai į Europos Sąjungos geležinkelio transporto tinklus.

Medžiaga III grupei

SOCIALINĖ POLITIKA

Valstybės socialinė politika turi skatinti socialiai savarankiškos, solidarios, kartu ir stabilios pilietinės visuomenės formavimąsi. Valstybė turi vykdyti visų piliečių ir kitų jos jurisdikcijai priklausančių asmenų gerovės politiką, mažinti galimų socialinių krizių rizikos veiksnius bei pavojus ir rūpintis, kad dėl pernelyg didelių turtinių skirtumų visuomenėje ir gyventojų nuskurdimo nebūtų pažeisti socialinės sanglaudos principai.

Valstybė turi ypač rūpintis šeimos, kaip pagrindinės ir atsakingos visuomenės institucijos, padėtimi.

KULTŪROS POLITIKA

Valstybės pareiga išsaugoti ir puoselėti nacionalinės kultūros tapatumą, užtikrinant lietuvių kalbos apsaugą ir tęstinumą, globojant etninę kultūrą ir vietos tradicijas, saugant kultūros paveldą. Valstybė remia užsienio lietuvių bendruomenių pastangas išsaugoti tautinį tapatumą, rūpinasi Lietuvoje gyvenančių tautinių bendrijų kultūra, remia profesionalųjį meną, užtikrina meno ir kūrybos sklaidą ir plėtrą.

Valstybė sudaro sąlygas visuomenei dalyvauti kultūroje, ją vartoti, įgyvendina regioninę kultūros politiką, laikydamosi decentralizacijos principo. Remdama kultūros demokratiškumo ir atvirumo principus, valstybė privalo apsaugoti kultūros raidą nuo griaunančio antihumanistinio poveikio.

Valstybė sudaro ekonomines, technologines ir teises sąlygas kultūros paveldo apsaugai, skatina savininkus investuoti į kultūros paveldo apsaugą. Valstybės parengia priemones, užtikrinančias kultūros paveldo apsaugą ekstremalių situacijų (teroro aktų, gaisrų, potvynių, avarių ir kitais) atvejais.

Medžiaga IV grupei

ŠVIETIMO IR MOKSLO POLITIKA

Švietimo ir auklėjimo sistema turi ugdyti pilietiškumą, bendruomeniškumą, tautinį sąmoningumą, etines ir moralines vertybes, pakantą ir pagarbą kitoms tautoms.

Valstybė savo švietimo ir mokslo politika turi užtikrinti aukštą švietimo kokybę bei skatinti mokslo ir technologijų plėtrą, rūpintis, kad Lietuva taptų žinių (informacinę) visuomene.

Kuriant žinių visuomenę svarbu užtikrinti sėkmingą švietimo ir mokslo reformą, lietuvių kalbos plėtrą: suformuoti visiems prieinamą, informacinių technologijų pažangą atitinkančią, modernią, kokybišką švietimo sistemą, siekti švietimo sistemos vidinės dermės ir valstybės siekių atitikimo, pilietinės visuomenės ugdymo, rengti aukščiausios kvalifikacijos specialistus.

Valstybė turi skatinti visų gyvenimo sričių mokslinę technologinę pažangą bei ja grindžiamų inovacijų visose socialinėse ir ekonomikos srityse diegimą.

APLINKOS APSAUGOS POLITIKA

Valstybė turi užtikrinti Lietuvos gyventojams ekologinį saugumą garantuodama darnią ūkio plėtrą, prisidedama prie tarptautinės bendrijos pastangų mažinti globalines ekologines grėsmes, greitai reaguodama į ypatingą ekologines situacijas bei šalindama ir mažindama jų padarinius.

Valstybė vykdo aplinkos taršos ir kitokio neigiamo poveikio aplinkai bei žmonių sveikatai prevenciją, siekia išsaugoti gamtos paveldo vertybes, kraštovaizdžio ir biologinę šalies įvairovę, tobulina aplinkos kokybės stebėseną, skatina diegti ūkyje geriausius prieinamus gamybos būdus ir naujausias, aplinkai mažesnę neigiamą poveikį darančias technologijas, didinti ne tik ekonominį, bet ir ekologinį žmonių efektyvumą, tausoti gamtos išteklius ir mažinti neigiamą poveikį aplinkai.

Medžiaga V grupei

SVEIKATOS POLITIKA

Valstybė turi užtikrinti palankias sąlygas gyventojų sveikatai, jos saugojimui ir stiprinimui. Valstybės sveikatos politika turi sudaryti prielaidas šiuolaikinei visuomenės sveikatos priežiūros sistemai, garantuojančiai sveiką gyvenimą bei aplinką, prieinamą ir tinkamą sveikatos priežiūrą. Svarbi sveikatos politikos kryptis – užtikrinti ligų prevenciją, ypatingą dėmesį skiriant epidemijų, priklausomybės ligų (narkomanijos, alkoholizmo, toksikomanijos ir kitų) profilaktikai bei žmogaus imunodeficito viruso ir kitų pavojingų ir ypač pavojingų užkrečiamųjų ligų profilaktikai ir kontrolei.

Svarbus valstybės uždavinys – sukurti, palaikyti ir plėtoti visuomenės sveikatos rizikos veiksnių bei pavojų stebėsenos, visuomenės sveikatos ekspertizės, greito sveikatos informacijos perdavimo ir reagavimo į grėsmes visuomenės sveikatai, ekstremalių sveikatai situacijų prevencijos ir jų padarinių mažinimo bei šalinimo sistemas, tobulinti Lietuvos nacionalinės sveikatos sistemos pasirengimą bei veiklą krizių ir ekstremalių situacijų atvejais.

Vyriausybė užtikrina mechanizmus, nustatančius valstybės sveikatos politikos ir strategijų formavimą bei įgyvendinimą.

TAUTINĖ POLITIKA

Valstybė privalo užtikrinti lietuvių tautos ilgalaikių gyvybinių interesų apsaugą saugodama Lietuvos teritorijos vientisumą, kalbą, etninę kultūrą, kultūros savitumą ir papročius, kultūros paveldą ir puoselėdama tradicinę šeimą.

Tautinių mažumų bendrijoms priklausančių piliečių teises puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius gina įstatymai. Tautinės bendrijos yra integrali Lietuvos pilietinės visuomenės dalis.

3.2. UGDYMO PROCESAS

Mokymo metodai turi padėti įtraukti mokinius į aktyvų, gyvą visuomeninio gyvenimo problemų svarstymą, puoselėti smalsumą ir mokymosi motyvaciją, skatinti savarankišką mąstymą ir veiklą. Todėl pilietiškumo pagrindų pamokose tinkamiausi aktyviu mokinių dalyvavimu grindžiami mokymosi

metodai: diskusijos ir debatai, mokymas grupėmis, modeliavimas, „minčių lietus“, projektų rengimas, anketiniai tyrimai, dokumentų nagrinėjimas, atvejo analizė, akademinė struktūruota kontroversija ir kt.

Aktyvaus mokymosi metodai – tai būdas pasiekti Pilietiškumo ugdymo bendrojoje programoje apibrėžtą tikslą ir uždavinius, įgyvendinti programoje numatytus mokinių pasiekimus bei pamokoje iškeltus konkrečius mokymosi uždavinius.

3.2.1. Aktyvaus mokymosi metodų panaudojimas pilietiškumo ugdymui

3.2.1.1. Diskusija

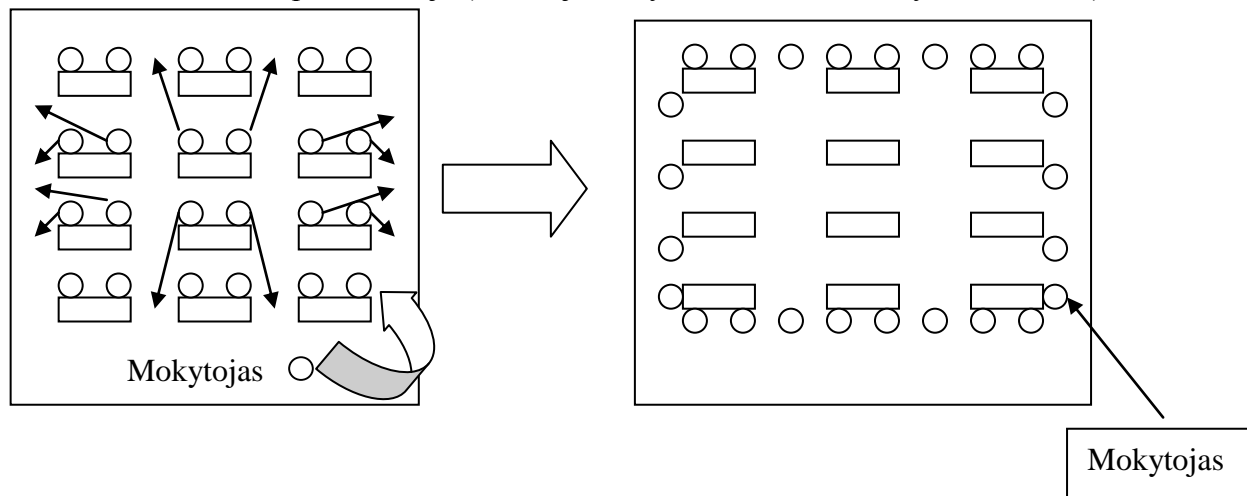
Diskusija – tai forumas, kuriame mokiniai mokosi aiškiai ir tiksliai reikšti savo mintis, įvairiai pateikti idėją, kritikuoti, vertinti ir pamažu artėti prie teisingo sprendimo. Diskusija ugdo sugebėjimą kritiškai mąstyti, skatina pagrįsti savo nuomonę faktais, apibrėžimais, sąvokomis ir dėsniais, moko diskutuoti.

Diskusijos metodas ypač tinka pilietiškumo ugdymo pamokoje, kadangi jis padeda keisti mokinių nuostatas, suteikia tapatumo jausmą, skatina mokinius veikti, formuluoti savo idėjas, išgirsti kito nuomonę bei atrasti sprendimus, daryti išvadas.

Skiriami du diskusijos atvejai:

1. Klasės diskusija

Mokinių susėdimas per diskusiją (diskusijos dalyviai turi laisvai matyti vienas kitą).

Taip pat galima laikinai sustumdyti suolus U raidės forma. Jei diskusijoje dalyvauja daugiau kaip 12 mokinių, jai reikia vadovauti taip, kad aktyviai dalyvautų dauguma mokinių. Tokiu būdu geriau organizuoti trumpas diskusijas.

2. *Diskusija mažose grupėse* (diskusija tarp mažų (3–7 mokinių) grupelių)

Atskirose grupėse gali dirbti panašių sugebėjimų mokiniai (mokiniai dirba vienodu tempu, kuris gali būti greitesnis ar lėtesnis nei kitų grupių) arba įvairių sugebėjimų mokiniai (skatina silpnesniuosius stropiau dirbti, o stropesniesiems tenka „trenerių“ vaidmuo). Grupių sudėtį patartina kaitalioti.

Diskusijos organizavimas:

1. Pateikite diskusijos taisykles (jei mokiniai su jomis dar nesusipažinę) arba, jei reikia, jas priminkite ir stebėkite, kad jų būtų laikomasi; diskusijos taisykles galima nustatyti kartu su mokiniais, pvz.: jokio pertraukinėjimo, vienas pasisakymas neturi trukti ilgiau nei 1 min. ir kt.

Diskusijos taisyklių pavyzdys:

- gerbti grupės narius;
  - nekalbėti apie asmeninius dalykus;
  - nekritikuoti, o rekomenduoti;
  - būti imliems;
  - nenukrypti nuo temos;
  - kalbėti po vieną;
  - aktyviai klausyti vieniems kitų.
2. Numatykite diskusijos tikslus (orientuotus į laukiamus rezultatus) bei paaiškinkite juos mokiniams.
  3. Supažindinkite su diskusijos turiniu (kontekstu) (tai gali būti faktinės medžiagos arba probleminio klausimo pateikimas).
  4. Užrašykite arba pateikite klausimus, skatinančius mąstyti, sekti, kaip kiti mokiniai atsako.
  5. Stebėkite, kad mokiniai nenukryptų nuo temos (jei klasė yra puikiai pasirengusi, galima paskirti mokinį, kuris stebės, kad diskusijos dalyviai laikytųsi nurodytų taisyklių).
  6. Sekite laiką.
  7. Palaikykite su mokiniais atgalinį ryšį diskusijos metu. Jai baigiantis apibendrinkite, kaip mokiniams sekasi, ar reikia ką nors daryti kitaip (tai ypač svarbu, jei mokiniai tik mokosi diskutuoti; mokytojas apibendrina, kaip jiems pavyko laikytis diskusijos taisyklių, ką dar reikėtų tobulinti, ar buvo pasiektas diskusijos tikslas; taip pat gali būti paklausta ir pačių mokinių, kaip jiems atrodo, kas pavyko, o ką dar reikėtų tobulinti).

Pamokos planas

Tema: Demokratinė elgsena ir gyvensena

Uždaviniai:

- atpažinti ir išvardyti po 3–5 demokratinės aplinkos klasėje, mokykloje ar Lietuvos visuomenėje elementus;
- diskutuoti apie demokratinę aplinką bei galimybes keisti save ir daryti įtaką aplinkiniams, siekiant demokratiškų santykių mokykloje ir visuomenėje;
- paaiškinti, kaip demokratinė aplinka klasėje ir mokykloje daro įtaką aktyvios ir atsakingos pilietinės pozicijos formavimui.

Pamokos eiga:

1. Ankstesnėse pamokose mokiniai nagrinėjo demokratines vertybes, demokratinės aplinkos elementus klasėje ir mokykloje.
2. Diskusijos tema: *Ar aplinka mokykloje yra demokratiška?*
3. Diskusijai pasirenkami 3–5 klausimai iš pateikto diskusinių klausimų sąrašo. Žinoma, atsižvelgiant į pasirinkus klausimus, gali šiek tiek būti koreguojami ir diskusijos uždaviniai.

Galimi diskusiniai klausimai:

- Kokie svarbiausi demokratinės visuomenės bruožai?
- Ar mūsų visuomenė yra demokratiška?
- Kokie svarbiausi demokratinės mokyklos bruožai?
- Kokios savybės būdingos asmeniui, gyvenančiam demokratinėje visuomenėje?
- Ką konkrečiai turėtų gebėti jaunuolis, siekdamas tapti aktyviu demokratiškos visuomenės nariu?
- Kaip mums viso to išmokti?
- Koks ryšys tarp demokratinės aplinkos mokykloje ir aktyvios pilietinės pozicijos?
- Kaip galima būtų demokratinti mokyklos aplinką? (mokiniai turėtų pateikti konkrečius siūlymus mokyklos aplinkai demokratinti)
- Kaip galima būtų įgyvendinti mokyklos aplinkos demokratinimo siūlymus? (susitariama dėl pateiktų siūlymų įgyvendinimo)

Vertinimas

Diskusijos metu mokytojas stebi mokinių aktyvumą ir sumanumą, kaip mokiniams sekėsi laikytis diskusijos taisyklių. Diskusijos pabaigoje mokytojas apibendrina mokinių atliktą darbą (įvardina teigiamas ir jei yra tobulintinas diskusijos puses, kaip pavyko pasiekti diskusijos tikslų).

3.2.1.2. Grupinis darbas

Organizuojant darbą grupėse mokiniai mokosi daryti išvadas, spręsti problemas, jas pateikti ir įvertinti, ugdomi komandinio darbo ir bendradarbiavimo įgūdžius siekiant bendro tikslo.

Grupinis darbas dažnai rekomenduojamas siekiant ugdyti socialinius ir kalbos įgūdžius bei kaip priemonė, leidžianti mokiniams kartu patobulinti, išplėsti tai, ką tuo metu mokosi, pavyzdžiui, sprendžiant problemas ar atliekant kūrybines užduotis. Grupinis darbas teikia mokytojui progą iš arčiau stebėti vaikų mokymąsi ir, pateikiant klausimų arba suteikiant informacijos, jiems padėti, skatinti juos siekti naujų žinių, gebėjimų ir supratimo. Pagal paskirtį galima išskirti keturias grupių rūšis: *užduoties grupės* (tam tikra vaikų grupė atlieka tam tikrą užduotį), *mokymo grupės* (mokytojas moko tą pačią užduotį tuo pat metu atliekančius vaikus, po to mokiniai gali dirbti individualiai), *susodintos grupės* (vaikai dirba individualiai, o kai reikia – pabendrauja) ir *bendradarbiaujančios grupės*. Kadangi pastaroji grupių rūšis itin palanki mokinių socialiniams įgūdžiams formuoti, aptarsime ją plačiau. *Bendradarbiaujančios grupės* – tai sudėtingesnis grupinis darbas, kai grupė turi bendrą tikslą, kartu atlieka darbą, o galutinis rezultatas yra jungtinis – modelis, pasakojimas, problema ar sprendimas. Bendradarbiaudami pavieniai mokiniai ar mokinių poros sukuria kelis skirtingus rezultatus. Mokytojo vaidmuo čia ne toks svarbus kaip „mokymo grupėse“, bet mokytojas gali stebėti vaikus ir numatyti, kada įsiterpti ir paskatinti mokymąsi. Mokytojas, įsiterpdamas į veiklą, padeda siekti tinkamo įvertinimo ir grįžtamojo ryšio.

Bendradarbiavimo, pasitikėjimo ir psichologinio saugumo klimatas yra labai svarbios pamokos sąlygos. Saugi ir draugiška aplinka ne tik padeda mokytis, bet ir skatina aktyviai dalyvauti grupės darbe. Sukūrus bendradarbiavimo atmosferą jau pačioje užsiėmimo pradžioje, besimokantiejiems yra lengviau užmegzti ryšius, pasijusti grupės nariais. Mokymasis, derinamas su fiziniu aktyvumu ir teigiamomis emocijomis, yra efektyvesnis, todėl sudarant darbo grupes „ledlaužio“ arba „apšilimo“ metodų taikymas padeda kurti palankią mokymosi aplinką. Pateiksime kelis grupių darbo formavimo ir grupės išjudinimo metodus, kuriuos mokytojas gali panaudoti organizuojant grupinį darbą siekdamas sukurti palankią grupiniam darbui atmosferą.

Grupių formavimo metodai

Mažų grupių formavimo metodo naudojimas sukuria geresnę atmosferą ir sąlygas intensyviau dirbti bei diskutuoti, nedrąšius mokinius labiau įtraukti į darbą.

Kai reikia, kad į poras patektų visiškai atsitiktiniai žmonės, pasitelkiami „burtai“:

1. Grupės nariai traukia kortas. Poros sudaromos pagal ištrauktų kortų spalvą ir reikšmę. Galima traukti ne tik kortas, bet ir spalvotus popierėlius, paveikslėlius ir pan.
2. Sukarpomi tos pačios spalvos siūlai. Mokytojas paima siūlų pluoštą taip, kad išlįstų tik galai. Dalyviai ima už siūlo galo. Į poras patenka grupės nariai, paėmę tą patį siūlą.

3. Į dvi dalis sukarpomi atvirukai arba žurnalų nuotraukos. Grupės nariai traukia sukarpytus paveikslėlius. Į poras patenka ištraukę to paties paveikslėlio atkarpas. Kai siekiama grupės sutelktumo:

„Toks pat / išskirtinis“. Dalyviai suskirstomi į grupes po keturis. Kiekvienai grupei išdalinama po didelį lapą popieriaus ir spalviklių. Paprašoma lapą linijomis padalinti į keturis kvadratus ir centre nubrėžti vidutinio dydžio apskritimą. Grupių nariai pasakoja apie savo pomėgius, apie savo šeimą ir t. t. Lapo viduryje grupė užrašo, kas bendra sieja visus jos narius. Lapo kampuose kiekvienas nurodo, kas būdinga tik jam vienam. Šį išskirtinį bruožą turi turėti tik tas vienas grupės narys. Baigus darbą visi grupės nariai paeiliui paaiškina savą brėžinio dalį.

„Sodybos kiemas“. Kiekvienam dalyviui priskiriamas skaičius pagal tai, kiek grupių norima sudaryti (pavyzdžiui, kiekvienas gauna skaičių nuo 1 iki 6). Kiekvienai grupei priskiriamas koks nors triukšmingas naminis gyvulys ar paukštis. Poto paprašoma visų atsistoti ir susimaišyti per 30 sekundžių. Dabar visi turi užsimerkti ir pamėgdžioti jam priskirto gyvūno balsą. Kiekvienos grupės nariai stengiasi susirasti vieni kitus klausydami tų garsų.

Grupės išjudinimo metodai

Šie metodai tinka tada, kai reikia suaktyvinti grupės veiklą, padėti atsipalaiduoti po sunkių užduočių, pagyvinti grupės nuotaiką ir bendradarbiavimą, fiziškai išjudinti kūną arba, atvirkščiai, pasirengti susikaupimo ir dėmesio reikalaujančioms užduotims.

„Žmonių mazgas“. Mokiniai sustoja į ratelius po 6–8 žmones kiekviename ratelyje. Greitai, nežiūrėdami kur kas stovi, visi ištiesia rankas į rato vidurį ir paima kam nors už rankos. Visi turi būti susikibę už rankų. Dabar jie turi „išmazgyti“ savo „žmonių mazgą“ pakeldami arba perlįpdami sukabintas rankas. Tai ne varžybos, kai svarbu, kuri grupė baigs pirma. Tikslas – kad visi išsmazgytų ir grupės suprastų, jog reikia tęsti tol, kol išsipainios ir ratas vėl taps apskritas.

„Suskaičiuoti iki 20“. Grupė sustoja ratu. Kas nors pradeda skaičiuoti ir sako „vienas“, kuris nors kitas tęsia, sakydamas „du“, dar kitas – „trys“. Jeigu kurį nors skaičių pasako vienu metu du ar daugiau grupės narių, skaičiuoti pradeda iš naujo. Kol grupė dar nėra susigyvenusi, užtenka skaičiuoti iki 20, vėliau skaičių galima didinti. Galimas ir kitas šio metodo variantas. Užduotis – visai grupei atsitūpti. Kuris nors grupės narys atsitupia, po to kitas ir t. t., kol sutupia visa grupė. Jeigu vienu metu bando tūpti du ar daugiau grupės narių, viskas pradeda iš naujo.

„Lobio ieškojimas“. Šio metodo tikslas – pasidalinti informacija apie asmeninius pomėgius. Dalyviai išvardina tris savo pomėgius, nesusijusius su mokymusi (pvz., muzika, kelionės, naminiai gyvūnai ir kt.), ir grupėje susiranda dar bent du žmones, besidominčius tais pačiais dalykais.

„Mielai žodžiai“. Kiekvienam išdalinama po mažą popieriaus lapelį. Dalyviai turi: 1) pažvelgti į asmenį, sėdintį iš kairės; 2) pagalvoti, ką gražaus apie tą žmogų galima pasakyti (pavyzdžiui, apie jo išvaizdą, elgesį ir t. t., bet tai neturi būti susiję su pamoka); 3) parašo tam žmogui trumpą žinutę, ką gražaus apie jį mano; 4) pasirašo ir tam žmogui paduoda. Taikant šį metodą pirmą kartą, labai svarbu nurodyti, kad lapelį su mielais žodžiais turi gauti kiekvienas.

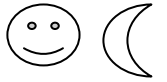
„Ką išgirdote?“ Tinka atlikti, kai mokiniai yra pavargę ir reikia atokvėpio. Pratimą sudaro keturi judesiai: 1) delnų trynimasis. Sukuria čiuzesio garsą; 2) spragsėjimas pirštais: kaire ranka, dešine ranka ir t. t.; 3) pakaitomis pliaukštelėjimas rankomis per šlaunis; 4) treptelėjimas koja į grindis: kaire koja, dešine koja ir t. t. Mokiniai sustoja ratu. Kuo jis didesnis, tuo geriau. Mokytojas pradeda ir veiksmai atliekami į kairę, pagal laikrodžio rodyklę. Mokytojas atlieka pirmą judesį (trina delnus), tada tą patį judesį atlieka žmogus iš kairės. Judesys visą laiką eina ratu. Kiekvienas judesį pradeda tik tada, kai jau pradėjo stovintysis prieš jį. Taigi, judesys nuolat slenka ratu. Kai pirmas judesys apeina visą ratą, vadovas pradeda antrą judesį (spragsi pirštais) ir kiekvienas stovintis rate jį pakartoja. Judesys vėl juda ratu. Taip pat atliekami trečias, paskui ketvirtas judesiai. Baigus ketvirtą judesį, mokytojas tuos pačius judesius pradeda atvirkštine tvarka: ketvirtą, trečią, antrą, pirmą. Baigus pirmą judesį, mokytojas nieko nebedaro ir laukia, kol ratas nurims. Kai tampa tylu, mokytojas paragina dalyvius pasisakyti, ką jiems priminė judesiais išgauti garsai.

„Kontrastai“. Mokiniai suskirstomi poromis. Dideliame popieriaus lape arba lentoje sudaromas kontrastuojančių žodžių arba antonimų sąrašas. Užrašoma apie šešias priešingų žodžių poras, pavyzdžiui: saldus – rūgštus; saulė – mėnulis; balta – juoda; lietus – saulė; popierinis – medinis; žmogus – gyvulys; eiti – važiuoti ir t. t. Aptarę dviuose, kiekvienos poros mokiniai pasirenka po vieną žodį, kuriam abu teikia pirmenybę. Kiekvienas dalyvis nurodo pasirinktą žodį ir savo pasirinkimą paaiškina.

„Velnio advokatas“. Pokalbis vyksta poroje. Vienas pasakoja apie įvykį viską neigdamas, o kitas bando jam oponuoti, iškeldamas teigiamas reiškinio puses.

„Siūlai“. Visa grupė susėda ratu, labai arti vienas kito. Mokytojas turi siūlą kamuolį. Meta kam nors, tas siūlą užsivynioja ant piršto ir meta toliau, kol visi tampa tarsi sujungti. Paskui mokytojas liepia atsistoti vienam kuriam nors dalyviui. Jam tai padaryti sunku. Tada liepia stoti visiems ir iškelti rankas. Išvada: visi susieti vienu tikslu ir turime veikti išvien.

„Orų prognozė“. Dalyvių paprašoma savo nuotaiką pavaizduoti piešinukais ant lipnaus popierėlio ir prisiklijuoti sau ant nugaros. Pvz. :

Paskui kiekvienas susiranda panašių „prognozių“ dalyvius ir grupėje aptaria savo nuotaikas.

„Pratęsk mintį“. Visi mokiniai stovi atsigręžę į mokytoją. Jis pradeda sakinį duota tema ir neužbaigia, pavyzdžiui: „Demokratija yra...“. Vienas iš mokinių pratęsia sakinį, bet vėl nepabaigia, kad galėtų tęsti kitas. Tikslas – tęsti sakinį kuo ilgiau.

„Kūrybiškas rankos paspaudimas“. Kiekvienas grupės narys atsistoja ir prisistato kitiems grupės nariams vis kitaip paspausdamas ranką.

„Kartojimas su kamuoliuku“. Vadovas pradeda mesdamas kamuoliuką bet kuriam dalyviui. Tas, kuris pagauna, pasako kokį nors dalyką, kurį išmoko per pamoką. Tada meta kamuoliuką kitam, kuris padaro tą patį.

„Rask porą ir pasikalbėk“. Visi mokiniai susiranda sau porą. Jie turi pasikalbėti su draugu apie: 1) tai, kas mokantis pasirodė įdomu; 2) tai, kas mokantis kelia baime; 3) ar pasiteisino lūkesčiai ir pan.

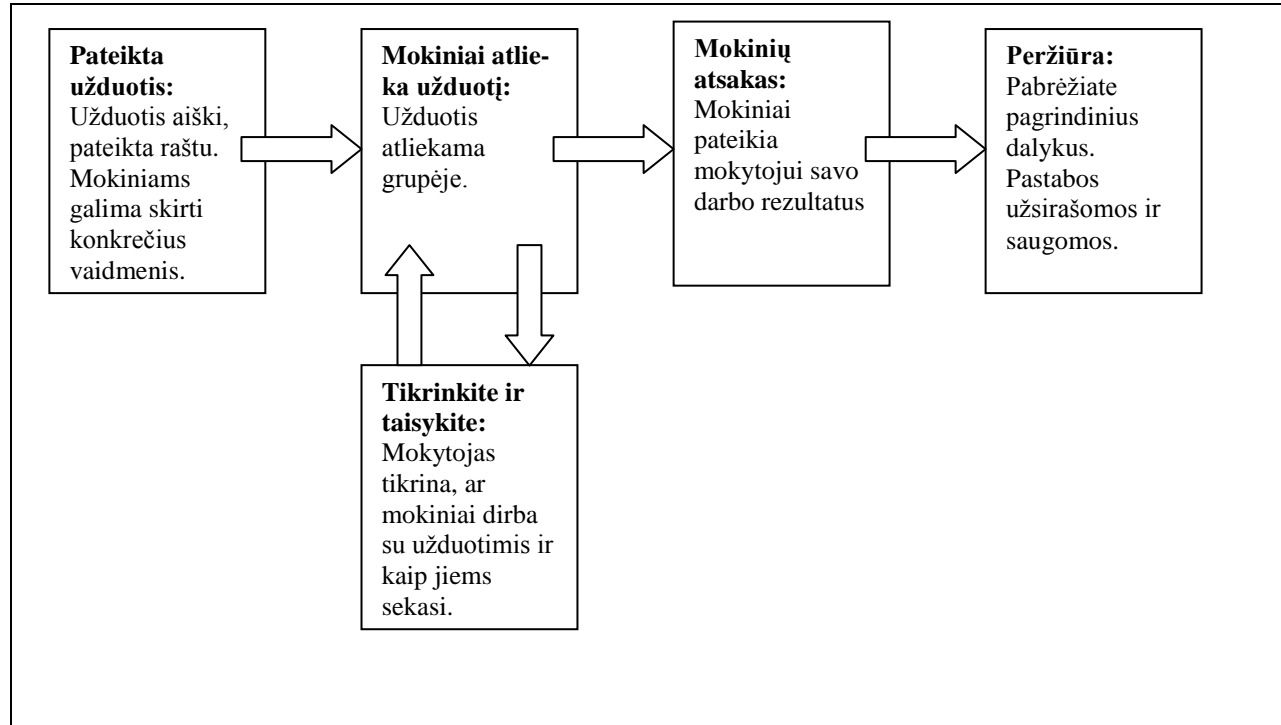
„Pasiųskime labą rytą“. Mokiniai susėda ratu, išsisikaičiuoja, pavyzdžiui, nuo pirmo iki dvidešimto (jei grupėje 20 žmonių). Kiekvienas įsidėmi savo numerį. Vedantysis pasako įžanginį linksmą tekstuką (čia visiška improvizacijos laisvė vedančiajam), pavyzdžiui, „pasveikinkime šį gražų rytą, tikėkimės, kad diena bus sėkminga, įdomi, ir pasveikinkime vienas kitą tokiu ritualu: „Labas rytas, pirmas pirmas sveikina dešimtą dešimtą“. Pirmasis skaičius – sveikinančiojo, antrasis – sveikinamojo. Sveikinantysis tardamas savo numerį papplešknoja du kartus sau per kelius, o tardamas sveikinamojo numerį – du kartus suploja. Dešimtą numerį turintis sveikinamasis „pagauna sveikinimą“ plešknodamas sau per kelius ir plodamas, sako tekstą „Dešimtas dešimtas trečią trečia“. Sveikinimą „pagauna“ trečiasis ir t. t. Turi būti pasveikintas kiekvienas grupės narys. Sveikinama energingai didėjančiu tempu.

Norint tinkamai organizuoti darbą grupėse ir pasiekti norimo rezultato, svarbu žinoti pagrindinio darbo grupėje organizavimo ir vertinimo būdus. Taip pat šis metodas teikia daug galimybių diferencijavimui pamokoje (žr. 7 pav.).

Grupių sudarymas, vaidmenų ir užduočių skyrimas	Vertinimas	Diferencijavimas
<p>1. Grupės dydis 4–6 mokiniai. Darbas grupėje turi padėti įgyvendinti išsikeltus pamokos uždavinius.</p> <p>2. Užduotis yra aiški, pateikta raštu. Skirtingoms grupėms gali būti skirtos skirtingos užduotys.</p> <p>3. Dažnai veiksminga, jeigu grupė ar mokytojas paskiria „raštininką“ (neskirkite tokio vaidmens mokiniams, kurie lėtai rašo ar turi disleksijos sunkumų). Gali būti pateiktas užduoties lapas, kurį reikia užpildyti. Sutartu metu mokiniai pasikeičia raštininko vaidmeniu.</p> <p>4. Mokiniam gali būti skirtas ne tik raštininko, bet ir tyrinėtojo, klausinėtojo, vadovo ir kt. vaidmenys (skaityti G. Petty, 2008, 303–305 psl.). Vaidmenų tegu imasi tie, kurie jų dar neturėjo, kad kiekvienas turėtų progos pasireikšti.</p> <p>4. Iš anksto nurodomas laikas, per kurį reikės atlikti užduotis. Reikalaukite, kad visi mokiniai būtų pasiruošę dalyvauti grupės darbe ir argumentuoti savo atsakymus.</p> <p>5. Idealu, jei užduotis apima šiek tiek individualios veiklos, pavyzdžiui, užsirašinėti grupės sprendimus.</p> <p>6. Turi būti užduočių, kurioms atlikti reikėtų mąstyti, o ne vien atgaminti mokiniui pateiktą medžiagą. Todėl užduotyse reikėtų naudoti ir tokius klausimus: kodėl, kaip, kuris geresnis, kaip geriau tai padaryti ir kt.</p>	<p>1. Iš pradžių leiskite grupei dirbti savarankiškai, o po to aplankykite kiekvieną grupę ir patikrinkite, ar tikrai grupė pasistūmėjo į priekį:</p> <p>1.1. Patikrinkite dėmesingumą užduočiai: ar visi mokiniai dalyvauja?</p> <p>1.2. Pasižiūrėkite į raštininko užrašus: ar mokiniai veikia tinkama kryptimi?</p> <p>1.3. Klausk ir klausykis. Paprašykite mokinių paaiškinti savo mintis „Kodėl tu taip manai?“. Jeigu mokiniai susiduria su sunkumais, užduokite aiškinamąjį klausimą. Klausimais stenkitės išsiaiškinti visus klaidingai suprastus dalykus bei skatinkite mokinius judėti pirmyn.</p> <p>2. Kad galėtumėme apžvelgti, kiek klasė išmoko, svarbu sulaukti grįžtamojo ryšio (paprastai kiekviena grupė išsako savo išvadą, o mokytojas jas užrašo lentoje / projektoriaus ekrane). Kad mokiniai aktyviai dalyvautų, atlikus darbą grupėje skirkite vieną grupės narį, kuris pristatytų nuveiktą darbą.</p> <p>3. Jei grupės atlieka tą pačią užduotį, kiekviena grupė turi pateikti savo išvadą, bet nė viena grupė nepateikia visų atsakymų (pvz., kiekviena grupė turi pasakyti tik vieną dalyką, vienu metu kalba tik viena grupė).</p> <p>6. Kai mokytojas gauna daug atsakymų, klasės paprašoma susitarti dėl bendro atsakymo. Mokytojas pasako, ar jis yra teisingas.</p> <p>7. Pagrindiniai dalykai vėliau pakartojami viktorina, testu ar klausimais ir atsakymais.</p> <p>8. Įvertinami ir socialiniai darbo grupėje tikslai: grupės nariai įvertina ir aptaria savo ir kitų grupės narių indėlį į sėkmingą grupės darbą ir sutaria, kaip kitą kartą pagerinti bendrą narių darbą (ši refleksija ypač reikalinga, kai mokiniai pradeda mokytis dirbti grupėse).</p>	<p>1. Jeigu užduotis nelabai sudėtinga, pamėginkite skirti papildomų užduočių gabesniems mokiniams.</p> <p>2. Mokiniai gali būti grupuojami į įvairias grupes ir pagal didaktinį tikslą: intensyvaus mokymo grupė; išlyginimo – adaptacinė grupė.</p> <p>3. Mokinius galima grupuoti į homogenines grupes, t. y. pagal mokymosi pajėgumą ir heterogenines, t. y. į mišrias nevienodų sugebėjimų, lyties bei pažangos mokinių grupes:</p> <p>3.1. Homogeninės grupės darbas nukreiptas į žinių, įgūdžių ir gebėjimų išlyginimą, siekiant palengvinti adaptaciją ir integruoti menkiau pajėgius mokinius į bendrą grupės darbą, kad vėliau visi mokymosi veikloje galėtų bendradarbiauti kaip lygūs partneriai. Šios grupės privalumas – mokiniai atlieka užduotis, atitinkančias maždaug vienodas individualias jų savybes. Šioje grupėje visi dirba individualiu darbo stiliumi bei tempu.</p> <p>3.2. Heterogeninės grupės mokymosi sėkmės motyvas formuojasi bendradarbiaujant per tarpusavio sąveiką. Sudarydamas tokią grupę mokytojas turėtų iš anksto apgalvoti, kas bus grupės lyderis, kas galės padėti kitam, kurie artimiau draugauja ir pan. Pasidalydami darbą jie padeda vieni kitiems, sumažėja prieštaravimas tarp stipriųjų ir silpniųjų, jie gina, kritikuoja vieni kitų pastangas.</p> <p>4. Gali būti sudaromos silpnesnių ir stipresnių mokinių grupės, gaunančios skirtingo sudėtingumo užduotis.</p> <p>5. Mokiniai gali būti sugrupuojami pagal daromų klaidų pobūdį, mokymosi spragas, iškilusius sunkumus.</p> <p>6. Mokiniai gali susiskirstyti į pogrupius, pasirinkdami veiklos tikslą pamokoje (vieni nori pakartoti, išsiaiškinti ko nesuprato, kiti nori atsiskaityti už išminktą medžiagą, tretieji pageidauja savarankiškai mokytis naują medžiagą).</p>

Sėkmingo grupinio darbo eiga

Pamokos planas

Temos: Informacijos pateikimas žiniasklaidoje. Koks ryšys tarp žiniasklaidos ir tikrovės?

Uždaviniai:

Paaškins, koks yra ryšys tarp žiniasklaidos ir tikrovės;
padarys išvadą apie informacijos pateikimo subjektyvumą žiniasklaidoje;
formuos kritišką požiūrį į žiniasklaidoje pateiktą informaciją.

Pamokos eiga:

Pasirengimas darbui: mokiniai į pamoką atsineša įvairių laikraščių, žurnalų ir klijų, kelis didelius popieriaus lapus.

1. Mokytojas užduoda mokiniams klausimą ar tai kas parašyta laikraštyje, tai ką matome televizijos naujienų laidoje arba girdime radijo žiniuose yra tikrovė? Kodėl taip manote? Mokiniai išsako savo nuomonę, kuri gali būti įvairi.
2. Mokiniai suskirstomi grupėmis po 4–6 mokinius. Mokytojas paskiria grupės vadovą, kuris turės organizuoti grupės darbą. Darbo metu grupės neturi tarpusavyje bendrauti. Grupės gauna užduotį paruošti 3–4 puslapių „laikraštį“, kuris, jų grupės nuomone, tiksliausiai atspindėtų šiandieninę Lietuvą. Kiekviena grupė gali pasirinkti „laikraščio“ pakraipą, temas, straipsnių pavadinimus, jų ištraukas ir iliustracijas.
3. Mokytojas atsitiktine tvarka iš kiekvienos grupės išrenka mokinį (tikrintoją), kuris pristato savo grupės darbą.
4. Grupėms pristačius savo darbus, vėl vyksta darbas grupėse. Grupės aptaria, kodėl šalies įvaizdis grupių „laikraščiuose“ yra skirtingas arba net visiškai priešingas, nuo ko priklauso šie skirtumai, ar „laikraščiuose“ pateikta informacija yra objektyvi ar subjektyvi.
5. Mokytojas vėl užduoda tą patį klausimą, kaip ir pamokos pradžioje: ar tai kas parašyta laikraštyje, tai ką matome televizijos naujienų laidoje arba girdime radijo žiniuose yra tikrovė? Mokytojas pateikia teisingą atsakymą ir apibendrina mokinių atsakymus.

Teisingas atsakymas:

Skaitydami laikraštį, žiūrėdami televizijos naujienas, klausydamiesi radijo žinių mes nematome ir negirdime paties įvykio arba reiškinių. Mes skaitome, matome ir girdime APIE įvykį arba reiškinį. Taigi atsakymas – NE, žiniasklaida nėra tikrovė. O kas ruošia tai, ką skaitome, žiūrime arba matome? Žurnalistai ruošia spaudos, televizijos ar radijo naujienas. Jie rašo pranešimus, filmuoja įvykius, žmones, įrašo garsus – jie ruošia naujienas, pranešimus, kuriuos mes skaitome laikraštyje, žiūrime televizijos laidoje, klausomės per radiją. Taigi žiniasklaidoje pateikiamos naujienos yra tai, ką ruošia žurnalistai, redaktoriai, fotografai, filmuotojai, garso technikai. NAUJIENOS YRA ŽURNALISTŲ DARINYS APIE TIKROVĘ.

Vertinimas: Mokytojas stebėjo, kaip grupėms sekasi dirbti (ar jie suprato užduotį, ar juda reikiama linkme), kaip aktyviai mokiniai dirba grupėje; pristatyti grupės darbą kviečiami neaktyviausiai grupėje dirbę mokiniai.

Iš stebėjimo rezultatų ir mokinių pasisakymų mokytojas sprendžia apie mokinių darbo grupėse pasiektus rezultatus.

Dažniausiai grupinis darbas nepavyksta dėl to, kad mokiniai neturi būtinų efektyvaus bendro darbo įgūdžių, todėl mokant mokinius dirbti grupėje svarbu duoti jiems įsivertinti savo darbo indėlį. Mokiniais duodama anketa, siekiant, kad kiekvienas mokinys įvertintų indėlį į bendrą grupės darbą.

Kuo buvau naudingas savo grupei?

Vardas: _____

Grupė: _____

Data: _____

Mano užduotis buvo: _____

_____

Ką padariau: _____

_____

Kaip manau prisidėjęs prie bendro grupės darbo: _____

_____

3.2.1.3. Akademinė struktūruota kontroversija (kontroversijos metodas).

Akademinės struktūruotos kontroversijos metodika skirta ugdyti mokinių kognityvinio dalyvavimo gebėjimus, t. y. problemų svarstymo gebėjimus.

Gebėjimas svarstyti problemas ir priimti sprendimus yra vienas esminių gebėjimų, keliamų Pilietiškumo ugdymo bendrojoje programoje.

Svarstymai yra problemos aptarimo metodas, kai nesiekama kompromiso, nesiekama „nugalėti“, ar ką nors įrodyti, bet problema svarstoma iš įvairiausių pusių, pateikiant kuo daugiau socialinių, politinių, kultūrinių argumentų *už* ir *prieš*.

Kontroversinės problemos požymiai:

- visai bendruomenei / visuomenei aktuali problema, neturinti vienareikšmio sprendimo (pavyzdžiui, privalomas balsavimas rinkimuose, eutanazija, klonavimas, mirties bausmė ir pan.);
- neišspręsta problema;

- problema, turinti politinį atgarsį;
- problema, kurios sprendimas aktualus didžiajai visuomenės daliai;
- dėl jos sprendimo egzistuoja prieštaringos nuomonės;
- jos sprendimo reikalauja įvairūs visuomenės sluoksniai;
- tai problema turinti istorinę perspektyvą;
- tai socialiai angažuota problema.

Svarstymas – tai prasminga diskusija, tikslingas pasikeitimas idėjomis bei argumentų analizavimas prieš priimant sprendimą. Jis yra svarbus, nes demokratijoje piliečiai turi norėti ir gebėti pasikeisti nuomonėmis tarp savęs, su bendruomenės lyderiais, su valdžios atstovais. Todėl piliečiams bei visuomenės pareigūnams, norint priimti teisingus sprendimus, būtina mokėti įvairiapusiškai svarstyti problemas. Yra keletas pagrindinių taisyklių, kurių privalo laikytis asmenys, dalyvaujantys svarstymuose:

1. Perskaityti ir atidžiai išanalizuoti medžiagą.
2. Susikoncentruoti tik ties diskutuojamu klausimu.
3. Atidžiai klausytis, ką kalba kiti.
4. Pasitikrinti, ar viską teisingai suprato.
5. Analizuoti, ką kalba kiti.
6. Pačiam kalbėti ir paskatinti kalbėti kitus.
7. Pasiremti tekstu, pagrįsti savo idėjas.
8. Logiškai naudotis savo žiniomis ir gyvenimiškuoju patyrimu.
9. Išreikšti savo idėjas ir nuomonę, remtis protu ir širdimi.
10. Iškilus prieštaravimams ir toliau pagarbiai dalyvauti.
11. Koncentruotis tik ties idėjomis, bet ne asmenimis.

Pamokos planas

Tema: Ar balsavimas rinkimuose turėtų būti privalomas?

Uždaviniai:

- paaiškinti balsavimo svarbą demokratinėje valstybėje;
- analizuoti priežastis, paremiančias ir prieštaraujančias privalomam balsavimui;
- remiantis informacijos šaltiniais pareikšti ir argumentuoti savo nuomonę;
- įvertinti diskusijos svarbą demokratijoje.

Pamokos eiga:

1. Mokiniamis išdalijama dalijamoji medžiaga Nr. 1 ir Nr. 2. Kiekvienas mokinys, skaitydamas dalijamąją medžiagą Nr. 1, pasižymi jam svarbius bei įdomius faktus arba įvykius (šiai veiklai skiriama **10 min.**).
2. Mokiniai suskirstomi į grupes po 4–6 mokinius, kuriose jie pasidalina mintimis apie tai, ką perskaitė ir pasižymėjo (šiai veiklai skiriama **10 min.**).
3. Mokytojas pateikia diskutuojamą klausimą (*Ar balsavimas rinkimuose turėtų būti privalomas?*) ir jei reikia primena diskusijos taisykles.
4. Grupelės padalinamos į 2 pogrupius: A ir B. Mokiniai gauna dalijamąją medžiagą Nr. 3. Vienas pogrupis ieško argumentų *už*, kitas *prieš*. Pogrupiai turėtų turėti ne mažiau kaip 2–3 argumentus (šiai veiklai skiriama **5 min.**).
5. Pogrupis A paaiškina pogrupiui B savo argumentus *už*. Pogrupis B, jei kas nors neaišku, gali klausti paaiškinamuosius klausimus, tačiau negali ginčytis (šiai veiklai skiriama **3 min.**). Pogrupis B paaiškina argumentus *prieš*, o pogrupis A, jei kas nors neaišku, klausia paaiškinamuosius klausimus, bet nesiginčija (šiai veiklai skiriama **3 min.**). Pogrupiai, išklausydami vieni kitos argumentus, neparodo nei savo sutikimo, nei savo nesutikimo su išgirstais argumentais.
6. Iš pradžių viena grupelė apibendrina kitos grupelės poziciją (šiai veiklai skiriama **2 min.**), paskui atvirkščiai (šiai veiklai skiriama **2 min.**).
7. Grupėse vyksta diskusija klausimu: *Ar balsavimas rinkimuose turėtų būti privalomas?* Kiekvienas mokinys užsirašo, dėl ko susitarė visa grupė bei užrašoma asmeninė nuomonė, kuri nebūtinai turi sutapti su visos grupės nuomone (dalijamosios medžiagos Nr. 3 klausimai Nr. 5 ir 6) (šiai veiklai skiriama **10 min.**).

Vertinimas: mokiniamis išdalinama dalijamoji medžiaga Nr. 4 ir paprašoma atsakyti į pateiktus klausimus. Mokytojas stebėjo, kaip grupėms sekasi dirbti (ar jie suprato užduotį, ar juda reikiama linkme), kaip aktyviai mokiniai dirba grupėje. Diskusijos metu mokytojas stebi mokinių aktyvumą ir sumanumą, kaip mokiniamis sekėsi laikytis diskusijos taisyklių.

Siekiant išsiaiškinti, kiek kiekvienas mokinys suprato nagrinėjamą problemą ir kaip jam sekėsi dalyvauti grupės darbe, mokiniamis duodama atsakyti į šiuos klausimus:

Kuris iš skaičių geriausiai nusakytų Tavo problemos supratimo lygį (apibrauk skaičių)

1 (labai supratau).....2.....3.....4.....5 (nelabai supratau)

Ką naujo sužinojai? _____

Kas tau sekėsi diskusijos metu? Kaip galėtum patobulinti savo diskutavimo gebėjimus? _____

Ar pasimokei iš ko nors grupėje? Kaip galėtumėte patobulinti grupinio diskutavimo gebėjimus? _____

DALIJAMOJI MEDŽIAGA Nr. 1

Balsavimas rinkimuose

Balsavimas rinkimuose – tai svarbus būdas žmonėms išreikšti savo nuomonę apie valdžią. Demokratinėje valstybėje kiekvienas suaugęs pilietis turi teisę balsuoti rinkimuose. Vyriausybės, kurios nesuteikia savo piliečiams galimybės nevaržomai balsuoti, nelaikomos demokratinėmis.

Balsavimas rinkimuose yra pilietinio dalyvavimo demokratinėje visuomenėje pagrindas. Įrodyta, kad žmonės įvairiose pasaulio šalyse labai vertina savo teisę balsuoti. Jaunose demokratinėse valstybėse dalyvavimas rinkimuose paprastai yra labai aktyvus. Deja, kitose demokratijose daug suaugusiųjų nebalsuoja. Pavyzdžiui, per 2004 metų JAV prezidento rinkimus mažiau nei 60 procentų gyventojų pildė rinkimų biuletenius. Situacija nėra geresnė ir kai kuriose jaunesnėse demokratinėse valstybėse. Pavyzdžiui, Lietuvoje 50,4 procentai užregistruotų rinkėjų dalyvavo 2004 metų prezidento rinkimuose.

Šiuolaikiniai visuomenės tyrinėtojai (Bauman, 2002; Jarvis, 2003) teigia, jog augantis piliečių nepasitikėjimas valdžios institucijomis ir pareigūnais laikomas vienu iš globalizacijos iššūkių, kylančių šiuolaikinėms pilietinėms visuomenėms. Viena vertus, piliečiai nusivilia savo išrinktaisiais, todėl nedalyvauja rinkimuose. Kita vertus, kuo mažiau piliečių balsuoja, tuo valdžios atsakomybė yra mažesnė (valdžia turi mažiau kam atsiskaityti).

Ekspertai ir piliečiai demokratinėse valstybėse yra sunerimę dėl mažo rinkėjų, ypač jaunimo, aktyvumo. JAV surašymo biuro duomenimis, mažiau nei 47 procentai 18–24 metų amžiaus piliečių balsavo per 2004 metų JAV prezidento rinkimus. Demokratinės visuomenės išbandė daugelį būdų jaunų rinkėjų dalyvavimui rinkimuose skatinti. Tai gali būti įstatymai ir įvairios priemonės. Pavyzdžiui:

- išankstinis balsavimas piliečiams patogiose vietose;
- rinkėjų registracija valstybinėse transporto priemonių agentūrose;
- registracija rinkimų dieną;
- paštu atsiųsti išankstiniai rinkimų biuletenių pavyzdžiai ir balsavimo informacija;
- ilgesnė balsavimo trukmė.

Žmonės, sunerimę dėl rinkėjų aktyvumo, siūlo įvairias priemones, tarp jų ir reikalavimą visiems piliečiams balsuoti. Ši priemonė vadinama privalomu balsavimu.

Kai kuriose demokratinėse valstybėse, pavyzdžiui, Argentinoje, Australijoje, Belgijoje, Italijoje ir Meksikoje, įvestas privalomas balsavimas. Šiose šalyse balsavimas yra ne tik piliečių teisė, bet ir jų pilietinė pareiga.

Šalyse, kur balsavimas yra privalomas, kiekvienas pilietis turi registruotis ir ateiti į rinkimus balsuoti. Iš jų nereikalaujama balsuoti už kurį nors konkretų kandidatą. Kartais žmonės tyčia sugadina balsavimo biuletenį, tuo parodydami savo nepitarimą balsavimo sąraše esantiems kandidatams arba balsuoja už atsitiktinai pasirinktą kandidatą. Piliečiai, kurie nebalsuoja ir neturi svarios priežasties tam pateisinti, privalo mokėti mažą baudą. Kitose privalomo balsavimo šalyse bausmės nebalsuojantiems piliečiams dažnai nėra vykdomos.

Privalomo balsavimo šalininkai turi keletą įrodymų, kodėl ši priemonė turėtų būti priimta demokratinėse valstybėse. Pirma, privalomas balsavimas suaktyvina rinkėjų dalyvavimą. Politikos mokslininkai Louis Massicotte, Andre Blais ir Antoine Yoshinaka, studijuojantys šalis, kuriose balsavimas yra privalomas, nustatė, kad privalomas balsavimas padidina rinkėjų skaičių nuo 8 iki 15 procentų. Šis padidėjimas dažniausiai pastebimas tarp rinkėjų, ypač neturtingųjų ir mažiau išsilavinusių, kurie paprastai neitų balsuoti. Šalininkai teigia, kad kuo aktyvesnis rinkėjų dalyvavimas demokratinuose rinkimuose, tuo teisingiau šie rinkimai atstovauja žmonių valią.

Žmonės taip pat pastebi svarbias pilietines pasekmes privalomame balsavime. Jų nuomone, balsavimas yra būtina piliečio darbo dalis. Nors jie pripažįsta, kad ši pareiga gali priversti žmones balsuoti prieš jų valią, tačiau, kaip pastebi JAV teisės apžvalgininkas Džonas Dynas, kad „Balsavimas yra mažiausia, kuo pilietis gali pasitarnauti savo šaliai“. Be to, šalininkai balsavime išvelgia pilietinio lavinimo elementą: jei žmonės žino, kad jie privalo balsuoti, jie kreips daugiau dėmesio į šią problemą ir balsuodami turės daugiau informacijos apie kandidatus. Privalomo balsavimo įstatymas sutvirtins supratimą, kad balsavimas yra esminė demokratinės pilietybės dalis. Tuo tarpu oponentai teigia, kad neaktyvus dalyvavimas rinkimuose gali būti rinkėjų pasitenkinimo, o ne nusivylimo dabartine sistema ženklas.

Privalomo balsavimo priešininkų nuomone, balsavimas yra tikėjimo politine sistema išraiška, todėl sprendimas nebalsuoti yra vienas iš būdų mesti iššūkį korupcijai ar apgaulėi. Kai žmonės turi priešasčių tikėti, kad jų balsavimas rinkimuose neturės reikšmės, bus iškreiptas ar klastojamas rinkimų valdininkų, privalomai balsuodami jie priverstinai parems apgaulingą rinkimų rezultatą. Kai sąrašė tėra vienintelis kandidatas ar visi kandidatai neverti pasirinkimo, privalomas balsavimas tik sukelia cinišką požiūrį į politinius procesus. Trumpai tariant, versdami žmones balsuoti korumpuotuose ar bereikšmiuose rinkimuose, susilpniname piliečių įtaką demokratinėje visuomenėje.

Oponentai įtikinėja, kad balsavimas yra ne pareiga, o teisė. Yra lengvesnių ir geresnių būdų paskatinti piliečių dalyvavimą nei privalomas balsavimas. Keldamos išsilavinimo lygį, šalys gali padėti savo piliečiams geriau suprasti visuomenės problemas ir spręsti jas protingai.

Priminimas žmonėms, kad jie turi pasirinkimo teisę, skatina asmeninę atsakomybę, būtiną kiekvienai demokratijai. Pagaliau, privalomo balsavimo kritikai teigia, kad milijonų žmonių, nežinančių ar nesidominčių rinkimais, priverstinis dalyvavimas balsavime duoda tik priešingus rezultatus.

Šaltiniai: http://www.deliberating.org/Lessons_LIT_Compulsory_Voting.pdf;

<http://www.pec.lt/doc/lt/balsavimas.doc>

DALIJAMOJI MEDŽIAGA Nr. 2

Užduotis

Perskaitykite visą tekstą ir trumpai atsakykite į pateiktus klausimus:

1. Ši medžiaga yra apie _____

2. Svarbiausi dalykai / klausimai yra::

a) _____

b) _____

c) _____

3. Straipsnyje aš sutinku su _____

4. Aš nesutinku / abejoju _____

5. Kokie yra du klausimai šiame tekste, apie kuriuos, jūsų manymu, reikėtų diskutuoti? (Geriausi klausimai diskusijoms yra tie, į kuriuos nėra paprasto, vienareikšmio atsakymo, kurie reikalauja informacijos iš teksto ir pan.).

DALIJAMOJI MEDŽIAGA Nr. 3

Diskusijos lapas

1. Svarbiausi faktai ir įdomiausios idėjos _____
2. Klausimas diskusijai: _____
3. Grupė A: Priežastys, dėl kurių aš palaikau diskutuojamą klausimą _____
4. Grupė B: Priežastys, dėl kurių aš NEpalaikau diskutuojamo klausimo _____
5. Tai, dėl ko mes susitarėme savo grupėje _____
6. Mano asmeninė nuomonė _____

DALIJAMOJI MEDŽIAGA Nr. 4

Mokinių refleksijos lapas

- Kokie buvo stipriausi abiejų pusių argumentai? _____
- Kokių klausimų dar turite? Kur galite gauti daugiau informacijos? _____
- Dėl kokių priežasčių diskusija šia tema yra svarbi demokratijai? _____

3.2.1.4. Projektinė veikla

Projektinė veikla padeda rengti mokinius gyvenimui, skatina mokinius sieti mokymąsi su tikrove, moko žinias pritaikyti praktikoje.

Dirbant šiuo metodu svarbiausia iškelti konkrečią problemą ir tik po to pasitelkti teorines žinias jai spręsti. Be dalykinių žinių, mokiniai mokomi daugelio socialinių įgūdžių: organizuoti savo ir kitų darbą, bendradarbiauti, imtis atsakomybės už savo veiksmus, turėti savo nuomonę ir ją ginti ir kt.

Projektų veiklos metodas taikomas siekiant įtraukti mokyklos ar vietos bendruomenių narius (moksleivius, jų tėvus, pedagogus, vietos gyventojus, vietos valdžios ir žiniasklaidos atstovus) į aktyvų dalyvavimą sprendžiant mokyklos ar vietos bendruomenės problemas (daugiau informacijos apie šio metodo taikymą vietos bendruomenės problemų sprendimui galite rasti I. Zaleskienės parengtoje metodinėje priemonėje *Socialinės veiklos vadovas. Knyga mokytojui* adresu: <http://www.pedagogika.lt/index.php?-1469555137>).

Projektinė veikla teikia plačias integracijos galimybes su gamtamoksliniu ugdymu (sprendžiant aplinkosaugos problemas), taip pat su kitais socialinio ugdymo dalykais ir doriniu ugdymu.

Idėjos projektinei veiklai remiantis Nacionaliniu mokinių pasiekimų tyrimu

Dalyvavimas mokyklos savivaldoje bei vietos bendruomenės veikloje turėtų padėti mokiniams ugdytis demokratinės gyvensenos praktinės veiklos gebėjimus. 2008 m. Nacionalinio mokinių pasiekimo tyrimo duomenimis, klasės, mokinių ar mokyklos savivaldos rinkimuose 10 klasėse labai aktyviai dalyvavo tik 3,5 proc. mokinių, aktyviai – 14,0 proc. (<http://www.pedagogika.lt/index.php?-1735614090>). Šie duomenys rodo, kad Lietuvos mokyklose silpnai veikia mokyklos savivalda, nes dauguma mokinių nėra aktyvūs reiškiant savo nuomonę klasės, mokinių ar mokyklos savivaldos rinkimuose. Gaila, bet šis tyrimas neatskleidžia tokio didelio mokinių pasyvumo priežasčių. Galbūt daugelyje mokyklų nėra efektyviai organizuojami rinkimai? Tačiau problema yra akivaizdi. Todėl nagrinėjant mokyklos savivaldos tematiką mokytojas gali duoti mokiniams užduotį ištyrinėti, ar mokiniai aktyviai dalyvauja klasės, mokinių ar mokyklos savivaldos rinkimuose, jei ne, tai kokios to priežastys. Jei mokinių apklausos metu (gali būti apklausti mokiniai, mokyklos savivaldos nariai, mokyklos administracija) surinkti duomenys rodo, kad mokyklos savivalda yra silpna, mokiniai galėtų organizuoti projektą, skirtą mokinių pilietiniam aktyvumui ir mokyklos savivaldai sustiprinti.

Nacionalinis mokinių pasiekimų tyrimas taip pat rodo, kad labai maža 10 ir 8 klasės mokinių dalis aktyviai dalyvauja sprendžiant savo gyvenamosios vietos (miesto, miestelio, kaimo) problemas (2008 m. labai aktyviai dalyvavo 3,4 proc. 10 klasės mokinių, aktyviai – 15,1 proc.; 2007 m. labai aktyviai dalyvavo 7,9 proc. 8 klasės mokinių, aktyviai – 21,0 proc.) (<http://www.pedagogika.lt/index.php?-1735614090>). Todėl mokiniai, mokyklos bendruomenėje išsiaiškinę (panaudojant anketinį tyrimą ar interviu metodą), kiek jų mokykla prisideda prie vietos bendruomenės problemų sprendimo, taip pat galėtų organizuoti projektinę veiklą, siekiant įtraukti mokinius į vietos bendruomenės problemų nagrinėjimą ir jų sprendimą (pagal galimybes). Šiai projektinei veiklai ypač palanki integracija su socialiniu, doriniu ar gamtamoksliniu ugdymu.

Projektinės veiklos scenarijus

Tema: *Mokyklos bendruomenės kūrimas*

Uždaviniai:

- išskirti mokyklos bendruomenei svarbias problemas ir ieškoti būdų joms spręsti;
- aktyviai dalyvauti mokyklos bendruomenės gyvenime.

Projekto rengimas:

1 etapas. Problemos iškėlimas ir įvardijimas

- Pamokos tema galėtų būti, pavyzdžiui, „Svarbiausios mokyklos bendruomenės problemos“.
- Mokiniai suskirstomi grupėmis po 4–6 mokinius. Mokytojas paskiria grupės vadovą, kuris turės organizuoti grupės darbą, ir raštininką, kurio vaidmuo yra apibendrinti svarbiausius grupės sprendimus, patikrinti, kad visa grupė su tuo sutiktų, o paskui tai užrašyti.
- Grupėms duodama užduotis pateikti ne mažiau kaip 5–7 problemas, susijusias su mokyklos bendruomenės gyvenimu. Iš išskirtų 5–7 problemų mokiniai turėtų išrinkti tris, grupės nuomone, svarbiausias problemas ir surašyti dideliuose popieriaus lapuose.
- Mokytojas atsitiktine tvarka iš kiekvienos grupės išrenka mokinį (tikrintoją), kuris pristato savo grupės darbą.
- Iš visų pristatytų problemų grupėse mokiniai turi vėl išskirti tris, jų nuomone, svarbiausias problemas. Grupėms pateikiama „Problemų vertinimo“ lentelė ir paprašoma tris išskirtas problemas suskirstyti pagal svarbą ir įrašyti į atitinkamas lentelės skiltis.

Problemų vertinimas

Problemos	Lengvai sprendžiamos problemos	Sunkiai sprendžiamos problemos	Šių problemų išspręsti neįmanoma
kurias būtina spręsti nedelsiant			
kurių sprendimą galima atidėti			
kurių nebūtina spręsti			

- Mokiniai aptaria problemų svarbą, nusprendžia, kokią problemą jie turėtų ir galėtų išspręsti.

2 etapas. Problemos nagrinėjimas

- Kuo daugiau mokiniai sužino apie problemą, tuo daugiau turi galimybių ją išspręsti. Mokiniai turėtų atsakyti į tokius klausimus: Kiek laiko egzistuoja jūsų problema? Kokios šios problemos priežastys? Kokios jos pasekmės? Kas su ja daugiausiai susiduria? Kas mokyklos bendruomenėje nuveikta sprendžiant šią problemą? Jei mokiniai negali atsakyti į visus klausimus, jie apgalvoja, kur galėtų šią informaciją gauti (pavyzdžiui, interviu su mokyklos savivaldos nariais ar kitais mokyklos bendruomenės nariais ir kt.).

3 etapas. Projekto įgyvendinimo planavimas

Projekte turėtų būti nurodyta:

- Pavadinimas (iš jo turėtų būti aišku, koks tai projektas).
- Pagrindimas (paaiškinama situacija, reikalaujanti kažką daryti).
- Naudos gavėjai (nurodomos tos mokyklos bendruomenės grupės, kurioms projektas duos naudą).
- Trukmė.
- Organizatorius (nurodoma už projekto vykdymą atsakinga komanda).
- Tolimieji tikslai (kokie rezultatai bus įvykdžius projektą).
- Artimieji tikslai (tai, kas turėtų būti padaryta, kad būtų pasiektas tolیمasis tikslas).
- Darbai (kokios konkrečios veikos imatės? kaip ją įgyvendinsite (etapai)? kiek laiko reikės?).
- Biudžetas ir finansavimo šaltiniai (kiek tai kainuos? kas ir kiek parems projektą? (pavyzdžiui, mokinių tėvai, vietos verslininkai ir pan.)).
- Projekto įvertinimas (kaip bus įvertinti rezultatai (apklausti naudos gavėjai ir pan.)).

Projekto tema: Piliečio mokykla.

Projekto tikslas ir idėja.

Projekto tikslas – ugdyti jaunimo visuomeninį ir politinį aktyvumą ir iniciatyvą, suteikiant tam būtinas kompetencijas. Todėl projekto „Piliečio mokykla“ įgyvendinamo strategija yra sisteminė, įgyvendinanti pilietiškumo ugdymo socialinę dimensiją: formuojamos vertybinės nuostatos, pagilinamos žinios ir gebėjimai, būtini aktyviam piliečiui. Projekte dalyvauja 9 – 12 klasių mokiniai ir jų mokytojai.

Projekto uždaviniai:

- 1) Pagilinti žinias, ugdyti *kognityvinius (pažinimo), praktinės ir socialines veiklos bei sugyvenimo (gyvenimo kartu su kitais)* gebėjimus.
- 2) Ugdyti socialinę ir pilietinę kompetenciją, skatinant jaunimo iniciatyvą, visuomeninę ir politinę veiklą bendruomenėje, aktyvią pilietinę poziciją rinkimuose.

Projekto metodai: seminarai ir diskusijos, vedamos naudojant akademinės struktūrizuotos kontraversijos metodą.

Projekto veiklos:

1. Organizuojami seminarai.

Seminarų temos:

- „Pilietiškumo ugdymas – principai ir tikslai“;
- „Jaunimo pilietinė branda“;
- „Kaip suformuoti gerą komandą?“;
- „Kaip vesti derybas ir išvengti konfliktinių situacijų?“;
- „Lyderiavimas. Mokyklos savivaldos lyderis“;
- „Piliečių dalyvavimas priimant sprendimus“.

2. Organizuojamos išvykos į įvairias institucijas: Rajono Savivaldybę, rajono Tarybos posėdį, LR Seimą, LR Prezidentūrą, Europos informacinį biurą.

3. Organizuojamos diskusijos su visuomenės veikėjais, politiniais lyderiais, įvairių institucijų atstovais naudojant akademinės struktūrizuotos kontraversinės diskusijos metodą. Diskusijų organizavimas galėtų įgauti klubo statusą, pavyzdžiui, „Bendruomenės veiksmo klubas“.

Diskusijų temos:

- „Ar balsavimas rinkimuose turi būti privalomas?“;
- „Laisvas žodis“;

„Šeimos valanda“;
„Jaunieji nusikaltėliai“.

Projekto rezultatai:

Mokiniai po projektinės veiklos:

- susiformuos pozityvią poziciją aktyviau dalyvauti bendruomenės veikloje, priimant sprendimus, savanoriškoje veikloje, rinkimuose; ugdytis solidarumą kitam ir kitokiam.
- įgys kognityvinės ir praktinės veiklos gebėjimų: mokės ginti savo įsitikinimus, susirasti reikalingą informaciją, susirasti ir kreiptis į reikalingą valdžios instituciją; pareikšti argumentuotą nuomonę;
- išsiugdys socialinės veiklos gebėjimus: mokės prisiimti atsakomybę, pasitikėti savimi ir savo veiksų teisingumu, pasinaudoti demokratinio poveikio priemonėmis, ieškant susitarimo: dialogu, diskusija, balsavimu;
- įgys sugyvenimo (gyvenimo kartu su kitais) gebėjimų: bendrauti ir bendradarbiauti, ieškoti ir rasti konstruktyvų kompromisą konfliktinėse situacijose, gerbti šalia esantį,
- įgytas kompetencijas dalyviai galės pritaikyti praktinėje veikloje.
- išmoks naujų veiklos būdų („Bendruomenės veiksmo klubas“) ir metodų (struktūrizuota akademinė kontroversija).
- projekto dalyviai gaus „Piliečio mokyklos“ baigimo pažymėjimus.

Projekto sklaida:

Gerosios patirties sklaida rajono žiniasklaidoje, mokyklos tinklalapyje, projekto pristatymas konferencijoje.

3.3. VERTINIMAS

Vertinimas, skirtas padėti mokytis – mokinys laiku gauna grįžtamąją informaciją apie savo mokymosi patirtį, pasiekimus ir pažangą, jis mokosi vertinti ir įsivertinti.

Vertinama:

- tai, kas buvo numatyta pasiekti ugdymo procese: mokinių žinios ir supratimas, bendrieji ir dalyko gebėjimai, vertybinės nuostatos ir elgesys.
- individuali mokinio pažanga – mokinio dabartiniai pasiekimai lyginami su ankstesniais. Vengiama lyginti mokinių pasiekimus tarpusavyje.

Tradicinis vertinimas neturi instrumentų tokiems ugdymo rezultatams, kaip socialinio bendravimo ir bendradarbiavimo, problemų sprendimo, kritinio mąstymo, komunikavimo, kūrybiškumo, iniciatyvumo, mokėjimo mokytis įgūdžiams įvertinti. Taip pat pažymiais negali būti vertinamos ir vertybinės nuostatos, kurios formuojamos ugdymo procese, bei pati mokinio veikla.

Todėl pilietiškumo ugdymo procese rekomenduojama naudoti *formuojamąjį* ir *diagnostinį* vertinimą, o ugdymo proceso pabaigoje *apibendrinamąjį* vertinimą.

Pilietiškumo ugdymo pamokinėje ir nepamokinėje veikloje ugdomi ir vertinami ne tik dalykiniai, bet ir bendrieji gebėjimai: socialinio bendravimo ir bendradarbiavimo, problemų sprendimo, kritinio mąstymo, komunikavimo, kūrybiškumo, mokėjimo mokytis bei formuojamos pilietinės ir tautinės vertybinės nuostatos.

Svarbu, kad:

Vertinimas būtų *pozityvus ir konstruktyvus* – vertinama tai, ką mokinys jau išmoko, nurodomos spragos ir padedama jas ištaisyti;

Svarstant ir priimant vertinimo kriterijus būtų įtraukti ir mokiniai;

Vertinimas atskleistų kiekvieno mokinio pažangą, kad ir kokia menka ji būtų;

Vertinimą grįšti bendrosiomis programomis ir fiksuoti mokinio pažangą;

Vertinti mokinio pasiekimus ir pažangą visapusiškai: žinias, supratimą, gebėjimus, įgūdžius, nuostatas;

Mokyti taikyti vertinimo kriterijus savo, draugo, grupės veiklai ir jo rezultatams.

3.3.1. Formuojamasis, diagnostinis ir apibendrinamasis vertinimas

Formuojamasis vertinimas

Formuojamasis vertinimas – nuolatinis vertinimas, kuris padeda numatyti mokymosi perspektyvą, pastiprinti daromą pažangą, skatina mokinius mokytis analizuoti esamus pasiekimus ar mokymosi spragas, sudaro galimybes mokiniams ir mokytojams geranoriškai bendradarbiauti ugdymo proceso metu.

Formuojamasis vertinimas padeda tobulinti mokymą ir mokymąsi. Dažniausiai formuojamasis vertinimas neformalizuojamas ir nefiksuojamas, tai neoficialus grįžtamasis ryšys mokiniams, kol jie dar mokosi temą. Jo paskirtis nustatyti, ar jau pasiekti mokymosi tikslai ir uždaviniai, padrąsinti, paskatinti mokinius, išsakyti konstruktyvias pastabas. Formuojamąjį įvertinimą gali pateikti mokytojas, bet mokinys irgi galėtų taip įvertinti save ir savo bendraklasius.

Planavimo, apimančio ir vertinimą, esminė dalis yra aiškių ugdymo uždavinių numatymas, nes jie suteikia pamokai tikslą, kurį galima nurodyti mokiniams pamokos pradžioje, o gale įvertinti, ar mokiniai suprato pamokos esmę.

Vertinant svarbu, kad mokinai gautų informaciją apie tai, ką jie padarė gerai ir kodėl tai gerai („MEDALIS“), bei informaciją apie tai, kur reikia patobulėti ir kaip tai padaryti („MISIJA“). Norint mokiniui pateikti šią informaciją, reikalingas nuolatinis vertinimo duomenų rinkimas.

Vertinimo duomenų rinkimas

Mokytojai turi nuolat savęs klausti:

- *Ką mokiniai jau žino?*
- *Kaip galėčiau geriau išsiaiškinti, kiek jie išmoko?*
- *Kaip ši informacija padės man planuoti arba pakoreguoti pamoką ar pamokas?*

Per pamoką yra daugybė galimybių susirinkti vertinamosios informacijos gabalėlių ir jau imti mėginti spręsti apie mokinius ir mokymąsi. Esama daugybė vertinimo duomenų rinkimo ir jų analizės būdų. Tai gali būti stebėjimas, klausinėjimas, klausymasis ir diskusija, žodinis vertinimas, užduočių skyrimas, darbų taisymas, įsivertinimas ir kt.

Vienas iš mažiausiai mokytojų naudojamų formuojamojo vertinimo būdų yra įsivertinimas.

Įsivertinimas

Įsivertinimas padeda mokiniams galvoti apie savo mokymąsi ir geriau jį suprasti. Kad formuojamasis vertinimas būtų produktyvus, mokiniai turėtų būti išmokyti įsivertinti, suvokti pagrindinius savo mokymosi tikslus ir perprasti, ką jie turi daryti, kad jiems pasisektų.

Įsivertindamas mokins:

- apgalvoja gautą patirtį;
- mėgina prisiminti ir suvokti, kas įvyko;
- mėgina aiškiau suvokti, ko išmoko arba ko pasiekė.

Įsivertinimas padės mokiniams:

- imtis atsakomybės už savo darbo organizavimą;
- fiksuoti, ką jau atliko;
- daryti sprendimus apie ateities veiksmus ir siekius.

Kertinis įsivertinimo principas reiškia, kad mokiniai yra labiau atsakingi ir įsitraukę į mokymąsi. Įsivertinimas gali suteikti mokiniui supratimą apie tai, ko jis pasiekė ir ko reikia, kad tą atotrūki įveiktų. Todėl mokytojas pamokos pabaigoje užduoda mokiniams šiuos klausimus:

- *Ko aš išmokau?*
- *Kaip man pavyko pasiekti savo tikslų?*
- *Kaip ateityje galėčiau tai padaryti geriau?*

Tam, kad įsivertinimas būtų efektyvus, mokytojas turėtų paaiškinti mokiniams, ko iš jų tikimasi ir ką reiškia „gerai atliktas darbas“. Jeigu mokiniams nėra aiškūs jų atliekamos veiklos ugdymo uždaviniai, jiems bus sunku efektyviai įsivertinti.

Lapuose gali būti surašomos pagrindiniai pageidaujami rezultatai, o mokiniai raginami pakomentuoti, kaip, jų nuomone, jiems pavyko šių rezultatų pasiekti.

Nuo ko pradėti?

1. Įsivertinimo diegimas ir panaudojimas yra tik vienas iš būdų, kuriuo mokiniai turi suprasti, ko iš jų tikimasi. Tai dar vienos darbo klasėje taisyklės, kurias jiems reikia suvokti. Todėl galima pradėti nuo plakatų, iškabinamų ant klasės sienos ir skelbiančių tokius klausimus:

- *Ko aš išmokau?*
- *Kas mano atliktame darbe man labiausiai patinka?*
- *Kas man buvo sunku?*
- *Kaip galėčiau tai pagerinti?*

2. Suplanuokite vieną pamoką taip, kad visai klasei galėtumėte paaiškinti pamokos uždavinius (siekiamą rezultatą). Pamokos pabaigoje pateikite apžvalginių klausimų, į kuriuos mokiniai turėtų atsakyti raštu, o paskui duokite mokiniams užduotį aptarti juos atskirose grupėse.

3. Su savo mokiniais pasikalbėkite apie įsivertinimą. Ar jie supranta šią sąvoką? Ar jiems teko mokantis pamėginti įsivertinti? Ką mokiniai apie tai mano?

MOKINIŲ VEIKLOS UŽDUOTYS (kelios įsivertinimo strategijos):

Įvertinamų darbų pavyzdžiai. Surašyti kriterijai gali atrodyti bendri, tačiau konkretūs darbų pavyzdžiai padeda mokiniams suprasti, kaip pagerinti savo darbą.

Diskusija. Diskusija taip pat yra įsivertinimo dalis. Kai mokiniai kalba apie savo darbą, jie priversti savo galvoje jį struktūrizuoti, tai padeda jiems išsiaiškinti, ką jie žino ir kuo dar nėra tikri. Kaip tik dėl to svarbu, kad kalbėtų mokiniai, o mokytojas turėtų atitinkamai parinkti atsaką.

Dienynai. Galima prašyti mokinių vesti mokymosi dienyną, kuriame kiekvienas apgalvoja savo pažangą.

Portfelis arba aplankas suteikia galimybę mokiniams lyginti savo atliktus darbus ir išskirti jų pranašumus bei susidaryti kolekciją darbų, kurie, jų nuomone, geriausiai atspindi jų pasiekimus. Tokiu būdu mokiniai turi galimybę apmąstyti savo pasiekimus, pasidžiaugti ir pasididžiuoti savo darbais.

Įsivertinimo pavyzdžiai

1 pavyzdys

Savo veiklos vertinimas

Kriterijai

Išvardykite kartu su mokiniais sugalvotus mokymosi rezultatų vertinimo kriterijus.

Įvertinkite savo veiklą apibrėždami atitinkamą skaitmenį.

Blogai

Labai gerai

1. _____	1	2	3	4	5
2. _____	1	2	3	4	5
3. _____	1	2	3	4	5
4. _____	1	2	3	4	5
5. _____	1	2	3	4	5

Ką galiu padaryti, kad mokyčiausi geriau: _____

Mokytojo pastabos: _____

2 pavyzdys

Grupės darbo vertinimas

Pažymėkite varnele langelį, kuris geriausiai nusako tai, kaip jūsų grupė vertina bendravimo įgūdžius.

Įvertinkite savo veiklą apibrėždami atitinkamą skaitmenį.

	Kartais			Visuomet		
Mes įsitikinome, kad visi mūsų grupės nariai suprato užduotį.						
Mes iš klausėme visų grupės narių mintis ir siūlymus.						
Mes kantriai aiškinomės grupėje sunkesnę medžiagą.						
Grupėje buvo pasidalinta darbais.						

Kas jūsų grupei ypač gerai sekėsi? _____

Ką kitą kartą darytumėte kitaip, kad bendradarbiavimas būtų sėkmingesnis? _____

Galimi ir kiti grupės darbo vertinimo kriterijai, pagal kuriuos vertina grupės darbo stebėtojas.

Galimi grupės darbo vertinimo kriterijai:

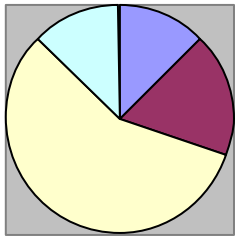
- darbas buvo gerai organizuotas;
- parodytas gebėjimas dirbti išvien grupėje;
- pristatymas buvo gerai parengtas;
- gerai susipažinta su dėstoma tema;
- nenukrypta nuo tikslų ir temos;
- informacija logiškai išdėstyta;
- darbas atliktas kūrybiškai;
- pristatymas buvo sklandus;
- padarytos išvados, apibendrinimai;
- įtraukti klausytojai;
- ir kt.

taip pat gali būti nurodomos teigiamos darbo grupės pristatymo ypatybės ir tobulintini dalykai.

3 pavyzdys

Grupės darbo vertinimas

Pyragas – padalykite pyragą į tokias dalis, kurios vaizdžiai rodytų kiekvieno grupės nario indėlį grupės darbe.

4 pavyzdys

Vertinimas dirbant poroje

	Kartais	Visuomet
1. Aš įsitikinu, kad mano draugas suprato užduotį		
2. Iš klausau jo mintis ir siūlymus		
3. Kantriai aiškinu sunkesnę medžiagą		
4. Pasidaliju darbais		

Bendraamžių įvertinimas. Vienas bendraamžių įvertinimo pranašumų yra tas, kad jis skatina mokinių asmenybinę ir socialinę raidą. Kiekvienas mokinys išmoksta neteisdamas bendrauti su sau lygiais. Mokiniai greitai pamato, kad jeigu jie nori konstruktyvaus atsiliepimo apie save, tai turi gerai pagalvoti, ką bei kaip sako kitiems apie jų darbą. Jeigu mokiniai taiko kartu aptartus ir parengtus kriterijus, jie puikiai supranta, ko iš jų tikimasi. Kitų mokinių darbų nagrinėjimas ir vertinimas pagal šiuos kriterijus leidžia jiems suprasti lyginamuosius savo darbo privalumus. Tai leidžia jiems suvokti savo darbo stipriąsias ir silpnąsias puses, ir jeigu paskui jiems leidžiama peržiūrėti savo darbą, jie gali jį patobulinti.

Žodžiu pateikiami komentarai. Tokia grįžtamoji informacija dažnai mokiniams būna pati veiksmingiausia, nes ji leidžia jiems išsiaiškinti likusius neaiškumus, jie gauna tikrai individualų mokytojo dėmesį. Tai nereiškia, kad mokytojas turi apeiti visą klasę, stengdamasis nepraleisti nė vieno mokinio (ypač kai klasė yra didelė). Toks darbas mokytojui taps lengvesnis, jei jis kritiškai atrinkdamas aptars vieną ar kitą dalyką su pavieniais mokiniais ar nedidelėmis grupėmis.

Diagnostinis vertinimas

Diagnostinis vertinimas – vertinimas, kuriuo naudojama siekiant išsiaiškinti mokinio pasiekimus ir padarytą pažangą baigus temą ar kurso dalį, kad būtų galima numatyti tolesnio mokymosi galimybes, suteikti pagalbą įveikiant sunkumus. Diagnostinis vertinimas padeda identifikuoti mokymosi problemas.

Testo ar užduoties grįžtamojo ryšio strategijos

- Mokiniai linę greitai pamiršti atliktą darbą. Norint, kad mokytojo komentarai mokiniams apie jų darbą turėtų reikšmingą poveikį, grįžtamąją informaciją reikia pateikti greitai.
- Jei testas ar užduotis pateikiami formavimo tikslais, jie turi būti patikrinti tuoj pat, tai gali padaryti ir patys mokiniai.
- Testas gali būti panaudotas diagnozuoti silpnosioms vietoms ir motyvuoti mokinius skirti tiems dalykams daugiau dėmesio. Galima grąžinti ištaisytus testus, bet nerašyti pažymių, o mokiniams gali būti skirta perdaryti sunkiausias dalis, remiantis pateiktais komentarais. Tai paskatins juos grįžti prie blogai atsakytų klausimų ir pamėginti suprasti, kaip atsakyti geriau, kad pagerėtų jų galutinis pažymys. Kitas būdas – grąžinti ištaisytus darbus ir paraginti mokinius grupėmis parengti patobulintus atsakymus į tam tikrus atrinktus klausimus. Tuomet šiuos atsakymus galima pateikti visai klasei. Abi šios strategijos siekia, kad testas padėtų mokiniams mokytis, ir kad mokiniai imtų suvokti tekstą kaip galimybę išmokti daugiau.

Užduočių sudarymas

Rengiant užduotis reikia numatyti konkrečią tematiką, iš kurios norima įvertinti mokinių pasiekimus bei ką svarbu įvertinti. Turėtų būti naudojamos atvirojo ir uždarojo tipo užduotys. Uždarojo tipo užduotys daugiau tikrina žinių atgaminimą, atvirojo tipo – mokinių supratimą ir gebėjimus (žinių taikymo, analizės, sintezės, vertinimo). Taigi atviros užduotys mokytojui teikia daugiau informacijos apie mokinio mokymosi rezultatus. Uždarojo ir atvirojo tipo užduočių pavyzdžių galite rasti Nacionalinio mokinių pasiekimo tyrimo atskirų klasių socialinių mokslų testuose, kuruos galite rasti adresu www.pedagogika.lt rubrikoje *Mokinių pasiekimų tyrimų skyrius*.

2008 m. Nacionalinis mokinių pasiekimų tyrimas rodo, kad 10 klasės mokiniai pakankamai gerai atliko pilietiškumo ugdymo pasirenkamojo tipo užduotis. Tačiau dešimtokams sunkiau sekėsi atlikti atvirojo tipo užduotis, reikalaujančias analizuoti šaltinius ir pateikti savo atsakymą į klausimą bei jį argumentuoti arba pateikti logišką atsakymą iškeltam probleminiam klausimui. Taip pat pastebima, kad yra daug didesnė mokinių dalis, kuri neatsakinėja į šiuos klausimus, palyginus su uždarojo tipo klausimais, kai yra pateikiami atsakymų variantai.

Gairės užduočių sudarymui:

1. Panaudokite mastymą skatinančią papildomą medžiagą – knygų, laikraščių, vaizdo medžiagą, iliustracijas, duomenų lenteles, diagramas ir t. t.
2. Nuspręskite, kokia seka pateiksite ir išdėstysite medžiagą.
3. Pirmiausiai pagalvokite apie atsakymus. Kokius reikalavimus jiems kelsite?
4. Kurdami klausimus drauge sudarykite ir vertinimo sistemą.
5. Atviruose klausimuose atsakymams surašyti turi būti paliekama pakankamai vietos, tačiau ne per daug.
6. Vertindami išskirkite pozityvius dalykus.
7. Vieno struktūrinio klausimo atsakymui turėtų būti skiriama ne daugiau kaip 15–20 minučių.

8. Nepaisant to, kad visi klausimai yra susiję su konkrečia tema, nei vienas jų neturėtų būti priklausomas nuo kitų. Teisingo atsakymo pateikimas neturėtų priklausyti nuo to, ar mokinys teisingai atsakė į prieš tai buvusį klausimą.
9. Palaipsniui klausimai turėtų sunkėti, tas pats pasakytina ir apie tikrinamus gebėjimus.

Apibendrinamasis vertinimas

Apibendrinamasis vertinimas – vertinimas, naudojamas baigus programą, kursą, modulį. Jo rezultatai formaliai patvirtina mokinio pasiekimus ugdymo programos pabaigoje. Apibendrinamasis vertinimas skirtas nustatyti mokinių pasiekimus ir kartu diagnozuoti.

3.3.2. Kaupiamasis vertinimas

Kaupiamasis vertinimas – mokinių pasiekimų ir pažangos suminis vertinimas, naudojant įvairius galimus vertinimo ir įsivertinimo būdus.

Kaupiamąjį vertinimą galima būtų naudoti ugdymo etapui arba trimestrui. Mokytojas arba mokytojas kartu su mokiniais turėtų sudaryti vertinimo kriterijų lentelę bei aptarti kiekvieną kriterijų, kad mokiniai žinotų, už ką jie bus vertinami.

Žemiau esančiame *kaupiamojo vertinimo ugdymo etapui pavyzdyje* pateikti vertinimo kriterijai. Pagal šiuos kriterijus mokinius gali stebėti ir vertinti tiek mokytojas, tiek ir patys mokiniai gali įsivertinti savo darbą arba įvertinti bendraklasius (*žr. formuojamojo vertinimo pavyzdžius*).

Norėdamas mokinius įvertinti pagal kiekvieną numatytą kriterijų, mokytojas turėtų efektyviai paskirstyti laiko išteklius:

- sudaryti periodiškų stebėjimų per pamokas tvarkaraštį;
- kiekvienam mokiniui stebėti skirti apie penkias minutes;
- per pamoką stebėti vieną ar kelis mokinius, atliekančius įprastinę veiklą;
- stebėti vieną ar kelis mokinius, kai atliekamos individualios ir grupinės užduotys.

Kaupiamojo vertinimo mokymo etapui pavyzdys

Vertinama mokinių:

PASIEKIMAI: užduočių atlikimas pagal jo mokymosi lygį.

PASTANGOS: mokinio pastangos atsižvelgiant į jo sugebėjimus.

Pasiekimų vertinimo santrumpos:

P – puiku (10 balų)

LG – labai gerai (9 balai)

G – gerai (8-7 balai);

M – minimaliai/patenkinamai (6-4 balai)

Np – nepatenkinamai (3-1 balai)

Pastangų vertinimo santrumpos:

LS – labai stengiasi, rodo iniciatyvą

S – stengiasi

GSL – galėtų stengtis labiau

NP – nerodo pastangų, nedirba

Klasė _____

Mokinio vardas ir pavardė _____

Vertinimo kriterijai:	PASIEKIMAI	PASTANGOS	Komentarai
<i>1. Savarankiškas darbas pamokoje</i>			
<i>2. Socialiniai igūdžiai:</i>			
<i>Aktyvus dalyvavimas darbo grupėje</i>			
<i>Gebėjimas pareikšti ir argumentuoti savo nuomonę</i>			
<i>Gebėjimas išklaudyti ir gerbti kitų nuomones</i>			
<i>Gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti</i>			
<i>Gebėjimas prisiimti atsakomybę</i>			
<i>3. Kontrolinio darbo rezultatai</i>			
<i>4. Dalyvavimas projektinėje veikloje</i>			
<i>5. Dalyvavimas mokyklos savivaldos veikloje</i>			
Galutinis vertinimas			

Vertinimo aplankas

Galima kaupti kiekvieno mokinio aplanką, kuris yra tikslingas mokinio darbų, apimančių jo pastangas, pažangą ir pasikimus, kaupimas ir rinkimas. Jei aplankas yra daromas trimestrui, tuomet jo elementai yra savotiški mokinio gebėjimų ir raidos įrodymai.

Aplanko kaupimo procese gali dalyvauti ir patys mokiniai, sudarydami ir formuodami savo aplankų skyrius, identifikuodami mokymosi kriterijus ir išrinkdami darbų pavyzdžius, geriausiai atspindinčius nustatytų kriterijų atitikimą. Be to, mąstymas apie savo darbus ir apie tai, kaip jie atitinka nustatytas normas, padeda mokiniams formuluoti ir kelti naujus mokymosi tikslus.

Aplanko vertinimas – tai procesas, kurio metu mokiniai nuo mokslo metų pradžios iki pabaigos mokosi kuo objektyviau vertinti patys save ir kelti sau tolesnio mokymosi tikslus. Aplanko vertinimas leidžia jiems kritiškai pažvelgti į savo pačių darbus ir juos vertinti bei priimti tam tikrus sprendimus.

Kaip pradėti mokinių įsivertinimo įgūdžių formavimo procesą?

1. Kad mokiniai galėtų objektyviai įsivertinti, jie turi tapti įgudusiais kritikais. Mokiniai įtraukiami į vertinimo procesą, nes turi galimybę patys parinkti „geriausių“ savo darbų pavyzdžius ir kaupti aplanką. Svarbu, kad mokiniai išmanytų ir suprastų kriterijus, kuriais remdamiesi vertins savo darbus.
2. Kitas aplanko vertinimo žingsnis yra mokinio naujų mokymosi tikslų kėlimas, paremtas jo iki šiol padaryta pažanga, kurią iliustruoja aplanke sukaupti pavyzdžiai. Tai sukuria tam tikrą pagrindą, kuriuo mokiniai, mokytojai ir mokinių tėvai gali remtis aptardami ir kurdami planus, kaip padėti mokiniui pasiekti išsikeltų mokymosi tikslų.

Taigi, toks aplankas atspindi individualų asmens augimą, be to, jis gali iliustruoti mokymosi pažangą per visus mokslo metus.

Kas sudaro vertinimo aplanką?

Darbo aplankas. Darbo aplanke yra surinkti mokinio darbų pavyzdžiai. Tai yra pirminiai pavyzdžiai ir mokinio „geriausi darbai“, kuriuos jis atliko per pirmą ir antrą trimestrus. Paskutinio mokslo metų trimestro darbai yra dedami į kaupiamąjį aplanką. Darbo aplankas atiduodamas mokiniams mokslo metų pabaigoje.

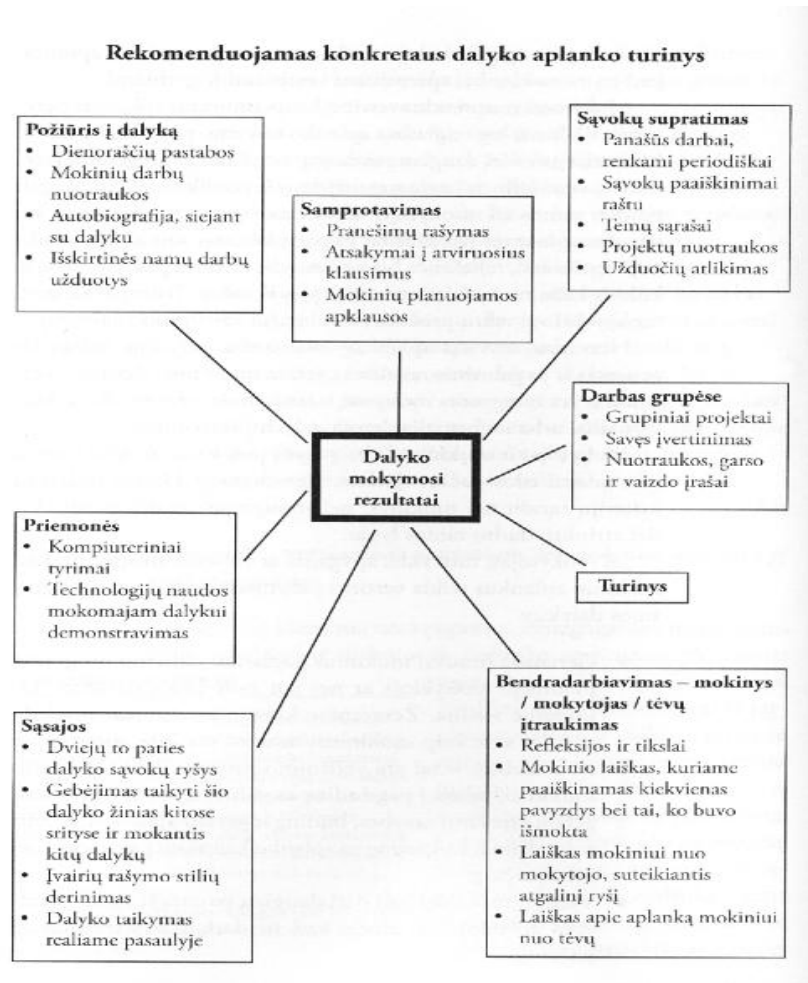
Pirminiai pavyzdžiai. Mokytojai surenka pirmuosius darbus, kuriuos vaikai atlieka pirmomis mokslo metų savaitėmis. Šie pavyzdžiai, vadinami pirminiais pavyzdžiais, bus pasitelkti siekiant nustatyti mokinio tobulėjimą ir pažangą lyginant juos su pirmojo trimestro darbais. Ant šių pavyzdžių užrašoma atlikimo data ir jie laikomi darbo aplanke iki pirmojo trimestro.

Pirmojo trimestro darbų pavyzdžiai. Mokiniai iš visų per pirmąjį trimestrą sukauptų savo darbų išsirenka geriausių darbų pavyzdžius, kurie atitinka nustatytus kriterijus. Palyginę šiuos darbus su pirminių darbų pavyzdžiais, jie turi parašyti, kodėl pasirinko būtent šiuos darbus, ir kelti tolesnius mokymosi tikslus. Ant šių pavyzdžių užrašoma jų atlikimo data ir jie laikomi darbo aplanke iki antrojo trimestro.

Antrojo trimestro darbų pavyzdžiai. Mokiniai atlieka tokią pat darbų atrankos procedūrą kaip ir pirmajame trimestre. Vadovaudamiesi kriterijų sąrašais jie išrenka geriausius savo darbus, lygina juos su pirmojo trimestro darbų pavyzdžiais, apmąsto savo pasiekimus ir kelia tikslus paskutiniam trimestrui. Ant šių pavyzdžių užrašoma atlikimo data ir jie laikomi darbo aplanke iki paskutinio trimestro.

Kaupiamasis aplankas. Kaupiamajame aplanke laikomi mokinių mokslo metų pabaigos darbai, atrinkti iš visų, atliktų per paskutinį mokslo metų trimestrą. Kaupiamasis aplankas yra mokinių mokslo metų pabaigos darbų pavyzdžių rinkinys. Svarbu, kad mokiniai lygina antrojo ir paskutinio trimestro darbų pavyzdžius. Kiekvienas pasirinktas darbas analizuojamas ir keliami tikslai kitiems mokslo metams. Kaupiamasis aplankas yra perduodamas naujam mokytojui, kuris dėstys kitais mokslo metais. Tai laiduoja tęstinumą pereinant iš vienos klasės į kitą.

4. LITERATŪROS ŠALTINIAI

PEDAGOGINIAI ŠALTINIAI

1. Aktyvaus mokymosi metodai. Mokytojo knyga. Vilnius: Garnelis, 1999.
2. Arends R. I. Mokomės mokyti. Vilnius: Margi raštai, 2008.
3. Badegruber B. Atviras mokymasis. Kaunas, 2000.
4. Bennett B., Rolheiser-Bennett C., Stevahn L. Mokymasis bendradarbiaujant. Kur jausmai ir protas susitinka. Vilnius: Garnelis, 2000.
5. Borusevičienė N. Mokymo(si) procesai edukaciniu ir filosofiniu aspektu. Šiauliai: Lucilijus, 2004.
6. Buehl D. Interaktyviojo mokymosi strategijos. Vilnius: Garnelis, 2004.
7. Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius, 1996.
8. Černius V. J. Mokytojo pagalbininkas. Kaunas, 1992.
9. Doug B. Interaktyviojo mokymo strategijos. Vilnius: Garnelis, 2004.
10. Duoblienė L. Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link. Vilnius: Tyto Alba, 2006.
11. Easley Sh., Mitchell K. Vertinimo aplankas. Kur, kada, kodėl ir kaip jį naudoti. Vilnius: Tyto alba, 2007.
12. Freire G. Kritinės sąmonės ugdymas. Vilnius, 2000.
13. Fullan M. Pokyčių jėgos. Vilnius, 1998.
14. Hargreaves A. Mokymas žinių visuomenėje. Švietimas nesaugumo amžiuje. Vilnius: Homo liber, 2008.
15. Hopkins D., Ainscow M., West M. Kaita ir mokyklos tobulinimas. Vilnius, 1998.
16. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. Kaunas: Šviesa, 1996.
17. Jensen E. Tobulas mokymas. Vilnius, 1999.
18. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa, 1993.
19. Kaip keisti mokymo praktiką: ugdymo turinio diferencijavimas atsižvelgiant į moksleivių įvairovę. Vilnius: Žara, 2006.
20. Ko reikia šiuolaikiniam mokytojui? Aktualus mokytojų kvalifikacijos tobulinimo turinys. Mokomoji knyga mokytojams. Vilnius, 2008.
21. Lassahn R. Pedagogikos įvadas. Vilnius: Margi raštai, 1999.
22. Marzano R. J. Naujoji ugdymo tikslų taksonomija. Vilnius: Žara, 2005.
23. Petty G. Šiuolaikinis mokymas. Praktinis vadovas. Vilnius: Tyto Alba, 2006.
24. Petty G. Įrodymais pagrįstas mokymas. Praktinis vadovas. Vilnius: Tyto Alba, 2008.
25. Pollard A. Refleksyvusis mokymas: veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika. Vilnius: Garnelis, 2006.
26. Probst G., Raub S., Romhardt K. Žinių vadyba. Sėkmės komponentai. Vilnius: Knygiai, 2006.
27. Teresevičienė M., Gedvilienė G. Mokymasis bendradarbiaujant. Vilnius: Garnelis, 1999.
28. Vertinimas ugdymo procese. Vilnius: AJA viešieji ryšiai, 2006.
29. Walsh K.B. Į vaiką orientuotą klasių kūrimas. Vilnius, 1998.

30. Weeden P., Winter J., Broadfood P. Vertinimas. Ką tai reiškia mokykloms? Vilnius: Garnelis, 2005.

DALYKINIAI ŠALTINIAI

1. Autorių kolektyvas. Pilietinės kompetencijos pagrindai. Mokytojo knyga. Vilnius: Kronta, 2006.
2. Autorių kolektyvas. Teisė kiekvienam. Vadovėlis X, XI, XII kl., Vilnius: Kronta, 2004.
3. Autorių kolektyvas. Teisė kiekvienam. Mokytojo knyga. Vilnius: Kronta, 2003.
4. Autorių kolektyvas.. Šablinskas V., Matonienė S. ir kt. Pilietinės visuomenės pagrindai. Mokytojo knyga. Vilnius: Kronta, 2006.
5. Autorių kolektyvas. Pilietinis ugdymas mokykloje. Vilnius: AB OVO, 1998.
6. Atraskime humanitarinę teisę. Mokinio knyga. , Vilnius: Kronta, 2004.
7. Atraskime humanitarinę teisę. Mokytojo knyga. Vilnius: Kronta, 2003.
8. Degėsys L., Aškinytė R. Mano ir tavo šalis Lietuva. Sociokultūrinio ir pilietinio ugdymo vadovėlis. Vilnius: Kronta, 2003.
9. Deveikis L., Poviliūnas A. Žmogaus teisės ir pilietinė visuomenė. Kaišiadorys, Adomo Jakšto spaustuvė, 1998.
10. Indrašienė, V. Socialinio ugdymo technologijos. Mokomoji knyga. Vilnius, 2004
11. Pasaulio paveldas – jaunimo rankose. Pažinti, puoselėti ir dirbti. Mokymo vadovas pedagogams. Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2005.
12. Projektas Pilietis. Mokytojo knyga. , Vilnius: Danielius, 1999.
13. Pilietis. Pilietinio ugdymo projektas 7–10 klasėms. Vadovėlis. Vilnius: Danielius, 1999.
14. Pilietis. Pilietinio ugdymo projektas 7–10 klasėms. Darbo sąsiuvinis. Vilnius: Danielius, 1999.
15. Vitkus G., Totoraitis R. Europos integracijos pamokos, 2006.
16. Zaleskienė I. Mes. Pilietiškumo pagrindai. Vadovėlis 10 klasei. Vilnius: Homo Liber, 2004.
17. Zaleskienė I. Dirbame kartu. Pilietinės visuomenės pagrindai. Mokytojo knyga 10 klasei. Vilnius: Esinija, 2000.
18. Zaleskienė I., Žadeikaitė L., Imkis atsakomybės. Problemų sprendimas bendruomenėje. Vilnius: Regioninis pilietinės edukacijos centras, 2004.
19. Zaleskienė I. Piliečio ugdymas. Metodinė priemonė. Vilnius: Esinija, 1998.
20. Deveikis L., Poviliūnas A. Žmogaus teisės ir pilietinė visuomenė. Kaišiadorys: Adomo Jakšto spaustuvė, 1998.
21. Zaleskienė I. Pilietinio ugdymo socialinė dimensija. Vilnius: UAB „BSPB“, 2004.

INTERNETINIAI ŠALTINIAI

1. Pilietinių iniciatyvų centro svetainė www.pic.lt (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
2. Regioninės pilietinės edukacijos centro svetainė www.pec.lt (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
3. Pilietinio ugdymo centro internetinė svetainė <http://www.civiced.org> (anglų kalba, žr. 2009-05-18).
4. Tarptautinė pilietinio ugdymo svetainė www.civnet.org (anglų kalba, žr. 2009-05-18).
5. Lietuvos demokratijos kolegijos svetainė www.democ.lt (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).

6. Europos Tarybos informacijos biuro svetainė www.etib.lt (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
7. Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos svetainė www.unesco.lt (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
8. Juodkalnijos pilietinio ugdymo centro svetainė <http://www.cgo.co.me/en/> (anglų kalba, žr. 2009-05-18).
9. Svetainė „Demokratiniai svarstymai“ <http://www.deliberating.org/> (anglų kalba, žr. 2009-05-18).
10. Žmogaus teisių svetainė www.manoteises.lt (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
11. Svetainė „Eurodesk Lietuva“ <http://www.eurodesk.lt/> (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
12. Visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ svetainė www.gelbvaik.lt (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
13. Lietuvos nacionalinio UNICEF komiteto svetainė <http://www.unicef.lt/index.php> (lietuvių kalba, žr. 2009-03-19).
14. Vaikų linijos svetainė www.vaikulinija.lt (lietuvių kalba, žr. 2009-03-19).
15. Žmogaus teisių svetainė <http://www.lchr.lt/> (lietuvių kalba, žr. 2009-05-18).
16. Kampanijos „Visi skirtingi visi lygūs“ svetainė http://www.visiskirtingivisilygus.lt/lt/index.php?option=com_content&task=view&id=8&Itemid=8 (lietuvių kalba, žr. 2009-05-18).
17. Švietimo ir mokslo ministerijos svetainė <http://www.smm.lt> (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
18. Ugdymo plėtotės centro svetainė <http://www.upc.smm.lt> (lietuvių kalba, žr. 20014-04-05).
19. e-Mokyklos svetainė <http://www.emokykla.lt> (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
20. Europos Sąjungos svetainė <http://europa.eu> (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
21. Jungtinių tautų svetainė <http://www.un.lt> (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
22. Jungtinių tautų svetainė <http://www.un.org> (anglų kalba, žr. 2008-12-15).
23. Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė <http://www.lrs.lt> (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės svetainė www.lrv.lt (lietuvių kalba, žr. 2009-03-18).
25. Pedagogo ir konsultanto Geoff Petty svetainė <http://www.geoffpetty.com> (anglų kalba, žr. 2008-12-15).
26. Prof. Andy Hargreaves (švietimo kaita ir lyderystė) autoriaus svetainė <http://www.andyhargreaves.com> (anglų kalba, žr. 2008-12-15).
27. Statistikos departamento svetainė <http://www.stat.gov.lt> (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
28. Tarptautinio švietimo konsultanto dr. Michael Fullan svetainė <http://www.michaelfullan.ca> (anglų kalba, žr. 2008-12-15).
29. Internetinis žurnalas apie politiką www.politika.lt (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).
30. Internetinis žurnalas – apie visuomenę ir joje gyvenantį žmogų www.sociumas.lt (lietuvių kalba, žr. 2008-12-15).